

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

Diplomová práce

Fenomén uprchlictví a možnosti jeho využití v interaktivní výuce

Vypracovala: Eva Šonková

Vedoucí práce: PhDr. Salim Murad, Ph.D.

České Budějovice 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 14. 7. 2017

.....

Eva Šonková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla upřímně poděkovat vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Salimu Muradovi, Ph.D. za vstřícný přístup, odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi byly velmi nápomocny.

Anotace

Předkládaná diplomová práce je zaměřena na fenomén uprchlictví a jeho zařazení do problematiky mezinárodní migrace jako takové, přičemž zájem je upírán zejména k imigraci ze třetích zemí do Evropské unie s akcentací na Českou republiku. V tomto kontextu je pojednáno o příčinách vzrůstající tendence počtu žadatelů o mezinárodní ochranu a ekonomických migrantů, ale zároveň také o odezvách, které tato skutečnost vyvolává. Pro přiblížení charakteru multietnického soužití v české společnosti jsou na jedné straně uvedena sekundární empirická data nastiňující současnou situaci vztahu majority k etnické a národnostní pluralitě vzhledem k uprchlické krizi, a determinanty působící na utváření rozličných postojů obyvatelstva na straně druhé. V neposlední řadě je prostor ponechán vybraným metodám interaktivní výuky a na nich založenému didaktickému materiálu, jenž je využitelný při vyučování kontroverzního tématu uprchlictví v hodinách výchovy k občanství.

Klíčová slova

Cizinci, cílové země, didaktický materiál, interaktivní výuka, majoritní společnost, mezietnické klima, mezinárodní ochrana, migrace, minoritní skupiny, uprchlická krize, uprchlictví, výchova k občanství, zdrojové země, žadatel o azyl.

Annotation

The submitted diploma thesis is focused on the refugee phenomenon and its classification among international migration issues as such, while the interest is focused mainly on immigration from third-world countries into European Union, accenting the Czech Republic. In this context, causes of growing tendency in international protection applicant and economic migrant numbers, but also responses caused by this fact, are being discussed. To enable a closer look at the multi-ethnic co-habitation character, there is secondary empirical data outlining the current situation of the majority's relationship towards the ethnic and national plurality with regard to migration crisis given on the one hand, and determinants influencing the creation of different citizen attitudes on the other hand. Last but not least, there is some space left for chosen interactive education methods and didactic material based on them, which is useful when teaching about the controversial refugee issue in lessons of Civics.

Key words

Foreigners, target countries, didactic material, interactive teaching, majority society, inter-ethnic climate, international protection, migration, minority groups, refugee crisis, refugees, Civics, source countries, asylum seeker.

*„Pokud se Evropa nechce stát okrajovým
a provincionálním jevem, bude muset
zahájit dialog s ostatními kulturami.“*

Mircea Eliade

OBSAH

ÚVOD.....	9
TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1. Migrace.....	11
1.1. Formy migrace	12
1.2. Typologie migrace	16
1.3. Teorie migrace	18
1.3.1. Původní koncepty	18
1.3.2. Současné koncepty.....	22
1.4. Důsledky migrace.....	25
2. Uprchlíctví.....	27
2.1. Vývoj souvisejících pojmů.....	27
2.2. Mezinárodní ochrana uprchlíků	30
2.2.1. Možné úpravy ochrany	35
2.3. Uprchlíctví v historickém kontextu.....	37
2.3.1. Vývoj uprchlictví	37
2.3.2. Arabské jaro – arabská zima	40
2.3.3. Uprchlíká krize.....	43
3. Multietnické soužití	50
3.1. Sociální percepce	50
3.1.1. Determinanty	51
3.1.2. Mediální scéna	54
3.2. Mezi-etnické klima v České republice	59
3.2.1. Struktura obyvatelstva	60
3.2.2. Míra sociální distance	63
3.2.3. Míra tolerance	66
3.2.4. Míra xenofobie.....	68
PRAKTICKÁ ČÁST	73
4. Interaktivní výuka.....	73
4.1. Vybrané interaktivní metody výuky.....	76
4.1.1. Globální rozvojové vzdělávání	77
4.1.2. Interkulturní vzdělávání	78

5. Výuka tématu uprchlictví v praxi	79
5.1. Úvod.....	79
5.2. Vlastní didaktický materiál	80
5.3. Reflexe odučených hodin.....	86
ZÁVĚR	88
SEZNAM LITERATURY	90
SEZNAM PŘÍLOH.....	I

ÚVOD

Pohyb je základní vlastností každé společnosti nabývající mnoha nejrůznějších forem, přičemž migrace obyvatelstva je pouze jednou z nich, avšak ve světle událostí současné doby vystupuje toto kontroverzní téma do popředí zájmu rozsáhlých diskuzí běžných občanů i odborné veřejnosti, a stává se tak otázkou evropského i celosvětového formátu. Ač se nám vzhledem k tlaku, který na nás vyvíjí mediální a politické sféra, může zdát, že se migrace stala zásadním problémem teprve nedávné minulosti, pravdou zůstává, že pohyby lidských mas jsou organickou součástí celých dějin lidstva. Bezesporu se jedná o jeden z nejdynamičtějších sociálních procesů, který můžeme vnímat hned v několika rovinách, a sice jako součást kulturních vzorců jednotlivých společností, prostředek populační strategie, ale i jako formu osobního rozvoje, což dokládá i pestrá mozaika konceptů a teoretických rámců objasňujících příčiny migrace na základě odlišných předpokladů. Stěhování obyvatelstva, ať už více či méně dobrovolného charakteru, neznamena pouze změnu teritoria, ale vyvolává i řadu pozitivních či negativních důsledků, a to jak pro místo, odkud jedinec odešel, tak samozřejmě pro místo, kde se posléze nachází. Tato nově nabytá přítomnost, či naopak nepřítomnost, poté zákonitě spouští řetězec vzájemně provázaných dějů, jejichž studium je nezbytným prvkem pro porozumění úkazům ve společnosti k migraci náležícím. Uprchlíctví i migraci jako takovou bychom proto měli vnímat nehodnotícím způsobem, jako dílčí část globalizačního procesu, ekonomické a sociální transformace, ne jako palčivý problém, jež je nutno neprodleně řešit.

Současná epocha je charakteristická přirozeným pohybem obyvatelstva na nová území, a s ním souvisejícím vývojem rozmanitých společností jednotlivých států, jejichž tradiční etnické, náboženské i národnostní složení se do značné míry proměňuje. Kulturně odlišné menšiny se tak stávají nedílnou složkou naprosté většiny majoritních populací, což s sebou nese mnohá pozitiva a nové perspektivy pohledu na multietnické soužití, ale samozřejmě i výskyt ohnisek možných napětí a střetů, a tak se minoritní skupiny a migrační toky dostávají čím dál tím více do zorného pole interních a zahraničních politik jednotlivých států i aktivit nadnárodních institucí. Dle prognóz¹ budoucího uspořádání světa lze očekávat postupné oslabování homogenní struktury jednotlivých populací, a tak záleží

¹ I přesto, že mezinárodní pohyb obyvatelstva je, vzhledem k mnoha vnějším faktorům, nejobtížněji predikovatelnou složkou demografického vývoje, dle mnohých autorů budou v budoucnu migrační toky nabírat na intenzitě. Za Českou republiku uveďme Vystoupila (2003), Burcinu a Kučeru (2010), Pavlíka (2016) či data ČSÚ (2004), rozsáhlou práci na toho téma v evropském kontextu zpracoval například i Hoßmann a kolektiv (2008).

pouze na nás, jak tuto skutečnost přijmeme a jakým způsobem se k ní postavíme, jelikož tendence v utvrzování vlastních hodnotových systémů a stavění nepropustných bariér mezi rozličnými skupinami obyvatelstva může značně ztěžovat vzájemné porozumění a zakládat podněty pro vznik konfliktních situací, které vedou pouze ke zhoršování interkulturního klimatu a následnému rozkladu společnosti.

Vzhledem k multidimenzionálnímu charakteru a závažnosti otázky uprchlictví i migrace jako takové v současném světě přesahuje tato práce standardní rozsah určený pro diplomovou práci. Předkládaná práce téma uprchlictví ale samozřejmě nevyčerpává, snaží se ovšem nastínit mnohost pohledů na tuto oblast lidské migrace, neboť se jedná o aktuální a velmi emotivně diskutované téma, které rozděluje společnost v mnohých evropských státech a do značné míry mění charakter Evropské unie. Cílem předkládané práce je tedy přiblížit problematiku uprchlictví, jakožto nedílné součásti imigračních pohybů do Evropské unie s akcentací na Českou republiku, a zároveň vytvořit vlastní didaktický materiál využitelný pro praktickou výuku tohoto aktuálního a zároveň rozporuplného tématu v rámci výchovy k občanství na druhém stupni základních škol.

Teoretická část se člení na jednotlivé na sebe navazující celky, pro něž je využívána především metoda deskripce, a to na základě dostupných literárních pramenů, či analýza a interpretace sekundárních empirických dat. Úvodní kapitola je zaměřena na terminologické vymezení migrace, včetně nejrůznějších forem, kterých může nabývat. Prostor je ponechán také teoretickým konceptům objasňujícím příčiny migrace, typologizaci migrantů a v neposlední řadě negativním a pozitivním důsledkům, které s sebou pohyb obyvatelstva přináší. Druhá kapitola nejprve nabízí zařazení uprchlictví a azylu do širšího kontextuálního rámce a poté přehled specifických nástrojů pro poskytování mezinárodní ochrany. Pro hlubší vhled do této problematiky je pozornost upírána i na historické souvislosti nuceného pohybu obyvatelstva či události související s arabským jarem a po něm následující uprchlickou krizí. Třetí, a tedy i poslední kapitola teoretické části nastiňuje charakter multietnického soužití v české společnosti pomocí průzkumů veřejného mínění reflektujících vztah majority k etnické a národnostní pluralitě, jež vytváří specifické společenské klima. Jistá péče je věnována i skutečností determinujícím nahlížením na jinakost a formování rozličných postojů obyvatelstva, jakými jsou procesy sociální percepce či vliv mediální scény. Praktická část je prezentována didaktickým materiálem, jenž lze aplikovat na vyučování tématu uprchlictví v hodinách výchovy k občanství na druhém stupni základních škol.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Migrace

Pro migraci je charakteristická nejen rozsáhlá diferenciací jednotlivých termínů s ní souvisejících, ale zejména jejich časté nepřesné či nesrozumitelné využívání bez zařazení do širšího kontextuálního rámce, což lze přičítat různorodým asociacím a obrazům, které s sebou pohyb obyvatelstva, zejména pak ten mezinárodní, přináší. Migrace, stejně jako jiné společenské jevy, nabývá totiž mnoha podob, a odborníci se tudíž musí stále rozhodovat, zda daný jev do zkoumání zařadit, či nikoliv, a proto veškeré definice mají pouze omezenou platnost (Uherek 2016a). Jak poznamenává tentýž autor (2008), veškeré migrační proudy a směry jsou proměnné v čase a vždy pouze prozatímního charakteru. Nicméně orientace na tomto poli je zcela stěžejní pro porozumění minulé i stávající situaci a její následně vhodné uchopení pro další podnětnou diskuzi k této problematice. Současný stav ohledně tohoto tématu Nuscheler (2004) výstižně označuje jako prostor, pro nějž je charakteristická nejen chaotičnost pojmů a statistických údajů, ale zejména silné zkreslení vnímané reality.

Abychom se mohli věnovat otázce uprchlictví, musíme nejprve zaměřit svou pozornost na migraci jako takovou, neboť tento fenomén z ní byl vydělen ve formě samostatného institutu až mnohem později, než reálně existoval coby součást obecně pojatých pohybů obyvatelstva. První kapitola je tedy věnována přesnému vymezení pojmu migrace a formám, kterých může nabývat, neboť přesuny osob lze dělit dle mnoha kritérií, přičemž některé z nich se mohou částečně překrývat. Dále jsou přiblíženy i příčiny a motivy pohybu obyvatelstva, otázka legality migrace a v neposlední řadě prostorové a časové aspekty této problematiky. Prostor je zde samozřejmě ponechán i pro uprchlictví a jeho porovnání s ostatními druhy stěhování. Následující část, nazvaná typologie migrace, poukazuje na možnosti zařazení migrantů do různých skupin vzhledem k cílové zemi, a migrační teorie poté shrnují fragmentované poznatky důvodů pohybu obyvatelstva v optice dřívějších i současných tendencí do různých koncepcí. Poslední část kapitoly nastiňuje na závěr pozitivní i negativní důsledky migrace pro jak pro emigrační, tak i imigrační regiony.

1.1. Formy migrace

Migrace² je z demografického hlediska označována za mechanický pohyb obyvatelstva, jednu z forem prostorové mobility uskutečňované mezi dvěma jasně vymezenými administrativními jednotkami, jedná se o stěhování znamenající ve většině případů trvalou změnu bydliště. Můžeme tedy hovořit o jednosměrném a relativně nevratném přesunu jednotlivců nebo skupin z jednoho místa na druhé (Pavlík, Kučera 2002), který samozřejmě nezahrnuje pravidelné či dočasné populační přesuny, jakými jsou různé typy dojížděky či aktivity spojené s cestovním ruchem (Drbohlav 1997). Jak upozorňuje Uherek (2016a), měli bychom brát v potaz, že trvalost veškerého pohybu je pouze relativní, a jeho zkoumání a studium by mělo být prováděno ve stejné míře jako jeho neuskutečnění, tedy imobilita. Janků (2006) dále poukazuje na negativní asociace, které ve společnosti již samotný termín migrace vyvolává, ta je totiž povětšinou vnímána a priori jako problém, vybočení z normálního stavu obyvatelstva, a srovnává ho s mobilitou, jež má často emocionálně zcela opačný efekt, neboť je vítána ze strany státu i veřejnosti. Rolný a Lacina (2001) však vhodně poznamenávají, že tyto termíny jsou sice často v literatuře zaměňovány či ztotožňovány, avšak jejich význam je rozdílný. Mobilita je pojem vyššího hierarchického řádu zahrnující všechny libovolné druhy pohybů obyvatelstva včetně migrace, kdežto ta je pojmem mnohem užším se svými vlastními specifiky. Štica (2014) mezi hlavní aspekty migrace řadí zejména časoprostorové kritérium, Henig (2007) poté zmiňuje ještě aspekt motivace, avšak pro ucelenější náhled můžeme tato kritéria doplnit i o aspekty legality a směru pohybu³.

Vnitřní a vnější migrace

V případě ztotožnění územní jednotky s plochou státu ohraničeného státními hranicemi můžeme na základě prostorových aspektů hovořit o migraci vnitřní, respektive

² Termín migrace pochází z latinského slova *migrare* neboli přesídliti, od něž bylo posléze odvozeno slovo *migratio*, které do češtiny můžeme přeložit jako přestěhování se (Kraus 2011).

³ Přesun obyvatelstva je společenským jevem s přesahem do mnoha dalších sfér a lze tedy na něj tak i nahlížet, a sice v mnoha rovinách, dle Touška, Kunce a Vystoupila (2008) můžeme tedy dokonce sledovat například početnost skupin, jež se přemísťují z místa na místo, organizaci, směr a prostorový průběh tohoto pohybu, dále také délku trvání pohybu a vzdálenost, jež migranti překonávají, a v neposlední řadě příčiny, vzhledem k nimž pohyb vůbec vznikl. Jako zajímavé shledává i sledování struktury stěhujícího se obyvatelstva, a to především dle pohlaví, věku, dosaženého vzdělání a souvisejících demografických ukazatelů.

vnitrostátní, dané pohybem osob uvnitř jednoho státu, a samozřejmě také vnější, nazývané též mezistátní či zahraniční (Matoušek 2003). Vznik mezinárodní migrace, určené přesunem obyvatelstva mezi státy, je tedy podmíněn diferenciací světa na individuální politicko-správní jednotky čili svrchované státy s mezinárodně uznaným průběhem hranic, na nichž lze migrační toky obyvatelstva kontrolovat. Při sledování migrace mezi státy je klíčové rozlišování pohybu osob na krátké (mezi sousedními státy) a dlouhé (v rámci kontinentů, či mezi kontinenty) vzdálenosti, avšak komplexní zachycení zahraniční migrace je značně obtížné (Štica 2014). Evropská unie vzhledem k praktické neexistenci státních hranic mezi členskými zeměmi garantuje svobodný pohyb osob na svém území jako jednu ze základních hodnot společenství. Takovýto pohyb obyvatelstva můžeme v rámci Schengenského prostoru⁴ považovat za vnitřní migraci, o mezinárodní migraci v tomto kontextu hovoříme tehdy, pokud se jedná o přesun jedinců mezi Evropskou unií a třetími zeměmi⁵. Tato práce je zaměřena výhradně na pohyb do evropského prostoru.

Krátkodobá a dlouhodobá migrace

Dalším aspektem pro zařazení pohybu do definice migrace je především doba setrvání osoby mimo svůj domov, za **migranta** lze tedy považovat osobu, která překročila mezinárodní hranice a mimo své obvyklé místo pobytu se zdržuje déle než jeden rok, přičemž tento časový limit doporučuje pro sledování migrace Organizace spojených národů (OECD 2014). Na základě zmíněného časového kritéria rozdělujeme migraci na krátkodobou neboli dočasnou a dlouhodobou, též označovanou jako trvalou, přičemž mezi těmito typy můžeme pozorovat určitý vztah a vývoj, neboť první typ může v mnohých případech vyústit v typ druhý (Štica 2014). Specifickým případem je poté migrace přechodná, charakteristická pouze dočasným pobytem v určité zemi, či kyvadlová, jež je definována na základě pobytu migranta v hostitelské zemi proloženého opakovanými údobími, kdy se navrácí do země svého původu (Palát 2014).

⁴ Označení využívané pro volný pohyb osob v rámci členských států EU, kromě Velké Británie, Irsku, Rumunska, Bulharska a Kypru, a dále pak také Švýcarska, Lichtenštejnska, Norska a Islandu (MVČR 2017a).

⁵ Tento pojem je dle MVČR (2017b) využíván pro země, které sice nejsou účastníky určité mezinárodní smlouvy, ale její kritéria se jich přesto týkají. V tomto kontextu se jedná o všechny státy, které nejsou členy Evropské unie, kromě Lichtenštejnska, Švýcarska, Norska a Islandu.

Emigrace a imigrace

Z hlediska směru pohybu rozlišujeme tradičně emigraci, pohyb obyvatel z určité země, a imigraci neboli přistěhovalectví na území daného státu. Za předpokladu, že se tedy člověk přesune do jiné země, v mateřské zemi bývá zpravidla označován jako emigrant, v zemi cílové naopak jako imigrant (Dohnalová 2012). Z dalších pojmů, s touto problematikou úzce spjatých, uvedme reemigraci neboli zpětný migrační protiproud s časovou setrvačností daný návratem emigrantů do země původu. V případě, že je reemigrace v rukou státních orgánů, hovoříme již o repatriaci, dobrovolném navrácení dané osoby do země původu (Štica 2014).

Dobrovolná a nedobrovolná migrace

Kritérium příčiny určuje dle Heniga (2007) migraci dobrovolnou a nedobrovolnou, i když mnohdy nelze mezi těmito dvěma skupinami stanovit nepropustnou hranici, neboť v řadě případů dobrovolná migrace splývá s kategorií migrace vynucené. Za předpokladu, že osoba opustí svou vlast z vlastní vůle, svobodného přesvědčení například z důvodu dosažení určitého vzdělání, pracovní příležitosti či následování rodinných příslušníků, hovoříme o migraci dobrovolné. Vynucená migrace je naopak výrazem bezvýhodné situace individuálního charakteru, nedobrovolné rozhodnutí odchodu ze své země poháněné především politickými, ale i náboženskými, environmentálními či dalšími důvody, které ohrožují svobodu, obživu nebo život dané osoby⁶. V drtivé většině případů migrantů nelze nalézt striktně pouze jeden faktor, jenž převládá a je tak rozhodujícím pro pohyb jedince, jednotlivé motivy se často překrývají, a proto se v souvislosti s příčinami migrace často hovoří o tzv. multifaktorové podmíněnosti. Petersen (1958) vymezuje ještě migraci masovou, která dle něj vzniká na základě kolektivního jednání, společensky sdílených vzorců chování, kdy velké skupiny obyvatelstva utíkají před strachem o svůj život, a to ať už se jedná o svobodné rozhodnutí skupin obyvatelstva, či je jejich pohyb vynucen jakýmkoli násilím. Pavlík (2016) k této kategorii spojené s uprchlictvím přidává ještě migraci individuální, tedy dobrovolnou či ekonomickou, jež zahrnuje osoby žijící mimo území státu, v němž se narodili.

⁶ Pokud k přesunu obyvatel dojde v rámci jednoho státu, označujeme tyto osoby poté za tzv. vnitřně přesídlené, přičemž tento termín vychází z anglického *Internally Displaced Person*, zkratkou IDP (Palát 2014).

Jak vhodně poznamenává Štica (2014), členění migrace na dobrovolnou a nedobrovolnou s sebou nese řadu etických otázek, neboť tyto kategorie jsou prostupné a migranti mezi nimi mohou fluktuovat. Brettell a Hollefield (2015) upozorňují, že každá migrace je vždy tvořena dvěma dimenzemi, a sice volbou a nátlakem. Niessen (2000, s. 23) tuto skutečnost bravurně komentuje postřehem, že migrace je sice „...*téměř vždy založena na volbě jednotlivce, možnosti bývají však značně omezeny, když se stává posledním útočištěm a nezbytnou součástí strategie přežití*...“. Dobrovolní migranti se často vyskytují v situacích, kdy mají opravdu jen velmi omezenou volbu. Hranice mezi tzv. ekonomickou migrací a uprchlictvím není zcela zřetelná, přesto je však nutné tyto dvě kategorie jasně vymezovat a rozlišovat mezi nimi z hlediska objektivit při udělování mezinárodní ochrany. Problémem poté zůstává regulace lidských práv pouze na ta politická a svobody jedinců, jelikož hmotný nedostatek a chudoba může samozřejmě taktéž ohrožovat život (Štica 2014).

Legální a nelegální migrace

Členění migrace na regulérní a neregulérní vzniklo jako reakce na značný rozsah nelegálních migračních proudů. Za legální migraci můžeme považovat takovou, kdy migrující osoba splňuje všechny zákonné podmínky země, do které vstupuje, za předpokladu, že jakoukoli podmínku porušuje, hovoříme o migraci ilegální. Může se jednat jak už o ilegální vstup na území určitého státu, který je spojován především s chybějícími a padělanými doklady, absencí víz nebo využití cesty mimo hraniční přechod, či se migrant může stát ilegálním až po určité době předešlého legálního pobytu v zemi, k čemuž dojde například vypršením platnosti víza, neprodloužením platnosti doby k pobytu či provozováním nelegální formy práce (Palát 2014).

Nepřehlednost, komplikovanost a častá nepropustnost systémů řídicích migraci značně zvyšuje rizika nárůstu neregulérní migrace, přičemž Brázová (2011) upozorňuje i na souvislost mezi bohatstvím států a legalitou migrace, neboť složitost vstupu do země v mezích zákona roste zpravidla s tamní ekonomickou vyspělostí a životní úrovní obyvatelstva. Odpůrci migrace je často zmiňováno, že uprchlíci na území cílové země vstupují ilegálně. Tato skutečnost je ale naprosto pochopitelná, jak namítá Malířová a kolektiv (2016), i v obecné rovině je využívání oficiální cesty do vybrané země je velmi zdoluhavým, složitým až nereálným procesem, natož u osob nacházejících se v dramatické životní situaci, kdy mají zpravidla pouze omezený čas na rozhodnutí opustit svůj domov.

Dle UNHCR (2016a, s. 1) „...jedinec, který splňuje kritéria pro status uprchlíka, zůstává uprchlíkem bez ohledu na konkrétní cestu, kterou si zvolí při hledání bezpečí nebo příležitosti k novému začátku, a to i bez ohledu na to jaké kroky při této cestě učiní“⁷.

Právě problematika ilegality otevírá prostor pro vznik nebezpečných nezákonných tras a způsobů přepravy do cílových zemí a s nimi spojenými ilegálními činnostmi převaděčů. Uprchlíci se stávají velmi zranitelnou skupinou, jejich důvěra v nejrůznější zprostředkovatele může zprvu znamenat vynaložení veškerých finančních prostředků či získání falešných dokumentů, poté však může vyústit až v obchod s lidmi nebo ztrátu života (Brian, Laczko 2014). Nástrahy na utečence nečíhají ale pouze při realizaci cesty do cílové země. I když se tyto osoby již úspěšně nachází na evropské půdě, jejich neznalost nových zákonů, jazyka a hostitelského prostředí je může opět předurčit ke špatným krokům vzhledem k naivnímu naslouchání podnikavcům, jež chtějí na tíživé situaci ostatních zbohatnout. Ne na všechny osoby považované zákony za ilegální migranty lze tedy svalovat vinu a plnou odpovědnost (Štica 2014).

1.2. Typologie migrace

Obecně lze říci, že migrací se rozumí rozmanité množství pohybů, a tudíž se stále více objevují tendence směřující nejen k jejímu exaktnímu definování, ale i k její podrobné a přehledné klasifikaci, různé autoři odborné literatury jsou totiž v tomto ohledu stále ne zcela jednotně smýšlející (Rystad 1992). Jedním z relativně hojně využívaných členění je typologie migrantů dle administrativního a legálního statusu vzhledem k hostitelskému státu, kterou sestavili Rabušic a Burjanek (2003), kdy jsou na sobě příslušné skupiny sice vzájemně závislé vzhledem k tendencím imigrační politiky dané země, avšak příznivé je, že jakéhokoli imigranta můžeme beze zbytku do jedné z nich začlenit. Nutno ale poznamenat, že jakékoli typologie této problematiky jsou vždy platné pouze po určitou dobu, neboť se jedná o značně dynamický proces proměnný v čase i prostoru, a tudíž si také i zaslouží citlivou interpretaci.

Legálně přijatí **dočasní migranti s vyšší kvalifikací** tvoří první skupinu. Jedná se o jedince, kteří se krátkodobě zdržují v cílové zemi na základě příležitostí v oblasti vzdělávání, studijních stáží, ale i práce prezentované často mezifiremními převody

⁷ Vlastní překlad autorky.

pracovníků nadnárodních koncernů. Vzhledem k těmto imigrantům hovoříme tzv. procesu *brain drain*, který lze volně přeložit jako odliv mozků, při kterém dochází k přesunu vysoce kvalifikovaných pracovních sil mimo mateřskou zemi, zpravidla z méně do více vyspělé země⁸.

Druhou skupinou jsou legálně přijatí **dočasní pracovní migranti**, čímž rozumíme osoby, jež se po ukončení pracovního poměru vrací zpět do země původu, neboť jsou vázány většinou na určitý kontrakt s omezenou platností, doba jejich pobytu se tedy většinou pohybuje okolo dvou let. Jedná se převážně o nekvalifikované či částečně kvalifikované zaměstnance zaměřující se sezónní i nesezónní pracovní příležitosti v hostitelské zemi. Brázová (2011) poukazuje na skutečnost, že u této ekonomické migrace můžeme pozorovat zase tzv. *drawn drain* čili odliv svalů, charakteristický pohybem pracovní síly z méně rozvinutých zemí ochotné vykonávat fyzicky náročnou činnost do vyspělých států⁹, kde o takové pracovní příležitosti není velký zájem, nabídka pracovního trhu převyšuje poptávku, a to často vzhledem k nabízenému nízkému platovému ohodnocení. I přes častou podporu ekonomické migrace legislativními orgány cílových zemí Štica (2014) namítá, že by tento proces měl být mnohem více regulovaný, neboť způsobuje mnohé problémy v emigračních zemích, jimž následně tyto pracovní síly chybí.

Další skupina je vymezena **nelegálními migranty**, též označovanými jako tajní či nedokumentovaní, kteří, jak již bylo zmíněno výše, nevlastní potřebné dokumenty ke vstupu či setrvání v dané imigrační zemi.

Osoby, jež se po uplynutí určité doby navrací do země původu, tzv. **navrátilci**, a to ať už se jedná o reemigranty či repatrianty, tvoří čtvrtou skupinu typologie migrace.

Samostatná skupina je též určena pro **rodinné příslušníky**, jež se v rámci sjednocení rodin připojují se ke svým příbuzným, kteří mohou v cílové zemi pobývat z příčin spadajících do ostatních uvedených skupin tohoto členění.

Posledními dvěma skupinami, kterým je v této práci věnována ústřední pozornost, jsou **uprchlíci** a **žadatelé o azyl**, o kterých je podrobněji pojednáno v druhé kapitole (Rabušic, Burjanek 2003).

⁸ Palát (2014) zmiňuje, že tento fenomén je v současnosti charakteristický zejména pro země střední a východní Evropy.

⁹ Jedinec, který získá práci v zemích západní Evropy na dlouhodobější časový úsek je označován jako *guest worker*, v případě Německé spolkové republiky poté *gastarbeiter* (Rubenstein 2005).

1.3. Teorie migrace

V literatuře lze samozřejmě nalézt řadu nejrůznějších teorií, jež si kladou za cíl migrační pohyby objasnit. Zákonitosti pohybu obyvatelstva se snažilo vysvětlit nezávisle na sobě mnoho autorů na poli geografie, sociologie, historie i ekonomie, přičemž počátky moderního zkoumání migrací řadíme do druhé poloviny 19. století. Tyto teze ovlivněné především soudobým vývojem mezinárodní migrace v mikro a makroregionálním měřítku byly však založené většinou na jednostranném úhlu pohledu. Rozmach nových a modifikace již stávajících konceptů nastal především v druhé polovině 20. století, kdy docházelo k zvyšování intenzity migračních toků mezi jednotlivými zeměmi. Všechny migrační teorie jsou tedy dobově determinovány a k jejich zhodnocení je nanejvýš vhodné znát kontext, ve kterém vznikaly.

Rubenstein (2005) hlavní důvody migrace sleduje v ekonomických, kulturních a přírodních aspektech jednotlivých společností. Drbohlav (2010) mezi obecně uznávané příčiny zahrnuje ještě navíc podmínky demografického, psychologického, politického a vojenského rázu. Brázová (2011) pak konstatuje, že migrační toky často jednoduše směřují z méně rozvinutých zemí do těch vyspělejších. Tato skutečnost však neplatí vždy a zejména pak pokud hovoříme o uprchlictví, neboť uprchlíci migrují primárně za bezpečím¹⁰, a tudíž ve snaze odlišit migranty od utečenců hovoříme o dvou samostatných kategoriích, a to ekonomických důvodech a důvodech politických.

1.3.1. Původní koncepty

Neoklasická ekonomická teorie

Jednou u nejznámějších a nejvyužívanějších migračních teorií je neoklasická teorie, vycházející ekonomiky, coby účelu a prostředku společenského pohybu. Tento samoregulační mechanismus generuje pohyb pracovních sil na základě poptávky, nabídky a technologického pokroku, jedná se tedy o předpoklad založený na míře nezaměstnanosti,

¹⁰ Samozřejmě ale i běženci mohou, zejména pak pokud disponují finančními prostředky či kontakty, racionálně zvažovat, do které země se přemístí. Tato v podstatě jediná možnost volby, kterou ve své situaci mají, je naprosto přirozená a pochopitelná, vzhledem k tomu, že uvažují nad dlouhodobým řešením otázky svého života. Navíc v zemích, které leží v sousedství s ohnisky generujícími utečence, je většinou již extrémně vysoký počet osob v uprchlických táborech, kteří si cestu do Evropy zkrátka nemohou dovolit či doufají, že se situace v jejich vlasti v brzké době vyřeší (Honusková, Ošřádalová 2016).

rozdílném platovém ohodnocení u totožné pracovní činnosti a nákladech vynaložených při potencionálním přesunu jedince do cílové země (Castles, Haas, Miller 2014). Význačné postavení v oblasti této teorie patří Ernstu Georgovi Ravensteinovi¹¹, jež sestavil série migračních zákonů spojených s vývojem moderní společnosti, jejichž platnost pro postmoderní globální společnost je však značně limitovaná, neboť sice docházelo ke sledování logiky migračních toků, ale důvod pro pohyb obyvatelstva byl vnímán jako neměnný (Uherek 2016b).

Teorie push a pull faktorů

Přístup mnohem bližší sociologické stránce věci, tedy i našemu bádání, nabízí konceptualizace tzv. *push-pull* modelu, který naopak vnímá důvody migrace jako nestabilní, proměnné v čase. Jako zakladatel této teorie je nejčastěji zmiňován Douglas J. Bogue, jež usuzoval, že k tomu, aby vznikl proces migrace, musí zákonitě existovat přitažlivé a odpudivé síly určité intenzity (Uherek 2016b). Tento princip je popsán relativně v obecné rovině, avšak zcela jasně vysvětluje příčiny pohybu obyvatel jednotlivých zemí, a to ať už se jedná o migraci jako takovou, či přímo uprchlictví. Za předpokladu, že známe podmínky ve zdrojových a cílových destinacích a zároveň důvody pohybu jedinců, totiž zjistíme, kdy a kam budou lidé migrovat.

Jak vyplývá již z názvu, *push* faktory jsou ty, které nutí jedince opustit svou vlast jako například válečné konflikty, rychlý populační růst, nedostatek pracovních příležitostí, nízká životní úroveň, nedostupnost lékařské péče, ohrožení vlastní svobody, znečištění životního prostředí či přírodní rizika. *Pull* faktory jsou poté naopak motivy, jež přitahují osoby do vybrané cizí země, do této kategorie spadají všechny obecně příznivé podmínky pro život, politická stabilita, demokratický systém země, a tedy i dodržování základních lidských práv, pracovní příležitosti, zdravotní péče, možnost vzdělání, ale i sociální jistoty, rodinné vazby či možnost seberealizace (Štica 2014, Pavlík 2016).

Obě skupiny těchto faktorů existují téměř vždy společně ve vzájemné interakci, Palát (2014) však dodává, že přitažlivé a odpudivé síly nepůsobí symetricky. Obecně lze říci, že *pull* faktory nejsou tak silné při rozhodování, zda jedinec emigruje ze své vlasti,

¹¹ Tento geograf, topograf a statistik je považován za zakladatele vědy o migraci, neboť roku 1885 a dále 1889 formuloval série zákonů migrace v reakci na tehdejší předpoklady vědců ohledně nepředvídatelnosti pohybu obyvatelstva. Jeho poznatky byly publikovány pod názvem *The Laws of Migration* v časopise *Journal of the Statistical Society* (Uherek 2016).

avšak hrají rozhodující roli ve výběru hostitelské destinace, jsou určující tedy zejména pro plánovanou ekonomickou migraci, a to jak pro méně, tak i více kvalifikovanou pracovní sílu, či například studijní pobyty. Naopak *push* faktory převládají zejména uprchlictví, kdy je osoba doslova donucena opustit místo svého bydliště vzhledem k přirozené touze po bezpečí a naději na lepší život.

Teorie průběhu migrace

Výše zmíněný model se stal výchozím materiálem pro mnoho dalších dodnes používaných teoretických konceptů migrace, což se týká i Everesta S. Lee, jež migraci považoval za individuální a vysoce selektivní proces, k němuž dochází v případě převládání negativních faktorů v mateřské vlasti a zároveň pozitivních faktorů v zemi cílové. Doplňuje ho však o aspekt překážek a osobních faktorů. Čím jsou překážky větší, tím výraznější musí být pozitivní faktory v potenciální cílové destinaci a zároveň tím více faktorů musí člověka vypuzovat ze zdrojového místa pobytu (Uherek 2016b).

Lee (1966) řadí podněty ovlivňující velikost migračních toků do sedmi základních skupin¹²:

- **polarizace území**, mezi kterými migrace probíhá – například co se týče nerovnoměrně rozloženého bohatství či demografických charakteristik, jako hustota zalidnění a věková struktura obyvatelstva
- **diverzita obyvatelstva** v daném území – ve smyslu národnostní, etnické, vzdělanostní heterogenity
- **velikost migračních překážek** – zejména potenciální vzdálenost při přesunu obyvatelstva a regulace imigrace pomocí specifických nástrojů imigračních politiky cílových zemí
- **ekonomické změny** – zejména pak pokud se jedná o nečekaný a dlouhodobý pokles životní úrovně v mateřské vlasti, za předpokladu střídání období úpadku a prosperity nejsou počty migrantů tak vysoké
- **čas** – ve smyslu zvyšování migračních toků v čase
- **pokrok** – neboť jakýkoli vývoj znamená migraci¹³

¹² Tento koncept je unikátní, neboť výše uvedená migrační pravidla vytváří dojem platnosti pro jakékoli historické období a jakékoli potenciální nastalé okolnosti. Lze ho tedy bez větších úprav využívat i v současnosti (Uherek 2016b).

¹³ Peterson (1958) však poukazuje i na situace, kdy lidský pokrok není spojen s migrací, ale naopak se sedentarizací.

- **další faktory** – jako například historické souvislosti, rodinná pouta, systém sociálního zabezpečení a vzdělávací systém zdrojových zemí, funkční gramotnost jedinců a další osobností dispozice jako ctižádostivost vzhledem k migračním podnětům.

Zmiňme ještě dvě základní pravidla, jež jsou z konceptu Leea (1966) stále aktuální, a sice že migrační proudy mají tendenci probíhat ve stálých již vzniklých koridorech a také že každý migrační proud vytváří zároveň protiproud.

Teorie duálního trhu

Migrační teorie segmentarizovaného pracovního trhu je vystavěna vůči neoklasickým teoretikům, kteří u ekonomické migrace vycházeli z představy individuálního svobodného rozhodnutí jedince, který na základě kalkulace pozitivních a negativních stránek svého přesunu migruje za účelem zlepšení životní situace (Štica 2014). Dvojitý trh založený na existenci dvou opozitních skupin profesí tzv. *blue collar* a *white collar*¹⁴ se vytváří postupně a je složitě strukturován (Drbohlav, Uherek 2007). Zejména vyspělé státy potřebují zaměstnance, aby na svém trhu práce zaplnily místa, o které není zájem, a tak je pracovní trh s manuálně náročnou, nízko platově ohodnocenou a nebezpečnou prací otevřen a přímo určen pro imigranty. Reich, Gordon a Edwards (1973) dodávají, že autochtonní obyvatelstvo poté může povýšit na více kvalifikované pozice, které jsou často pro něj chráněné, a společnost tak dále prosperuje, zatímco imigrační země ekonomicky ztrácí. Brettell a Hollefield (2015) ukazují na častou zkreslenou představu majoritní společnosti cílových zemí, že imigranti berou místní práci, iniciativa příchodu nových pracovních sil přitom však většinou závisí na legislativních opatřeních daného státu či přímém pozvání imigrantů podnikatelskými subjekty, které potřebují zaplnit volná místa.

Teorie světového systému

Tento koncept je založen na představě, kdy migrační toky nejsou pouhou výslednicí individuálního nebo skupinového rozhodnutí jedinců, ale určuje je logika světového vývoje

¹⁴ Za *blue-collar* považujeme profese využívající méně kvalifikovanou manuálně pracující sílu, *white-collar* naopak vyžadují vysoce kvalifikované pracovníky s intelektuálními schopnostmi. Tyto pojmy se dostaly do povědomí široké veřejnosti zejména vzhledem k pracím amerického sociologa Charlese Wrighta Millse (Drbohlav, Uherek 2007).

pozdně moderní společnosti. Immanuel Wallestein svou teorií vystavěl na provázání světa pomocí politických a ekonomických vztahů, které generují centra moci a světové ekonomiky. S příchodem globalizace, zvyšující se dělbu práce a její specializací se tato jádra soustřeďují ve vyspělých západních zemích a periferie jsou naopak tvořeny převážným zbytkem světa. Tato diferenciací podněcuje poté migrační toky soustřeďující se do koridorů ve směru jádro – periferie, které lze tedy i predikovat (Štica 2014). Mezinárodní migrace navazuje přímo ideologické vazby vytvářené mezi vyspělými a rozvíjejícími se zeměmi, neboť šíření kapitalismu je doprovázeno i rozmachem spotřební kultury, která sama o sobě pohyby obyvatelstva podněcuje. Massey a kolektiv (1998) dodávají, že migrační vzorce ve velké míře ovlivňuje i demografické chování obyvatelstva západní společnosti.

Teorie sociálních sítí

Tato dodnes využívaná migrační teorie pocházející od Thomase Znanieckeho vnímá migranty jako součást širšího společenského kontextu, člověk je dle ní součástí složitých sítí sociálních vazeb ve zdrojových a cílových zemích, které ho ve značné míře ovlivňují, neboť při jejich absenci by k migraci ani dojít nemohlo. Síť vytvářejí podmínky k přesunu z jedné země do druhé, nejsou jen prostředkem, ale též i motivací pro pohyb jedince. Často tak například můžeme pozorovat migrační toky téměř výhradně mezi dvěma zeměmi, kdy osoby stejné národnosti následují menšinu, jenž je již v daném státě delší dobu usazena. Společenské vazby mají vliv také na adaptaci v hostitelské zemi, jelikož buď mohou urychlovat nebo naopak zpomalovat integraci¹⁵ imigrantů (Uherek 2016b).

1.3.2. Současné koncepty

V současné době bylo již upuštěno od snahy migrační toky vysvětlit pouze ekonomickými faktory, čím dál tím větší pozornost je zato v jednotlivých konceptech upírána na psychologické a sociální pohnutky pohybu obyvatelstva, přičemž výše zmíněné

¹⁵ Ke ztěžování integračních procesů dochází, pokud menšina vytvoří v hostitelské zemi, zpravidla ve velkých metropolích, určitou enklávu, kde nedochází k běžnému styku s majoritní společností. K této problematice patří i vznik tzv. *no-go zón*, přičemž toto označení se využívá v případě, že na daném území platí vlastní zákony této paralelní společnosti a nejsou tedy respektovány orgány státní moci (Cambridge Dictionary, 2017).

teorie posloužily samozřejmě jako stavební základ pro vznik následujících tezí, které jsou obohaceny o nové pohledy společnosti postmoderní doby.

Teorie kumulativních příčin považuje migraci za jakýsi evoluční proces. Barša a Baršová (2005) v této souvislosti hovoří o určitých změnách udržujících a posilujících celkový proces migrace, který změnu samotnou vyvolal. Blažek (1999) vysvětluje, že právě migrace sama o sobě vytváří situaci, díky níž jsou produkovány další a další strukturální podněty živící podhoubí pro následující pohyb obyvatelstva.

Na tento koncept navazuje **teorie institucionální migrace** a doplňuje ji o skutečnost, že situace ve společnosti neovlivňuje pouze jednání obyvatelstva, ale stimuluje i postup institucionálních orgánů, které mají tendenci migraci buď uměle regulovat, či se naopak soustřeďují na odstraňování migračních bariér (Uherek 2016b).

Teorie globálního prostředí, vycházející z teorie světového systému, pracuje s jednotnou světovou ekonomikou, která generuje v metropolitních oblastech tzv. kapsy, prostory pro uplatnění obyvatelstva nižších sociálních vrstev, přičemž to zase přitahuje další profese, a celý takto vzniklý systém se navzájem podporuje v chodu (Drbohlav, Uherek 2007).

Skutečnost, že na světě existuje celá řada nejrůznějších vazeb mezi jednotlivými národy, státy či oblastmi v mikro i makroregionálním měřítku, které produkují migrační toky, se snaží objasnit **teorie migračních systémů**, a to především odkrýváním historických okolností, na jejichž základě vazby vznikly¹⁶ (Kritz, Zlotnik, Lim 1992).

Na teorii sociálních sítí a je vystavěna **teorie transnacionálního prostoru**¹⁷, která se zabývá zkoumáním působení hranic a jejich významů na obyvatelstvo. Přestože jsou hranice považovány za jedno ze základních kritérií diferenciacie společnosti, jejich významy jsou často transportovány i do oblastí, kde žádnou roli nehrají, například co se kulturních vzorců týče. Nacionalismus, vycházející z předpokladu státu jako přirozené formy lidské společnosti, brání společnosti v uvědomění si kosmopolitní povahy lidstva, jiných druhů rozhraní a souvislostí přesahujících současné v podstatě uměle vytvořené celky (Wimmer,

¹⁶ Klasickým případem by bylo například úzké propojení Maghrebu a Francie, či vztah mezi Vietnamem a Českou republikou (Uherek 2008).

¹⁷ S tímto konceptem souvisí i vznik poměrně nová disciplíny *border studies*, jež sleduje zkušenosti z hraničních pásů určitých regionálních celků, například tradičně mezi Spojenými státy Americkými a Mexikem, či například východní hranice Evropské unie (Wilson, Donnan 2012).

Gluck-Shiller 2002). Grygar (2016) dodává, že transnacionalismus postupně nabírá na síle, a to díky postupující globalizaci a vzniku nejrůznějších integračních uskupení, které státní hranice jednotlivých zemí silně relativizují a vznikají tak nové regionální celky. V současné době se však ve stínu zvyšujících se migračních toků, zejména pak díky uprchlictví, u imigračních zemí objevují i diskuze a tendence s nacionalistickým podtextem.

Rozebrané koncepty jsou samozřejmě pouhým výběrem¹⁸, existuje nepřehledné množství dalších druhů teorií, které se snaží o objasnění příčin migračních pohybů. Určitou sumarizaci výše zmíněných konceptů sestavili Rabušic a Burjanek (2003), a to na základě vymezení čtyř dimenzí otázek, jimiž se s různým důrazem jednotlivé teze zabírají. Mezi hlavní příčiny přesunu jedince či celých skupin tedy řadí:

- **síly podporující vystěhování a síly migranty přitahující**
- **sociální a ekonomické struktury** spojující oblasti vystěhování a přistěhování
- **motivace, cíle a aspirace** migrantů

Za jistý nedostatek můžeme považovat, že se jednotlivé teze zpravidla zpožďují za migračními kauzami, a tak dochází spíše k objasňování nastalých situací než k predikování budoucího průběhu pohybů obyvatelstva. Tato skutečnost je však podmíněna nepřetržitým vnikem řady nových faktorů, které se do značné míry podepisují na dynamických proměnách migrace (Uherek 2016b). Z množství teoretických konceptů, často multikauzální povahy, či využívání protichůdných argumentů, vyplývá, že mezinárodní migraci pouze jednou tezí zcela jistě nepopíšeme. Rabušic a Burjanek (2003) shrnují situaci konstatováním, že migrace je v současném natolik složitým fenoménem s několika úrovněnou strukturou jednotlivých komponentů, že se nelze udivovat nad absencí spolehlivého všeobjímajícího uceleného teoretického konceptu, vysvětlujícího příčiny všech migračních toků. Vhodným se dle Štici (2014) jeví hledání komplementarity již vzniklých teorií a její následné vystavení kritickému zkoumání a rozboru, přičemž multidisciplinární přístup k této problematice může pomoci předcházet vzniku nových potencionálních nepříznivých jevů a zároveň k postupnému napravování již vyvstalých komplikací, a to až k jejich eliminaci.

¹⁸ Výběr konceptů byl uskutečněn na základě možnosti jejich vztažení na problematiku uprchlictví, zejména co se týče kapitoly věnující se současným teoriím. V rámci původních konceptů jsou okrajově uvedeny i základní teorie zaměřené na tzv. pracovní migraci, neboť můžeme vzít v úvahu, že v rámci integračního procesu se z i uprchlíka v podstatě stává pracovní síla dané imigrační země, popřípadě, že existují názory, dle nichž by se ekonomická situace migranta mohla zařadit mezi relevantní důvody pro nucený pohyb jedinců.

1.4. Důsledky migrace

Mezinárodní migrace má vliv na široké spektrum společenských oblastí jak v emigrační, tak i imigrační zemi, v nejmenší míře poté působí na země transitní. Fyzický pohyb obyvatelstva neznačí samozřejmě pouhou změnu místa bydliště, ale nese s sebou řadu důsledků, vzhledem k nimž vznikají nové jevy a procesy, a to v místě, ze kterého dané osoby odešly, tak v místě, kde se následně nacházejí. Dle Simmonse (2010) se proměňují především tři základní dimenze v životě migrujících jedinců, jedná se o modifikace týkající se bydlení, zaměstnání a sociálních vztahů. Piché (2013) poté dodává, že tyto osoby doprovází také pohyb nehmotných statků, jakými jsou například jejich zkušenosti, hodnoty, schopnosti, znalosti či informace.

Palát (2014) upozorňuje, že dopady nelze určit jako jednoznačně negativního či pozitivního rázu, neboť záleží vždy na konkrétních dvou destinacích, mezi kterými se pohyb obyvatelstva uskutečňuje. **Dopady v zemích původu migranta** jsou dle Štíci (2014) především remitence¹⁹, reemigrace spojená s rozvojem vlasti a změnou hodnotového systému jedinců, a dále pak ještě již rozebírané koncepty *brain drain* a *drawn brain*. Vzhledem k orientaci naší práce jsou pro nás stěžejní samozřejmě naopak **dopady v zemích přijímajících migranty**, tzn. důsledky pro Evropu, jakožto imigrační prostor. Příchod obyvatelstva jako takový nabízí možnosti řešení ekonomické a sociální otázky vyspělých zemí, ale můžeme na něj pohlížet samozřejmě ze dvou různých úhlů pohledu, a nalézt tak klady i určité zápory. Nicméně vhodné nastavení politiky imigračních zemí může posilovat pozitivní a zeslabovat negativní důsledky přistěhovalectví.

U většinového podílu populace zemí Evropské unie již došlo či právě dochází k tzv. druhému demografickému přechodu, který je charakteristický stárnutím obyvatelstva a poklesem úhrnné plodnosti hluboko pod úroveň zachování čisté míry reprodukce, což zkrátka znamená, že Evropa tzv. vymírá a zároveň je zatěžován její sociální systém. Dle prognóz budoucího populačního vývoje tuto skutečnost nemohou zvrátit ani počínající invence v podobě pronatalitních opatření. Imigranti, včetně uprchlíků, situaci v dlouhodobém horizontu sice také zcela nezachrání²⁰, ale mohou pomoci do jisté míry vyrovnat přirozený úbytek obyvatelstva a stabilizovat populační křivku na určité úrovni.

¹⁹ Remitencemi rozumíme finanční prostředky, jež jsou různými způsoby zasílány či dopravovány z hostitelské země do své vlasti (Koser 2011).

²⁰ Jelikož migranti postupně přebírají návyky běžné pro místní populaci, do budoucna nejsou zárukou reprodukční stability, jež by vyřešila nedostatek pracovních sil, a tedy i problémy důchodového systému (Palát 2013).

Doplnění obyvatelstva o jedince v produktivním věku působí pozitivně nejen na obměnu složek populační pyramidy, ale samozřejmě i prokazatelně přispívá ke stimulaci ekonomiky (Toušek, Kunc, Vystoupil 2008)²¹.

Zisk ekonomicky aktivního obyvatelstva, a to ať už s nižší či vyšší kvalifikací, pak může pomoci zaplnit mezery na trhu práce a zvyšovat tak ekonomickou úroveň daného státu, v tomto ohledu je přínos migrace nesporný (Palát 2013). Jako kladnou skutečnost můžeme vnímat i kulturní jinakost, obohacení, jež mohou s sebou imigranti přinést do jinak poměrně etnicky homogenních a ustrnulých evropských států²². Jak konstatuje Gütner (2016, s. 91), „...*kultura, která se nemění, je mrtvá*...“. Etnické, národnostní či kulturní rozrůznění s sebou zároveň nese ale i potenciál možných konfliktů, neboť se může objevit neporozumění a intolerance ze strany majoritní společnosti či imigrantů samotných (Štica 2014). Sociální stabilita cílových zemí může být dle Kicingera (2004) ohrožena zejména pokud je příliv přistěhovalců doprovázen nedostatečnou integrací a nárůstem xenofobních postojů místních obyvatel, neboť strach může vyústit až v iracionální nenávisť, jež vytváří prostor pro posilování extremismu v dané společnosti. Na tuto problematiku multietnického soužití je blíže pak zaměřena třetí kapitola.

²¹ Z analýzy instituce CYRRUS (2016) vyplývá, že přijímání uprchlíků by mělo mít v následujících letech pozitivní dopady na hospodářskou situaci členských zemí Evropské unie, jejichž ekonomika má s nově přichozí pracovní silou potenciál růstu 0,5 % HDP/rok.

²² Zejména pak co se týče střední a východní Evropy, jež je oproti západní či severní Evropě v přijímání migrantů a zejména pak uprchlíků velmi zpátečnická (Burjanek 2001).

2. Uprchlíctví

Předchozí kapitola je orientována na celé spektrum aspektů mezinárodní migrace, včetně místa, které v ní uprchlictví zaujímá. Vzhledem k zaměření této práce je nyní pozornost upírána především na samotný nucený pohyb obyvatelstva. Druhá kapitola tedy nejprve nabízí definování a zařazení a termínu uprchlictví a azylu do širšího kontextuálního rámce, a dále zahrnuje přehled specifických nástrojů pro poskytování mezinárodní ochrany, zakotvených v legislativních opatřeních imigračních států, a také nedostatky této ochrany, na jejichž základě by bylo možné provést v budoucnu určité doplňující úpravy. Zbylá část je pak zaměřena na historické souvislosti vývoje institutu uprchlictví, coby základu pro porozumění uprchlictví jako přirozené formy společenského vývoje i v současnosti. Závěr této kapitoly tvoří stručný nástin událostí souvisejících s arabským jarem a po něm následující uprchlickou krizí, vzhledem k níž se uprchlictví dostalo do povědomí většiny obyvatel evropského prostoru, včetně České republiky.

2.1. Vývoj souvisejících pojmů

Lidé vzhledem k různým důvodům odcházeli ze svých domovů už od pradávna, ale téma právního postavení uprchlíků se dostalo do popředí mezinárodního zájmu až na počátku 20. století, kdy již prakticky neexistovala neosídlená území, kam by se mohly dané osoby uchýlit. Na evropské úrovni začaly vznikat určité právní nástroje, vždy ale pouze v okamžité reakci na hromadné příchody osob, jelikož tyto situace byly vnímány pouze jako dočasné anomálie, které je nutno rychle jednorázově vyřešit (Honusková, Ošřádalová 2016). Ke zrodu definice termínu uprchlík s platností na poli mezinárodního práva došlo v polovině minulého století v rámci tzv. Ženevské konvence, konkrétně článku 1 *Úmluvy o právním postavení uprchlíků*, přijaté 28. července 1951 ve stínu poválečné situace²³ v Ženevě Valným shromážděním Organizace spojených národů²⁴. Tento dokument vycházející ze 14 článku Všeobecné deklarace lidských práv prošel ještě dodatečným doplněním, které proběhlo v reakci na soudobý vývoj 31. ledna 1967 v New Yorku, známým jako *Protokol upravující právní postavení uprchlíků*. Přijetí tzv. Newyorského protokolu znamenalo

²³ Úmluva byla tudíž také původně pouze konkrétním projevem potřeby vyřešit situaci, kdy se v Evropě nacházely desítky miliónů osob, které byly vyhnány ze svých domovů Druhou světovou válkou (Honusková, Ošřádalová 2016).

²⁴ V následujícím textu již pouze zkráceně OSN.

především vyjmutí časového a geografického omezení na poli mezinárodní legislativy v rámci uprchlictví²⁵, a rozšířilo tedy možnosti, za kterých může určitý jedinec nabýt statusu uprchlíka (Palát 2014, OSN 2015).

Uprchlík je tedy přesně určen Úmluvou jako osoba, která „...*se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti; totéž platí pro osobu bez státní příslušnosti nacházející se mimo zemi svého dosavadního pobytu následkem shora zmíněných událostí, a která vzhledem ke shora uvedeným obavám se tam nechce nebo nemůže vrátit*“ (OSN 2015, s. 1).

Povšimněme si však, jak zahrnující část definice Úmluvy hovoří pouze o jednotlivcích, tato individualizace znamená, že každá osoba musí sama za sebe zvlášť prokázat, že jí hrozí persekvování z výslovně stanovených důvodů (ne na základě subjektivního pocitu), přičemž pronásledovatelem musí být stát samotný, popřípadě stát nemůže nebo nechce osobě garantovat ochranu. Problémem tedy zůstává, že se definice nevztahuje na jedince prchající před nějakou formou hromadného nebezpečí, například ze zemí zmítanými válečnými konflikty. Tyto osoby se sice prokazatelně snaží uniknout před bezprostředním ohrožením, to však dopadá na všechny v dané zemi stejnou měrou, a tudíž nemůže být individualizováno. Další úskalí je dáno obecnými kategoriemi pojmů uvedených v definici, jež nejsou nijak vysvětleny, a tudíž dávají státům teoreticky prostor pro různorodou interpretaci.

V definici zahrnuté Ženevskou konvencí lze nalézt nejen kritéria, za kterých může být osoba označena za uprchlíka, ale samozřejmě také za jakých okolností osoba uprchlíkem být přestává. Pozbytí statusu uprchlíka nastává v situacích, kdy osoba „...*nabyla novou státní příslušnost a nachází se pod ochranou země své nové státní příslušnosti*...“, nebo poté, co se znovu postavila pod ochranu své vlasti, či se do své mateřské země dobrovolně navrátila, a v posledním případě, pokud „...*okolnosti, pro které byla uznána uprchlíkem*...“ v zemi jeho státní příslušnosti „...*přestaly existovat*...“ (OSN 2015, s. 1). Prostor je zde ponechán i možností odepření práva na uplatňování Úmluvy, a to osobě, u které se lze

²⁵ Původně se Úmluva totiž vztahovala pouze osoby, které musely násilně opustit svou vlast kvůli událostem nastalým před 1. lednem 1951, a to pouze vzhledem k evropskému prostoru (OSN 2015).

opodstatněně domnívat, že se dopustila „...zločinu proti míru, válečného zločinu nebo zločinu proti lidskosti...“ nebo „...vážného nepolitického zločinu mimo zemi svého azylu dříve, než jí bylo povoleno se tam usadit jako uprchlík...“ (OSN 2015, s. 2).

Jedinec se uprchlíkem stává zpravidla v okamžiku, kdy je nucen opustit svou vlast a hledat ochranu v jiném regionu, a to především v důsledku porušování jeho základních lidských práv s nimi souvisejících dalších závažných aspektů v oblasti lidského života, jednoznačně vymezených v mezinárodně stvrzených ujednáních. Imigračními oblastmi přitom mohou být jak sousední země, tak i jiné vzdálené státy. Uveďme ještě definici Úřadu vysokého komisaře OSN pro uprchlíky²⁶, jež vykresluje běžence obecněji, a sice s ohledem na současnou situaci, a sice jako osoby prchající před ozbrojenými konflikty či persekucí, které se nacházející v natolik neúnosné životní situaci, že vzhledem k ní překračují národní hranice a hledají bezpečí v blízkých zemích. Tato skutečnost z nich činí mezinárodně uznávané běžence, jelikož návrat do vlasti je pro ně natolik nebezpečný, že v případě odmítnutí azylu, by se pro ně rovnal rozsudku smrti (UNHCR 2015).

Uprchlíkem tedy není osoba, která se svobodně rozhodne pro imigraci, a to ať už z jakýchkoli důvodů, jedná se o jedince či celé skupiny obyvatel určitých území, kteří mají strach o ztrátu svobody a svůj život, a tak nedobrovolně opustí místo svého obvyklého pobytu, neboť je to jediný způsob, jak nalézt bezpečí, jistotu a naději na relativně normální život. Vzhledem k narůstající nevoli populací cílových zemí a tím pádem klesající mezinárodní podpoře příslušných orgánů je však stále více obtížné nalézt země, které by uprchlíky vítaly s otevřenou náručí.

V obecné rovině do kategorie uprchlictví spadá i v perspektivě mezinárodní migrace často opomíjená forma uprchlictví, a to tzv. **vnitřně přesídlené osoby**. Tito jedinci jsou v důsledku změny vnějších podmínek nuceni opustit své domovy, často velmi násilně, ale při stěhování se nepohybují přes vnější hranice své mateřské země, a tudíž se do vnější migrace nezahrnují (Štica 2014).

²⁶ Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky, dále již jen UNHCR, vycházející z anglického *United Nations High Commissioner for Refugees*, je jednou z dílčích organizací OSN, založenou roku 1950 v Ženevě (Malířová a kol. 2016).

2.2. Mezinárodní ochrana uprchlíků

Veškeré legislativní předpisy členských států Evropské unie zahrnující problematiku uprchlictví mají samozřejmě vždy oporu ve výše zmíněné definici uprchlíka a dalších náležitostech vymezených Ženevskou konvencí a doplňujícím Newyorským protokolem, jakožto stavebních kamenech mezinárodní ochrany. Tyto dokumenty podepsané do současnosti 146 ze 193 členských zemí OSN²⁷ byly přelomové především v myšlence vymežit v rámci práva pro každého jedince možnost na hájení v místě mimo svoji vlast, využít tedy cizí území jako místo bezpečné zóny a ochrany před perzekvováním. Zaštitují tedy v obecné rovině práva na ochranu uprchlíků, přičemž všem těmto osobám je cílová země, do které se uchýlí, povinna zajistit dodržování jejich základních a dalších lidských práv²⁸, ale také ctít princip *non-refoulement*, tedy nenavracet migranty do země, kde jim hrozí nějaká forma nebezpečí²⁹ (Castles, Haas, Miller 2014). Uvedené součásti ochrany vyplývají z předpokladu dlouhodobějšího setrvání uprchlíka na území nového státu, kde mu musí být zaručena možnost podílet se na chodu společnosti. Ten je poté naopak povinen dodržovat místní zákony, nařízení či předpisy³⁰ (Honusková, Ošťádalová 2016).

Evropské právo tyto aspekty vymezuje v Listině základních práv a svobod Evropské unie, a to v článku 18, pojednávajícím o ctění práva na azyl na základě přijatých konvencí v souladu se smlouvami o EU, a také v článku 19, zaměřeným na ochranu migrantů před hromadným vystěhováním, vyhoštěním nebo vydáním do vlasti (EU 2009).

Uprchlíctví je tedy jasně definováno pakty, jejichž podepsáním se státy zavazují k naplňování podmínek mezinárodního veřejného práva, v nich stanovených. **Azyl** je poté institutem mezinárodního obyčejového práva pouze souvisejícím s touto problematikou,

²⁷ Stranou zůstávají například země jihovýchodní Asie či Arabského poloostrova (Honusková, Ošťádalová 2016).

²⁸ Viz článek 3, 4 a 12-30 *Úmluvy o právním postavení uprchlíků*, například nediskriminace na základě rasy či národa, svoboda vyznání a víry, přístup k veřejnému vzdělání, zaměstnání a soudům (OSN 2015). V případě hromadného přílivu uprchlíků však hostitelské státy často nejsou sto garantovat podmínky pro důstojný život, a tak běženci žijí i řadu let bez žádné životní perspektivy například v uprchlických táborech či v zemích, kde nemají možnost přístupu na trh práce a jejich děti nemohou navštěvovat školy (Honusková, Ošťádalová 2016).

²⁹ Viz článek 33 *Úmluvy o právním postavení uprchlíků* (OSN 2015). Problémem zůstává, že Úmluva striktně nestanovuje státům povinnost udělit osobě status uprchlíka a stát tedy může navrátit osobu jinam, do země, která je považována za bezpečnou. Tento postup však v rámci práva není vůbec jednoduchý (Honusková, Ošťádalová 2016).

³⁰ Viz článek 2 *Úmluvy o právním postavení uprchlíků* (OSN 2015).

jedná se o faktický projev státu v poskytování ochrany uprchlíků na svém území, tzv. ochranný pobyt, jenž je zpravidla udělován politickým běžencům bez státní příslušnosti nebo ze třetích zemí (Koser 2011). Azylová politika je na úrovni Evropské unie koordinována Společným evropským azylovým systémem³¹, což je souhrn směrnic a nařízení upravujících všechny hlediska, které se v oblasti poskytování mezinárodní ochrany pronásledovaným lidem vyskytují. Tento systém, věnující se zejména standardům ohledně azylového řízení, podmínek přijímání a typu udělované ochrany, je výrazem nutnosti spolupráce v rámci otevřeného evropského prostoru (EU 2014). Přístup k uprchlíkům je ztvárněn především Dublinským systémem, realizovaným na základě Dublinské úmluvy z roku 1997, a dále jejím rozšířením o některá nařízení v podobě tzv. Dublinu II a Dublinu III. Tento mechanismus, vymezující legislativní kroky ke zpracování a posuzování žádostí o přidělení mezinárodní ochrany, je výrazem snahy předcházet možným komplikacím a nejasnostem, jež by mohly vzniknout na území jednotlivých států, a tudíž umožňuje zrychlení a zvýšení efektivity celé procedury. Zahrnuje problematiku *asylum shopping*, kdy dochází k tomu, že je osoba jako žadatel o azyl vedena, v rámci nárůstu pravděpodobnosti na jeho udělení, ve více zemích souběžně, a současně *refugee in orbit*, situaci, při níž naopak žádný stát nepokládá za svou povinnost vyřizovat azylovou žádost daného jedince, a to vzhledem k principu třetí bezpečné země³². Uvedené skutečnosti, které jsou nařízeními eliminovány, lze obecně shrnout původním principem, jež byl v tomto systému zahrnut, a to *one chance only*, na základě něhož má cizinec nárok na azylové řízení respektive posouzení oprávnění jeho žádosti na přidělení mezinárodní ochrany, pouze v jediné členské zemi Unie³³. Tímto odpovědným státem by přitom měl být

³¹ Z anglického *Common European Asylum System*, zkratkou CEAS, je systém vycházející z Ženevské konvence, který se týká členských států Evropské unie, ale i Lichtenštejského knížectví, Švýcarské konfederace a Norského království (MVČR 2016a).

³² Tento princip je postaven na skutečnosti, že uprchlík před příchodem do inkriminované země, jež žádost o azyl odmítá zpracovat, pobýval již v jiné členské zemi Evropské unie, kde tato žádost mohla být zpracována, a tak jsou osoby navraceny stále do dalšího a dalšího státu. Z tohoto důvodu je nutné, aby byla určena odpovědná země povinná projednat žádost o mezinárodní ochranu (Malířová a kol. 2016).

³³ Pomocnou složkou při naplňování tohoto nařízení je poté systém EURODAC neboli ústřední systém otisků prstů cizinců, kteří žádají o mezinárodní ochranu. Tato databáze s oporou v Nařízení Evropského parlamentu a Rady EU č. 603/2014, byla vytvořena s cílem evidování osobních údajů osob přicházejících ze třetích zemí a koordinace příslušných složek, například EUROPOLu, při předcházení a vyšetřování porušování zákonů (MVČR 2016b).

ten první, na jehož území cizinec vstoupí, což klade samozřejmě značnou zátěž na země s vnější hranicí Shengenského prostoru³⁴ (MVČR 2016b).

V současnosti je projednávána poslední revize tzv. Dublin IV, jež vznikla v reakci na uprchlickou krizi, která odhalila mnohé nedostatky současného Společného evropského azylového systému. Zahrnuje zejména snahy o regulaci nepravidelných migračních proudů, zajištění ochrany uprchlíků v jejich vlasti a také jejich přesun do EU, zkrácení lhůt na veškeré postupy, zaměření na nezletilé či rozšíření definice sjednocování rodin. Nejvýznačnější změnou by poté mělo být zavedení tzv. *corrective allocation mechanism*, který by v případě přetížení jakékoli členské země, vypočítávané z její rozlohy a ekonomické úrovně, zajišťoval přerozdělování uprchlíků napříč ostatními státy Unie³⁵. Tato rozsáhlá reforma by měla udávat budoucí směr na poli spravedlivé, solidární a udržitelné mezinárodní ochrany uprchlíků (EU 2017a).

Udělování azylového práva je poté vymezeno samostatně legislativními dokumenty jednotlivých států, a tak zde existuje i určitá benevolence v nastavení podmínek pro přiznání či odepření statusu azylanta. V České republice je toto rozhodování uskutečňováno v souladu s Listinou základních práv a svobod, článkem č. 43 zákona č. 2/1993 Sb.³⁶. V rámci mezinárodního uprchlictví tedy rozlišujeme dva typy termínů, a to **žadatel o azyl**, což je označení pro cizince, který požádal o udělení statusu uprchlíka, a **azylant** neboli uprchlíka, kterému byl jeho status již přiznán a na základě Ženevské konvence tedy pro něj platí i mezinárodní ochrana, a to po dobu účinnosti rozhodnutí o udělení azylu (Malířová a kol. 2016, MVČR 2017a).

Mezi specifické nástroje politik jednotlivých imigračních států pro poskytování mezinárodní ochrany uprchlíkům Štica (2014) řadí politický a diplomatický azyl, doplňkovou ochranu a v neposlední řadě sjednocování rodin, přičemž všechny tyto kategorie jsou zahrnuty v právním řádu České republiky i zemí Evropské unie a umožňují cizinci legální pobyt na území daného státu.

³⁴ Tento problém se v současnosti EU snaží v důsledku uprchlické krize řešit pomocí přerozdělení žadatelů o azyl v rámci tzv. kvót (Malířová a kol. 2016).

³⁵ V případě pozdržení se účastí na relokaci by byl členský stát penalizován tzv. poplatkem solidarity, který činí 25 tisíc € za každou odmítnutou osobu a náleží zemi, které byla osoba přidělena, vyjma Dánska, Irsko a Velké Británie, které mají možnost *opt-out* (EU 2017a).

³⁶ Česká republika si v tomto článku vyhrazuje právo na odepření azylu například na základě dopuštění se trestného činu genocidy či v případech jednání dané osoby v rozporu se základními lidskými právy (MKČR 1999).

Politický azyl, tedy udělení mezinárodní ochrany v plné míře pro prokazatelně perzekvované osoby, je často také označován jako tzv. **územní azyl**, jelikož se jedná o poskytnutí ochrany osobě nacházející se na území státu, který ho uděluje³⁷. Označení územní azyl je využíváno pro odlišení od ochrany, kterou ztvárňuje azyl **diplomatický**, který může být udělen taktéž pronásledované osobě, která o něj však žádá v cizí zemi na půdě konzulátu nebo jiné instituce mateřské země (Štica 2014).

Doplňková ochrana je poskytována daným státem pouze po určité časové období, během něhož se utečenec nemůže navrátit do země původu kvůli ohrožení na svobodě či životě, přičemž po ukončení důvodu záštity ochrana pozbývá platnosti. Toto přechodné opatření může být uděleno i opakovaně³⁸ a využívá se v naléhavých případech u osob, kterým sice hrozí vážná újma, ale nesplňují podmínky k získání azylu. Jedná se tedy o nižší formu ochrany využívané často u větších skupin běženců prchajících ze zemí postižených například válečnými konflikty, či přírodními katastrofami (Malířová a kol. 2016).

Dočasná ochrana může být jako jediná vyhlášena plošně Evropskou komisí. Jedná se o nástroj, který může být potencionálně využit v rámci výjimečného stavu masové imigrace vysídlených osob. V případě vyhlášení žadatelé o ochranu nemusí jednotlivě prokazovat útlak a persekuci a je jim přichozím poskytnut přístup ke vzdělání, zaměstnání, ubytování i sociálním dávkám, avšak pouze po dobu dvou let³⁹ (Honusková, Ošřádalová 2016).

Spojování rodin je typ ochrany vystavěný na etickém hledisku nepřipustnosti rozdělování rodinných příslušníků. Pokud osoba žádající o mezinárodní záštitu nesplňuje nároky pro její udělení a nabytí statusu uprchlíka, ale zároveň je přímo závislá na jiné osobě, která tuto ochranu již využívá, může jí být ochrana také potvrzena. Jedná se zejména o rodinné kategorie, jakými jsou manželé, svobodné děti do 18 let, či svobodní sourozenci do 18 let, popřípadě zletilou osobu odpovídající za azylanta bez doprovodu rodičů. Takovéto udělení azylu je však možné jen ve zvláštních posouzení hodných případech (Malířová a kol. 2016).

³⁷ K vyhlášení *Deklarace o územním azylu* došlo roku 1967 OSN, a i přes její nezávazný charakter je členskými státy respektována (Štica 2014).

³⁸ Ve většině případů se doplňková ochrana uděluje na jeden až tři roky (Malířová a kol. 2016).

³⁹ Tento instrument nebyl využit ani při uprchlické krizi roku 2015, kdy mohl moci předejít mnohým komplikacím (Honusková, Ošřádalová 2016).

Humanitární ochrana, zvláštní kategorie operující s principem nenavracení do země původu, i přestože dané osoby v rámci práva nepovažuje za uprchlíky. O této ochraně hovoříme zejména v souvislosti s osobami vysokého věku, či vážně nemocnými, pro něž by se transport jevil jako obtížný a značil by újmu na zdraví či vystavení nebezpečí na životě. Jedinci splňující tyto podmínky mohou také získat plnou mezinárodní ochranu (Štica 2014).

Osoba naplňující definici uprchlíka nejčastěji může získat dvojí typ mezinárodní ochrany, a to buď její dočasnou formu čili doplňkovou ochranu, anebo plnou formu v podobě azylu na základě politických důvodů či zvláštní osobní situace, jakou je například sjednocení rodiny⁴⁰. Ostatní formy jsou aplikovány pouze ve výjimečných případech. O udělení či neudělení těchto záštit V České republice rozhoduje Odbor azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra v souladu se Zákonem o dočasné ochraně cizinců č. 221/2003 Sb.⁴¹ a Zákonem o azylu č. 325/1999 Sb. (MVČR 2017a), přičemž v průběhu tohoto procesu by měly být žadatelům o azyl i zajištěným cizincům garantovány odpovídající důstojné podmínky. V jednom ze středisek, spadajících pod Správu uprchlických zařízení Ministerstva vnitra, musí být těmto osobám poskytnuty prostředky k naplnění základních životních potřeb, mimo ubytování se jedná například o zdravotní péči, hygienické pomůcky, potraviny, kapesné či služby tlumočnicka a psychologa. Tato střediska se člení do tří hierarchicky řazených typů v závislosti na stupni průběhu azylové procedury, a sice na přijímací, pobytová a integrační. Samostatnou kapitolou tvoří pak tzv. detence, zařízení pro zajištění cizinců, jež mohou sloužit i k zastrašování potencionálních nově přichozích uprchlíků⁴². O umístování zadržených osob do těchto center je rozhodováno na základě pokynů Ministerstva vnitra či Policie České republiky a využívá se zejména k omezování osobní svobody cizinců. Jedná se o dnes již nechvalně známou Bělou pod Bezdězem, Drahonice či Vyšší Lhoty (Buchtíková 2015, Malířová a kol. 2016).

Problémem je absence orgánu, který by sledoval a hodnotil dodržování jednotlivých ustanovení zavazující signatářské země Úmluvy a Newyorského protokolu. U jednotlivých

⁴⁰ V obou těchto případech hájení jsou přitom ukotvena i integrační opatření (Honusková, Ošťádalová 2016).

⁴¹ Tyto zákony byly naposledy aktualizovány novelami (ve stejném pořadí) č. 456/2016 a č. 314/2015 Sb., a zároveň se na ně vztahuje vyhláška č. 328/2015, kterou se provádí zákon o azylu a zákon o dočasné ochraně cizinců provádí (PSP ČR 2017).

⁴² Pokud se však uprchlíci neprodleně po příchodu přihlásí příslušným orgánům a požádají je o ochranu, nesmí být zadrženi a stíháni za nezákonný vstup do země souladu s článkem 31 *Úmluvy o právním postavení uprchlíků* (OSN 2015). Detence byly hojně využívány Českou republikou v rámci uprchlické krize (Malířová a kol.).

států tak můžeme pozorovat jejich porušování či značně odlišnou interpretaci termínů obsažených v těchto dokumentech. Do určité míry takovýto kontrolní mechanismus zastává UNHRC, jež sjednocuje výklad a vyzývá jednotlivé země k dodržování jejich povinností. Důležitou roli hraje i Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku, který se zaměřuje na kontrolu plnění Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod zahrnující při zacházení s uprchlíky a zabránit tak protiprávnímu jednání jednotlivých smluvních států (Honusková, Ošťádalová 2016).

2.2.1. Možné úpravy ochrany

Kritika stávajícího znění dokumentů poukazuje na nutnost aktualizace a zohlednění reality dnešních životních podmínek utečenců, neboť Ženevská konvence zrcadlí až moc věrně skutečnosti své doby, myšleno situaci druhé světové války a následného poválečného období. Koser (2011) podotýká, že uprchlíci již ve velké míře neprchají před ideologickými politickými režimy svých států, ale před násilím způsobeným konflikty a občanskými válkami, kdy jsou utlačováni a doslova vyháněni ze svých domovů, proti čemuž jim stát nedokáže garantovat ochranu. Problémem je i neustále narůstající počet uprchlíků v souvislosti s proměnou podoby ozbrojených konfliktů, jejichž hlavními oběťmi jsou civilisté, kteří jsou vystaveni intenzivnímu bezprostřednímu teroru, zatímco v minulosti docházelo ke ztrátám na životech především v řadách aktivních účastníků válek.

Otázkou tedy zůstává, zda je vhodné za politického uprchlíka považovat pouze osobu pronásledovanou ze strany státu, a zda jsou druhy útlaku v úmluvách popsány dostatečně takovým způsobem, aby zahrnovaly všechny naléhavé životní situace utečenců, jež si zaslouží pozornost. Ve formách persekvování totiž například zcela chybí kategorie útlaku na základě genderové příslušnosti a sexuální orientace⁴³ (Štica 2014). Nenalezneme zde ani výše jmenované vnitřně přesídlené osoby, které byly donuceny opustit svá obydlí ze stejných důvodů jako mezinárodní uprchlíci nebo například vzhledem k rozvojovým projektům či plánům v oblasti infrastruktury, ale nalézají se uvnitř hranic svých států (Bendl 2000).

⁴³ V některých případech jsou tyto kategorie zařazovány pod příslušnost k společenské vrstvě, a tudíž i uznávány jako důvod pro považování osoby za uprchlíka, nicméně pouze v zemích, kde jsou tyto aspekty považovány za součást nedotknutelné osobní integrity (Honusková, Ošťádalová 2016).

Konvence nezahrnují také environmentální migraci, formu, jež by si zaslouhovala zvýšenou míru pozornosti vzhledem k tendencím zhoršování životního prostředí, nerovnoměrném rozložení, degradaci a zužování zásoby přírodních zdrojů. Bendl (2000, s. 17) uvádí, že „*počty environmentálních uprchlíků jsou pravděpodobně srovnatelné s počty uprchlíků z politických, náboženských a etnických příčin*“. Může se jednat o osoby, které se daly do pohybu na základě nějakého důvodu způsobeného životním prostředím jako takovým či transformací prostředí podmíněnou klimatickými změnami (Castles, Haas, Miller 2014). Globální klimatický rozvrat⁴⁴ zahrnuje celou řadu dynamických biofyzikálních změn, jež spolu úzce souvisí a spouští tak řetězec událostí, které mají dopad na kvalitu života ne pouhých jedinců, ale celých společností. Přírodní katastrofy a environmentální problémy jsou sice celosvětovým problémem, ale můžeme nalézt i oblasti, které svými geografickými, ekonomickými a demografickými specifiky vytváří předpoklady pro zranitelnost místního obyvatelstva vůči změnám⁴⁵, a právě takovéto oblasti budou v budoucnosti vytvářet rozsáhlé imigrační regiony (Stojanov, Kelman a kol. 2014).

Štiča (2014) však upozorňuje, že UNHCR v některých případech definici uprchlíka rozšiřuje pomocí přijímání různých směrnic, které obsahují některé z výše uvedených chybějících forem nátlaku na utečence, jako například pronásledování z důvodů pohlaví z roku 2002 či úpravy ohledně vnitřního uprchlictví. Průlomem v dodatečných úpravách a nových opatřeních může být i světové prvenství v udělení azylu z důvodů klimatických změn v roce 2014. Pro zachování stávajícího znění Ženevské konvence hovoří také skutečnost, že v případě vzniku jakéhokoli aktualizovaného či úplně nového dokumentu přesněji a vhodněji vymezujícího formy, které by ztvárňovaly novou definici uprchlíka, není pravděpodobné získání takového počtu signatářských zemí, jak tomu bylo v brzkém poválečném období, zvláště pak při současných kolísajících protiuprchlických náladách a tendencích.

⁴⁴ Toto označení je používáno pro změny v klimatickém systému planety Země, charakteristické obecně se zvětšujícími extrémny na celém světě, jedná se například o rozložení teploty, srážek, zásob podzemní vody, větrných systémů a oceánských proudů, a podobně (Stojanov, Kelman 2014).

⁴⁵ Mezi takové oblasti můžeme zařadit především méně vyspělé státy Asie a Afriky, jako například Bangladéš, stát s nejvyšší hustotou zalidnění, nízkou ekonomickou úrovní a malou nadmořskou výškou velké části územní rozlohy státu (Stojanov, Kelman 2014).

2.3. Uprchlíctví v historickém kontextu

Vzhledem k historii lidstva je migrace běžným úkazem provázejícím jednotlivé populace na celém světě již od počátku jejich existence, jejímž prostřednictvím se postupně vytvářela soudobá mozaika kulturních, etnických a politických map světa. Osoby, jež náhle a nedobrovolně opouštěly svůj domov z nejrůznějších důvodů, se objevovaly samozřejmě mnohem dříve, než vůbec byla kategorie uprchlíka definována. Vystoupení institutu uprchlictví ze stínu obecné kategorie migrace se však uskutečnilo až po druhé světové válce, v době, kdy se začala projevovat potřeba tento termín zahrnout do legislativních sfér jednotlivých států.

2.3.1. Vývoj uprchlictví

V prehistorickém období se lidé naprosto spontánně stěhovali z jednoho místa na druhé vzhledem k obživě realizované sběrem a lovem, až s následným postupným pronikáním zemědělského způsobu života se začali vázat na půdu, usazovat se a vytvářet vlastní osady. Neolitická revoluce byla nositelem vzniku organizovaných komunit i prvních státních forem. Pocit náležitosti k určitému místu se postupně stal natolik důležitým, že na osoby zastávající kočovný způsob života bylo pohlíženo s větším a větším opovržením. Ke stěhování obyvatelstva docházelo ale poměrně často z demografických a environmentálních důvodů. Ve starověku nalezneme i vynucené migrace, jako například vyhnání Židů z tehdejší Judeje, vyhnanství z politických důvodů v řeckořímské antice či rozsáhlé persekuce za zastávání filosofických názorů. Objevují se zde i první zmínky o kolektivním uprchlictví spojovaným s počátkem úpadku Římského impéria, a také důkazy o využívání instituce azylu, jakožto práva na nedotknutelnost osoby, jež se před útlakem uchýlí do chrámu. Za jednu z migračních vln největších rozměrů se tradičně udává tzv. stěhování národů datované do druhého až šestého století našeho letopočtu, a to z důvodu postupné razantní proměny životních podmínek v místech dosavadního setrvání a obsazování nových úrodných území. Soustředěný tak jednotlivých kmenů vedl nakonec v pátém století až k rozpadu Západořímské říše a vzniku středověkých evropských útvarů (Nesehnutí 2017).

Středověk se nesl ve znamení kolonizace. Zámořské plavby a objevování nových území byly cílem mnoha velmocí, jež mezi sebou soupeřily o bohatství plynoucí ze zisku další půdy a surovin. Toto období je také samozřejmě poznamenáno násilnými přesuny

velkého počtu osob a jejich postupným ztročením. Opravdu masové vlny uprchlictví zaznamenáváme až od počátku novověku s příchodem geopolitických a náboženských změn. Sedmnácté a osmnácté století je do historie lidstva zapsáno náboženskou netolerancí a konflikty, při kterých docházelo k hromadnému uprchlictví v rámci evropského prostoru do zemí, kde bylo vyznáváno náboženství v dominantním či alespoň částečně přijímaném postavení. Pestré dění devatenáctého století ve formě rozdílného politického vývoje a společenských převratů vytvořilo podhoubí pro vznik uprchlíka moderního typu, neboť perzekvované osoby se snažily nalézt útočiště ve svobodných zemích. Největší migrační toky směřovaly do zámořských koloniálních oblastí obou amerických kontinentů, Austrálie a Nového Zélandu. Tyto pohyby měly však za následek utlačování místního obyvatelstva, které se z části opět rozhodlo pro útěk (Uherek 2016c, Nesehnutí 2017).

Vznik nového uspořádání Evropy po První světové válce podmínil opět masivní vlny výměny obyvatelstva. Narůstající počty uprchlíků dovedly vybrané státy ke zpřísnění podmínek pro jejich přijímání a zavedení vízové politiky. Červený kříž vystavoval uprchlíkům tzv. Nansenův pas⁴⁶, základní dokument, jež sloužil pro prokazování totožnosti při cestování až do jeho nahrazení uprchlickým pasem, vzhledem k přijetí Ženevské konvence. Následný nástup autoritářských ideologií a diktátorských režimů spustil trvalé proudy na poli politické migrace, přičemž imigrační politiky se ještě zpříšňovaly zaváděním systému kvót. Velké počty utečenců čítalo bolševické Rusko a nacistické Německo. Během druhé světové války nejvýznačnější skupinu uprchlíků tvořilo zejména židovské obyvatelstvo a také často opomíjená romská menšina. Pokud by byly evropské země otevřenější v jejich přijímání, neměly by nucené transporty a následné události v koncentračních táborech tak drtivý dopad. Z událostí předcházejících holocaustu by se tedy měla Evropa poučit, aby se takové pochybení již nikdy neopakovalo. Na útěku se ale ocitly tisíce běženců, včetně elit tehdejšího Rakouska a Německa, nesmíme zapomínat také ani na migrace statisíců jedinců na nucené práce (Uherek 2016c).

V poválečném období po úpravě hranic jednotlivých států docházelo k přijímání utečenců pod ochranu v mnoha evropských státech. Vznik Izraele, odsuny německého obyvatelstva z Československa, Polska a částečně dalších středoevropských zemí, a dosud nevídané množství osob, nacházejících se mimo svou vlast fakticky vyústilo ve snahu napravit selhání mezinárodní pomoci uprchlíkům před nacismem, a to ustanovením

⁴⁶ Za doby platnosti *Úmluvy o mezinárodním postavení uprchlíků* ze dne 28. října 1933 v Ženevě.

tzv. Ženevské konvence. Studená válka znamenala další nucené přesídlování osob, vznik gulagů a vyvolání migračních proudů z východních do západních částí Evropy. Právě odliv kvalifikovaných sil a elit z komunistického bloku byl podkladem pro vznik tzv. železné opony a přísné střežení migračních proudů mezi oběma stranami. Dekolonizace afrických a asijských zemí poté způsobila odsun tamního evropského obyvatelstva a spolupracovníků s kolonizátory. Po pádu komunistických režimů se v evropský prosto doširoka rozevřel a započaly hojné pohyby obyvatelstva za prací i poznáním. Uprchlíctví přišlo opět na přetřes s příchodem konfliktu etnický a nábožensky rozdrobeného Balkánu, a tak se objevily snahy o úpravy a zásahy do právních koncepcí týkajících se žadatelů o azyl a azylantů. Tato i další situace mimo evropský kontinent ukázaly, že mezinárodní organizace nedisponují takovými kompetencemi, aby včas a přesně zasáhly tam, kde je potřeba a uchránily tak civilní obyvatelstvo, a proto je nutné na procesu vývoje institutu uprchlictví a konkrétních formách jeho praktikování ještě stále pracovat (Nesehnutí 2017).

Utváření moderní koncepce uprchlictví a vývoj v oblasti azylového práva se přičítá nejčastější právě událostem dvacátého století souvisejícím především s poválečným vývojem ve světě, včetně studené války, a v neposlední řadě i s teroristickými útoky na World Trade Center v New Yorku, které razantně otevřely bránu dvacátého prvního století na poli mezinárodního migrace, neboť následné intervence Spojených států amerických a jejich spojenců v podobě válečných operací⁴⁷ zapříčinily vznik ohnisek zejména ve střední Asii a na Blízkém Východě generujícími hromadné útoky obyvatelstva z postižených lokalit (Brázová 2011).

Současné migrační pohyby Uherek (2016d) charakterizuje jako mnohem méně předvídatelné, především co se zdrojových zemí, směrů a motivů pohybu i početnosti skupin týče, a uvádí vybrané faktory, které do značné míry proměňují tvář migrace v posledních letech. Jedná se zejména o mnohem dostupnější, rychlejší a levnější způsoby přepravy, ale také rozvoj informačních technologií a komunikačních prostředků. Masová média, především sociální sítě a internetové připojení všeobecně, mají obrovský dosah v působení na výběr způsobu realizace pohybu, trasy a cílové destinace, ale dokonce i na samotné rozhodnutí opustit domov. Koser (2011) upozorňuje, že tyto informace a podněty k migraci proměňují poté pouhé přání migrovat ve reálný akt, přičemž dle Castlese, Haase a Millera

⁴⁷ Tyto tzv. války proti terorismu jsou dlouhodobé nadnárodní válečné strategie, využívající prostředky k ospravedlnění agrese na základě deklarované prevence či potlačení teroristických organizací a hrozeb, které představují.

(2014) je posléze výsledkem zasažení čím dál tím větší část světa mezinárodními migračními pohyby. Migruje tedy čím dál tím více lidí mezi více zeměmi, čímž se přesun obyvatelstva stává součástí přirozeného průběhu života. Mezi další faktory Uherek (2016d) pak řadí úroveň zdravotního a sociálního systému ve vyspělých demokratických zemích, kde je pouze malá možnost, že by se jedinci na útěku nedostalo bezpečí a pomoci, pokud o ni požádá. Zároveň také uvádí, že se charakter ozbrojených konfliktů od minulého století do značné míry proměnil, neboť amatérské nástroje místních obyvatel pro hájení území a svých domovů již nemají šanci konkurovat vyspělým technologickým prostředkům používaným ve válkách, a tak jako nevhodnější strategií pro ochranu sebe i své rodiny se tedy pak jasně jeví útek. Castles, Haas a Miller (2014) dále zmiňují stále se zvyšující význam migrace v politickém diskurzu na národní i nadnárodní úrovni, tyto tendence k politizaci migrace jsou následně spojeny i se sekuritizací migrační politiky, jež do značné míry proměňuje svou podobu na základě požadavků bezpečnosti a ochrany. Zavádění restrikcí, regulačních a kontrolních mechanismů však poukazuje na skutečnost, že je na migraci primárně nahlíženo coby na ohrožení přijímající společnosti, a ne jako na možný přínos pro obě zúčastněné strany.

Epocha na přelomu posledních dvou století tedy nepřinesla jen světové války, necitlivě provedený proces dekolonizace a nárůst nových ozbrojených konfliktů, ale také hospodářský růst světové ekonomiky, posilující globalizační procesy, rozvoj dopravní infrastruktury a následně i ostatních komunikačních kanálů. Tyto změny notně ovlivnily nárůst počtu osob opouštějících své domovy, a to ať už je chceme z analytických důvodů řadit do škatulky ekonomických či politických migrantů, a do značné míry proměnily současnou tvář mezinárodní migrace (Brázová 2001, Graham 2000). Vlny uprchlictví mají v současnosti stále stoupající tendence, a proto se jimi i přirozenou intenzifikací migrace jako takové je třeba zabírat a hledat vhodné nástroje pro citlivé uchopení dané problematiky interdisciplinárního charakteru.

2.3.2. Arabské jaro – arabská zima

Jakýmsi počátkem v přelomu vnímání současné situace uprchlictví evropským obyvatelstvem se staly vlny nepokojů a protestů proti autoritářským vládám, potlačování osobních svobod, vysoké nezaměstnanosti a chudobě, odehrávající se v arabských zemích

od roku 2010, známé pod názvem arabské jaro⁴⁸. První brutálně potlačené demonstrace v Tunisku⁴⁹ v důsledku kritické hospodářské situace a všudypřítomné korupce vyústily v řadu dalších demonstrací, které donutily tehdejšího prezidenta až k odstoupení ze své funkce a útěku ze země (Sannáh 2013). Ohlasy na úspěšné svržení diktátora na sebe nenechaly dlouho čekat, a tak se povstání proti současným režimům a představitelům států rozšířila i do okolních zemí. Během následujících týdnů se stejnou intenzitou k odporu připojili obyvatelé Egypta, Libye, Jemenu, Bahrajnu a Sýrie. Revoluční ozvěny dolehly postupně i do Alžírsko, Maroka, Jordánska, Libanonu, ale i Saudské Arábie a Ománu, avšak vzhledem k ne tak dramatickému průběhu politickou stabilitu významně nenarušily. Stejně tak jako v Iráku a Palestině, kde veškeré revoluční tendence ztratily ve víru místních nepokojů. Do dvou let od počátečního zážehu revolučního ducha arabského jara se události s ním spojené rozšířily do patnácti zemí severoafrického a blízkovýchodního prostoru a způsobily nárůst přecházejícího obyvatelstva důsledku politického rozvratu svých vlastí (Mendl 2015).

Za příčinu tohoto lavinového efektu Howard a Hussain (2013) označují zejména masová média, přičemž vyzdvihují roli využívání moderních komunikačních technologií, zejména pak sociálních sítí, které byly pro reprodukci revolučních nálad arabského jara zcela zásadní. Široké zpřístupnění internetového připojení v arabském světě popisují jako komunikační revoluci, která stojí v pozadí zrodu samotných revolučních tendencí, neboť možnost kontaktu s tabuizovanými návyky evropské společnosti způsobila morální zmatek muslimského obyvatelstva a zažehla tak prvopočáteční pohnutky nespokojenosti s konzervativními ideologickými stereotypy islámské kultury.

V řadě států došlo ke svržení vůdců, ustanovení nových vlád a přijetí reformních opatření, nicméně naděje na vydobytí demokratických poměrů nebyly naplněny, namísto vidiny svobodných, stabilních a prosperujících států se dostavila tvrdá realita v podobě bezvládní a ozbrojených konfliktů, které přerostly až v občanské války, které trvají dodnes

⁴⁸ Tento termín nebyl však v arabských zemích v souvislosti s revolucemi nikdy zmíněn, jedná se totiž o evropský mediálně líbivý konstrukt odkazující na přelomové události směřující k demokracii v západním světě, jako například Pražské jaro roku 1968 (Mendl 2015).

⁴⁹ Demonstrace vznikly v reakci na protestní upálení šestadvacetiletého tuniského zelináře Mohameda Bouazizho vůči bezpráví a aroganci státních složek a špatným životním podmínkám (Howard, Hussain 2013)

a zanechávají po sobě statisíce obětí⁵⁰ i osob donucených opustit své domovy⁵¹. Do Egypta i Tuniska se navrátila autoritářská vláda, části území států zasažených občanskými válkami ovládají islamistická hnutí, v mnohých zemích je výsledkem událostí ohledně arabského jara značně nepřehledný či nejednoznačný (Sannáh 2013, Mendl 2015).

Absence jakékoli vlastní historické zkušenosti se projevila v politické neorganizovanosti revolucionářů a jejich představách o demokratickém světě, jež nezahrnovaly zcela jasnou vizi, co by se mělo stát vhodnou variantou pro nahrazení dosavadního režimu, stejně tak jako dle Yaakouba (2015) úvahy nad následky svých kroků. Touha po svobodě a rovnosti arabského světa nebyla spojována se sekularizací, striktní oddělení náboženství od státních institucí a liberalizace v oblasti víry je však v očích západu hlavním nositelem úspěšných demokratizačních procesů (Mendl 2015).

I přesto, že proudy uprchlíků nejsou samozřejmě generované pouze těmito revolučními událostmi, v současné době jsou jedním z hlavních zdrojů sytících evropskou populaci, zvláště pak v případě Sýrie, která je zmítána boji na většině svého území, přičemž nalezení východiska z této neutěšené situace se zdá být nereálné. Stejně tak jako například v případě Somálska, kde občanská válka probíhá v podstatě již dvacet šest let, či další země východoafrického rohu Eritree, přezdívané druhou KLCDR, neboť zde vládne tvrdá diktatura. Situaci značně ztěžuje i radikální náboženská teroristická organizace samozvaná Islámský stát, jež operuje především na území Iráku, Sýrie a Libanonu, ale ozbrojené síly má rozmístěny i v Afganistánu, Jemenu, či Libyi, Egyptě a Nigérii (Malířová a kol. 2016). V níže uvedených statistikách zdrojových zemí běženců lze snadno nalézt paralelu mezi těmito destabilizovanými územními celky a počty osob donucených opustit své domovy.

⁵⁰ Celkový počet obětí arabského jara není zcela určitelný, nejčastěji se vyskytuje informace o 300 000 obětech, z čehož však 80 % tvoří ztráty na životech Syřanů (Shannáh 2013).

⁵¹ Situace ztvárněna následky revolučních snah je někdy nazývána arabskou zimou, přičemž tento termín vyjadřuje zklamání z nevydařeného arabského jara. Tento pojem použil jako první generál izraelské armády v roce 2011 a poté se šířil v médiích jako *arab winter* či též *islamic winter* (Shannáh 2013).

2.3.3. Uprchlická krize

Uprchlická krize⁵² je označení používané pro nestabilitu v rámci Evropské unie způsobenou navýšením migračních toků do evropského prostoru, a to zejména na jaře a v létě roku 2015, kdy se příchod velkého počtu jedinců stal politickou otázkou celoevropského formátu. Tento rok lze považovat za hlavní období uprchlické krize, jež sice v podstatě probíhá až do současnosti, avšak postupně ztrácí na síle⁵³. Můžeme říci, že se jedná se o jeden z největších imigračních procesů v novodobé historii evropského kontinentu, který není specifický jen svým rozměrem, ale také nepředvídatelností a neorganizovaností, a tak se nelze divit, že Evropskou Unii zastihl nepřipravenou. Jedná se o tzv. kombinovanou migraci, jež je v pro unijní země zcela přirozeným a dlouhodobým jevem. Ve vlnách přicházejících jedinců se tedy vyskytují regulérní čili ekonomičtí migranti stejně tak jako uprchlíci, kteří jsou poté zahrnováni do migrace neregulérní⁵⁴. Přívlastek uprchlická si nastalá krize získala zejména právě vzhledem abnormálnímu nárůstu počtu běženců, který se je vysvětlován především událostmi následujícími po nevydařených arabských revolucích, nicméně ty tvoří pouze jednu z příčin (EU 2016a, Malířová a kol. 2016). Nutno podotknout, že slovní spojení uprchlická krize je sice mediálně velmi líbivé ale zároveň poměrně problematické. Pojem krize je v této souvislosti často vnímán jako vyjádření nevladatelné situace masového přílivu imigrantů, jež v žádném případě nemohou evropské státy pojmout, avšak jádro problému dočasného stavu destabilizace se skrývá spíše ve slabinách koordinace společné imigrační a azylové politiky Evropské unie.

Pro přiblížení situace v rámci uprchlické krize je ale nanejvýš vhodné využít dostupná data, abychom mohli porozumět, kolik jedinců se do evropského prostoru přesouvá, jaké cesty k tomu využívají, odkud pochází a v neposlední řadě jaké jsou příčiny toho, že se rozhodli opustit své domovy. V globálním měřítku se dle UNHCR (2016b) v důsledku válečných konfliktů, pronásledování, porušování lidských práv a násilí bylo k závěru roku 2014 nuceno přesídlit 59,5 miliónu osob, následující rok se jednalo už o 65,3 miliónu osob a na konci roku 2016 čítal počet nedobrovolně vysídlených osob

⁵² Tento pojem je používán od mimořádného zasedání Evropské rady dne 23. 4. 2015, kdy bylo v souvislosti se stoupajícím počtem obětí ve Středozemním moři vydáno prohlášení, ve kterém se EU zavazuje „...posílit svou přítomnost na moři, bojovat proti obchodníkům s lidmi, předcházet tokům nelegální migrace a zesílit svou vnitřní solidaritu a odpovědnost...“ (EU 2015a, s. 1).

⁵³ Viz poklesová tendence počtu žádostí o mezinárodní ochranu v rámci EU (EUROSTAT 2017).

⁵⁴ Dle výzkumů UNHCR bylo v roce 2015 ve vlně příchozích minimálně 50–60 % osob, které splňovaly podmínky pro udělení mezinárodní ochrany, tedy uprchlíci naplňující svou definici obsaženou v Ženevské konvenci (UNHCR 2017).

na dalších 300 000, celkově tedy 65,6 miliónu, na čemž lze tedy ilustrovat, že počet uprchlíků se každoročně zvyšuje. Rok 2015, který pro Evropu znamenal uprchlickou krizi, s sebou přinesl celosvětově 12,4 miliónu nových uprchlíků, z nichž o mezinárodní ochranu požádalo v unijních státech pouze 1,3 milionu. Tato skutečnost dokládá, že většina osob donucených opustit své domovy zůstává na útěku v rámci své vlasti, či se uchyluje zpravidla do chudých geograficky blízkých zemí, které se nacházejí v těsném sousedství ohnisek ozbrojených konfliktů. Představa o tom, že téměř každý uprchlík cíleně míří do vybrané ekonomicky prosperující země je tedy zcela zcestná, neboť v roce 2015 se v méně rozvinutých státech nalézal alarmující 86% podíl uprchlíků⁵⁵, což je nejvyšší údaj za uplynulé dvě dekády.

Za posledních deset let se počet žádostí o mezinárodní ochranu v zemích Evropské unie pohyboval v rozmezí 200–400 000 za rok. Výraznější nárůst byl zaznamenán v roce 2013, kdy se sešlo téměř půl milionu žádostí o azyl, přičemž následující rok bylo podáno již téměř 600 000 žádostí. Jak již bylo zmíněno, prolomení milionové hranice s sebou přinesl právě až rok 2015 s celkovým počtem 1 257 030 žádostí uprchlíků o mezinárodní ochranu (EUROSTAT 2016). V roce 2016 počet posléze poklesl o 52 750 žádostí (EUROSTAT 2017).

V roce 2015 byly dle údajů FRONTEX⁵⁶ (2016a) vnější hranice Evropské unie ilegálně překročeny v 1 822 337 případech, což je v porovnání s předchozím rokem téměř sedmkrát více. Největší zátěž byla při příchodu uprchlické krize vyvíjena, vzhledem k Dublinskému systému, zejména na státy s vnější hranicí Schengenského prostoru. Poté co v předchozích letech v počtu příchozích migrantů vévodila Itálie, její místo náhle přebralo Řecko, na jehož území dorazilo v průběhu roku 2015 celkem 856 000 jedinců, z čehož bylo 56 % Syřanů, 24 % Afgánců a 10 % Iráčanů. Na Itálii tedy připadlo o poznání méně, a to 154 000 imigrantů, převážně z nestabilních či autokratických afrických zemí, jako

⁵⁵ Největší populaci uprchlíků dle UNHCR (2016b) v roce 2015 hostilo Turecko, a to celých 2, 5 milionu, dále pak Pákistán (1,6 milionu), Libanon (1,1 milionu), Irán (980 000), Etiopie (736 000) a Jordánsko (664 000).

⁵⁶ Akronym z francouzského *Frontières extérieures* neboli vnější hranice používaný pro evropskou agenturu pro koordinaci na vnějších hranicích prostoru Evropské unie, jež se zaměřuje na eliminaci nelegální migrace a aktivit s ní spojených, včetně odhalování infiltrace teroristických buněk. FRONTEX vznikl v reakci na vytvoření jednotného Schengenského prostoru, a tedy i potřeby správy externích hranic na základě jednotné politiky EU (Malířová a kol. 2016).

Eritree (26%), Nigérie (14%) a Somálska zastoupeného 8 % (UNHCR 2016c). Dalšími státy zaznamenávajícími přírůstky v rámci tzv. sekundární migrace byly jednoznačně Německo, Švédsko a Rakousko (EUROSTAT 2016).

Na zvyšování migračních toků a četná úmrtí uprchlíků při zdolávání cesty přes Středozemní moře⁵⁷ reagovala na jaře 2015 Evropská komise vydáním nové migrační strategie, v níž zveřejnila pokyny k posílení bezpečnosti v hraničních oblastech a vyzvala státy k přípravě na relokaci migrantů z přetížených států, zejména Itálie, Malty a Řecka. Dále upozornila na možnosti dobrovolného využívání *resettlementu*⁵⁸ a apelovala na urychlování procesu vyhošťování nelegálních migrantů. Stále se zhoršující situace v Sýrii se zákonitě promítla do navýšení počtu neregulérních migrantů, který od jara 2015 strmě rostl, stejně tak jako vznik nových tras do evropského prostoru.

Nejvíce jedinců využilo balkánskou trasu⁵⁹, která je někdy též členěna na dvě samostatné cesty označované jako východní středomořská cesta (z Turecka na řecké ostrovy) a západní balkánská cesta (pokračující poté z Řecka dále na sever přes balkánské státy až do západní či severní Evropy, zejména však Německa), a to v celkovém počtu 1 649 424, což činí více než 90 % ze všech příchozích. Středomořskou trasou, vedoucí ze severní Afriky do Itálie, se poté přepravilo během stejného roku o poznání méně, a to 153 946 osob. V rámci cesty vedoucí přes Středozemní moře se ještě někdy vyděluje její západní větev, mířící do Španělska, na níž bylo zaznamenáno přibližně 7 164 příchozích⁶⁰ (FRONTEX 2016b).

Řecko, v té době navíc zmítané ekonomickou krizí, situaci nezvládalo a na začátku léta pod neutichajícím náporem tisíců příchozích za den začalo umožňovat volný průchod

⁵⁷ Na Evropu připadá v porovnání s ostatními kontinenty nejvyšší počet úmrtí ilegálních migrantů, dle Mezinárodní organizace pro migraci zahynulo za rok 2015 jen ve Středozemním moři 3 771 uprchlíků, a to zejména vzhledem ke kombinaci chatrných dopravních prostředků a nevyzpytatelného počasí (IOM 2017).

⁵⁸ Což byla původní pilotní verze bezpečného přesunu uprchlíků ze třetích zemí do Evropské unie, viz nynější projednávaná revize Dublinského systému, tzv. Dublin IV (EU 2017a). Členské státy bezpečnou a legální cestu v rámci přesídlení poskytly do dubna 2017 již celkem 15 492 osobám (EU 2017b).

⁵⁹ Tato cesta umožňovala průchod stále většímu počtu běženců, oproti středomořské cestě byla značně levnější a bezpečnější, neboť při cestě z Libye či Egypta přes otevřené moře se možnost na ztrátu života jeví vyšší, než při přeplování úzkých průlivů mezi Tureckem a řeckými ostrovy (AMO 2016).

⁶⁰ Existují samozřejmě ještě další cesty, které byly v rámci uprchlické krize v roce 2015 využívány, avšak disponují mnohem nižšími údaji o nelegálním překročení hranic do evropského prostoru. Jedná se například o západní africkou cestu směřující ze západní Afriky na Kanárské ostrovy (874 osob), východoevropskou cestu procházející z východní do střední Evropy (1 920 osob), cestu přes Černé moře na Balkánský poloostrov (68 osob) či rusko-norskou cestu za severním polárním kruhem čítající přechod 133 osob (FRONTEX 2016a).

přes své území na sever, stejně jako Srbsko a posléze i Makedonie. Nezadržovat uprchlíky se zdálo být těmito zemím jako nejefektivnější a nejsnazší způsob řešení vyvstalých problémů, a to i za cenu opomíjení jejich systematické registrace. Když už počet uprchlíků nacházejících se na území Maďarska hraničil s humanitární krizí, tento postup přejalo také a umožnilo odliv kumulovaných jedinců zejména do Německa a Rakouska, neboť obě tyto země vyhlásily dočasné neuplatňování Dublinských nařízení ohledně nenavrácení žadatelů o azyl zpět do prvního unijního státu pro syrské uprchlíky (AMO 2016). Tuto skutečnost ilustruje nevyšší počet podaných žádostí o mezinárodní ochranu ze členských států Evropské unie v roce 2015, a to v Německu 441 800, o poznání méně (85 500) bylo poté podáno v Rakousku. Ve Švédsku bylo přes určitá omezení v přijímání uprchlíků podáno 156 100 žádostí a v první pětici zemí s nejvyšším počtem žádostí o azylové řízení se ještě udržela Itálie (83 200) a také Maďarsko s 174 400 žádostmi (EUROSTAT 2016).

Na začátku září 2015 sílily anti-uprchlické nálady a probíhalo dokončování stavby plotu mezi Maďarskem a Srbskem, jež přeměroval balkánskou cestu a přival přicházejících jedinců tak zasáhl Chorvatsko, Slovinsko a Rakousko. Otevřenost a dostupnost balkánské cesty způsobila, že se k uprchlíkům z oblastí Sýrie a Iráku se přidali i migranti legislativou vnímaní jako ekonomičtí, a to zejména Severoafričané z Tuniska, Egypta a Maroka, ale i Pákistánci a Íránci. Tato trasa byla zcela přetížena, státy od Řecka po Rakousko se ocitly pod nesmírným tlakem a nebyly schopny zajišťovat základní humanitární pomoc ani úkony spojené s přesunem a usměrňováním migrační vlny, která čítala denně tři až šest tisíc osob. V tomto ohledu sehrál obrovskou roli projev solidarity dobrovolníků, kteří se na situaci podíleli mnohem dříve, než přišla adekvátní reakce od příslušných státních orgánů. V reakci na zesilování migračních toků vyhlásilo Srbsko, a posléze i Makedonie, že umožní průchod přes své území pouze válečným uprchlíkům ze Sýrie, Iráku a Afganistánu (SIA). Tento zásah, jenž měl eliminovat ekonomické migranty, demotivoval ale i řadu politických uprchlíků například z Eritreje či Somálska. Absence společného efektivního řešení na úrovni Evropské unie, administrativní, logistický a poté i politický nátlak a očekávaný nárůst přicházejících jedinců na jaře roku 2016 znamenal uzavření této cesty balkánskými státy. Tento krok nezávisle na evropských institucích učinilo Srbsko, Chorvatsko, Slovinsko a Makedonie (AMO 2016, EU 2016a).

Unijní imigrační politika se do roku 2015 soustředila zejména na spolupráci různých agentur, úpravy podmínek přijímání migrantů, v rámci uprchlictví se pak spíše jednalo pouze o spolufinancování a organizování záchranných akcí ve Středozemním moři.

První reakcí společné migrační strategie byl projekt přerozdělování 40 000 žadatelů o mezinárodní ochranu mezi členské státy dle stanoveného klíče⁶¹, přijatý na červnovém summitu Evropské rady, stejně jako požadavek na vznik tzv. *hot spots*, míst určených k registraci nově příchozích migrantů v Itálii a Řecku. Systém povinných kvót byl přijat v září Radou ministrů i přes nesouhlasné stanovisko České republiky, Slovenska, Maďarska a Rumunska (AMO 2016). Současně s postupným uzavíráním balkánské cesty docházelo k jednáním Evropské unie v čele s Německem a Tureckem ohledně řešení uprchlické otázky. Citelné omezení migračních proudů⁶² s nimi spojených ilegálních aktivit převodníků⁶³ přišlo až po vyjednání kontroverzní dohody v březnu 2016, přičemž její hlavní náplní je možnost vrátit každého příchozího migranta, který připluje na řecké ostrovy zpět do Turecka (ovšem pouze pokud se v rámci azylové řízení potvrdí, že mu ve vlasti nehrozí nebezpečí), a za každého takto navráceného jedince je poté Evropská unie povinna přijmout jednoho syrského uprchlíka z tureckých uprchlických táborů, s ohledem na přednostní právo těch, kteří se nepokusili o nelegální vstup na unijní území⁶⁴. Součástí paktu bylo samozřejmě více bodů včetně finanční podpory od Evropské unie určené pro zlepšení situace syrských uprchlíků v tureckých uprchlických táborech či liberalizace vízového režimu mezi smluvními stranami, respektive zrušení vízové povinnosti tureckým občanům, a to ve zrychleném řízení. Na této skutečnosti Turecko i přes nesplnění podmínek kladených Uní stále neoblomně trvá a hrozí vypovězením smluvního závazku, což by pravděpodobně pro Evropu znamenalo další příliv migrantů větších rozměrů (EU 2016b).

Rok 2015 tedy přinesl 1,8 miliónu jedinců pocházejících především ze Sýrie, Afganistánu, Iráku, Pákistánu, Eritree, Nigérie a Iránu, ale také ze dvou zemí bývalé Jugoslávie, a to Albánie a Kosova, kteří nedobrovolně opustili své domovy a vydali se na

⁶¹ Výpočet kvót je uskutečňován na základě tří kritérií, a to ekonomické úrovně státu, jeho rozlohy a počtu obyvatel (EUROSKOP 2017). Počet osob, jež je nutné z Itálie a Řecka přesídlit, byl následně ještě dvěma *Rozhodnutími Rady o relokaaci* navýšen na 160 000 osob, jež mají být relokovány do září 2017. Dohromady bylo do června 2017 učiněno celkem 20 283 relokací do 21 členských zemí EU, což zdaleka nedosahuje stanovených cílů, přičemž některé členské státy se stále ani nezapojily (EU 2017b).

⁶² Ve srovnání s březnem došlo v dubnu k poklesu příjezdů migrantů o 90 % a odpovídajícím způsobem se také snížila statistika úmrtí (FROTEX 2016b).

⁶³ Dle agentury FRONTEX (2016c) měly převaděčské organizace v rámci uprchlické krize získat 4 miliardy €.

⁶⁴ Tento systém vychází z principu třetí bezpečné země, což tlačí na lidskoprávní a azylové standardy Turecka, jejichž úroveň je silně diskutabilní. Do června 2017 přijala EU z Turecka 6 254 žadatelů o azyl, z toho nejvíce Německo 2 270, do Turecka však bylo z Řecka vráceno pouze 1210 migrantů, což vypovídá o ne zcela efektivní spolupráci smluvních stran vysvětlované zdlouhavou prací řeckých úřadů (EU 2017c).

cestu do Evropy ve víře na lepší život. O mezinárodní ochranu z nich požádalo 1,3 miliónu, přičemž více než jedna třetina žádostí byla vyřizována v Německu, a pouze 333 350 osobám se ji podařilo získat, z čehož téměř polovinu tvořili syrští uprchlíci (FRONTEX 2016a, EUROSTAT 2016). Migrační vlna zahrnovala z 57 % muže a ze 17 % ženy, obě tyto skupiny především v produktivním věku, děti poté tvořily 26 % podíl (UNHCR 2017). V České republice požádalo dle MVČR (2016c) o mezinárodní ochranu pouhých 1 525 jedinců, z toho byla azyl udělen 71 osobám a doplňkovou ochranu získalo 399 osob, přičemž téměř polovinu žadatelů (694) tvořili občané Ukrajiny, dalšími žadateli byli Syřané (134), Kubánci (128), Vietnamci (81), Arméni (44), Rusové (43), Číňané (40) či Iráčané (38). Tyto statistické údaje jasně poukazují na skutečnost, že se uprchlická krize, ve smyslu masového rozměru přílivu utečenců z blízkovýchodního a severoafrického prostoru, ve srovnání s jinými zeměmi EU České republiky absolutně netýkala. V rámci relokací by měla do konce září 2017 přijmout na své území 2 691 jedinců, ale do současnosti vzala pod svou ochranu pouhých 12 žadatelů o azyl⁶⁵(EU 2017d).

Uprchlická krize poukázala na nedostatky Společného evropského azylového systému, který se ukázal jako nefunkční a nevyvážený. Evropská imigrační politika tedy selhala. Absence efektivní společné koordinace postupů zajišťujících bezpečnost a dodržování základních lidských práv utečenců způsobila, že jednotlivé kroky při řešení nastalé destabilizace nebyly učiněny v rámci celého společenství, ale pouze jednotlivými státy či jejich seskupeními. Unijní země se rozcházejí jak v názorech ohledně objektivních příčin migrace⁶⁶, tak i ochotě se spolupodílet se navrhaných postupech, a zde leží právě ohnisko problému. Uprchlickou krizi ve smyslu ztráty rovnováhy, znejistění evropské společnosti nezavinilo nic jiného než diametrálně rozdílná stanoviska jednotlivých zemí a neschopnost adekvátní a pružné reakce v souladu s demokratickými idejemi svobody, rovnosti a solidarity. Jak uvádí Malířová a kolektiv (2016), krize se v evropském prostoru skutečně odehrávala, avšak spíše na úrovni národních států spojených do nekompatibilního bloku, neboť počty příchozích nebyly pro Evropu limitující. Hlavním problémem se ukázalo zejména nerovnoměrné zatížení vybraných států a nečinné přihlížení řady ostatních členských zemí, spojené s neochotou jednotlivých vlád zajistit pomoc potřebným,

⁶⁵ Evropská komise zahájila v červnu 2017 proti ČR, Polsku a Maďarsku řízení kvůli nedodržení povinností vyplývajících ze schváleného mechanismu kvót (EU 2017e).

⁶⁶ Vlna za příchod utečenců byla často během uprchlické krize iracionálně svalována na otevřenou politiku německé kancléřky Angely Merkelové (AMO 2016).

ale i s jejich zavádějí komunikací s veřejností⁶⁷. Na jedné straně jsme tedy mohli pozorovat vzrůst protiuprchlických nálad, zotřování azylových podmínek a vzestup populistických krajně pravicových stran, a na straně druhé naopak projevy soudržnosti, pochopení a soucitu, jež nebyly v Evropě k vidění celá desetiletí (AMO 2016).

Navracení situace do stavu před krizí pomocí značného omezování imigrace rozhodně není trvalým východiskem, povede pouze k přesouvání zodpovědnosti na hraniční státy Evropské unie a třetí země, a s tím spojeným vznikem hromadných uprchlických táborů. Ideálním řešením uprchlické otázky by bylo samozřejmě elektivně řešit již samotné příčiny, které masové přesuny jedinců vyvolávají, a také namísto uzavírání⁶⁸ evropského prostoru umožnit vytvoření legálního migračního koridoru, který by zabránil vykořisťování i mnohačetným úmrtím běženců při cestě za nadějí na lepší budoucnost (Malířová a kol. 2016). Jistým posunem vpřed je jistě mechanismus kvót, projednávané kroky ohledně aktivního zapojení do cíleného přesídlování ze třetích zemí či politické a finanční intervence⁶⁹ za účelem zlepšení úrovně azylové procedury ve třetích zemích. Úkolem členských zemí tedy stále zůstává nalézt shodu ve směřování budoucí imigrační politiky založené na mechanismech evropské solidarity a vytvořit takový systém, který bude nejen spravedlivý ale především i dlouhodobě udržitelný.

⁶⁷ Čehož byly v rámci uprchlické krize státy Visegrádské čtyřky ukázkovým příkladem, viz naplňování kvót relokačního mechanismu, proti kterému opakovaně protestují, přestože byl schválen, a je vyjádřením podpory s nejvíce zatíženými státy Evropské unie (EU 2017b).

⁶⁸ Posilování správy vnějších evropských hranic sice vyhovuje části veřejného mínění a některým politikům, ale z hlediska dlouhodobé perspektivy nijak nepřispívá k řešení situace uprchlictví i migrace jako takové. Tento projekt nazývaný Pevnost Evropa není jen finančně velmi nákladný, trvale neudržitelný a nápomocný při rozrůstání kriminálních aktivit nejrůznějších organizací, ale především silně kontrastuje se svobodou a volností uvnitř EU (Malířová a kol 2016).

⁶⁹ Zdrojem financí jsou především *Azylový, migrační a integrační fond* (AMIF) a *Fond pro vnitřní bezpečnosti* (ISF), pro něž Evropská komise vyčlenila na pomoc s řešením otázek uprchlické krize 10,1 miliard € (2015/2016). Finanční výpomoc nebyla využita pouze v rámci EU, ale směřovala i za její hranice, a to pro podporu postižených oblastí, zejména Turecka, Sýrie a Afriky (EU 2015b).

3. Multietnické soužití

Jak bylo již předznamenáno v předcházejících kapitolách, přesuny početných skupin obyvatelstva a s nimi spojená více či méně destabilizovaná etnická situace jsou průvodními znaky evropského politického i společenského vývoje na počátku třetího tisíciletí, a proto Castles, Haas a Miller (2014 s. 17) nazývají současnou éru jako „...*věk migrace*...“. Otázky společného soužití autochtonního obyvatelstva s etnickými, národnostními a kulturními menšinami se tedy dostávají čím dál tím více do popředí zájmu běžného obyvatelstva, ale i vnitřních a zahraničních politik jednotlivých států. Následující, v pořadí třetí, kapitola tedy nastiňuje charakter multietnického soužití v české společnosti prostřednictvím komparace průzkumů veřejného mínění ilustrujících vztah majority k etnické a národnostní pluralitě, jež vytváří specifické společenské klima. V tomto kontextu je pozornost také věnována struktuře obyvatelstva České republiky a v neposlední řadě i skutečností determinujícím nahlížení na jinakost a formování rozličných postojů obyvatelstva.

Šišková (2001) uvádí, že již při obvyklém styku s okolím jedinec přirozeně zaznamenává určité difference v jednání a chování, pokud však dojde ke střetu dvou komunikačních stylů, zdají se odlišnosti náhle jaksi závažnějšího rázu. Pokud si nejsme schopni či nechceme zcela porozumět, vzniká komunikační bariéra, od které je již pouhý krok ke vzniku neadekvátních reakcí a posléze pochopitelně i konfliktu. Sociální interakce nemůže fungovat, pokud není podložena efektivní komunikací, ta však koliduje vzhledem k různorodému etnickému a kulturnímu původu menšin, z nichž každá disponuje odlišným systémem představ, zkušeností a očekávání, a tak není schopna zpracovat informace a reagovat na ně stejným způsobem jako majoritní společnost. Mimo komunikační styl nalezneme dle Hayes (2000) ještě další prvky doprovázející komunikaci jako takovou, a tedy i ovlivňující míru porozumění mezi menšinami a majoritní společností. Jedná se především hodnotový systém a sociální percepce, jež je samozřejmě ovlivněna mnoha rozličnými vnitřními i vnějšími faktory.

3.1. Sociální percepce

Jakýkoli pohled na svět je sice unikátní, nicméně jistě není jediný správný, neboť různé objekty lze vždy hodnotit odlišně, z různých úhlů pohledu. Sociální percepce slouží

jako základní prostředek utváření a formování dojmů a představ o druhých jedincích ve společnosti. Běžné je především vytváření osobních konstruktů neboli vlastních teorií o druhých jedincích, či předpokladů ohledně výskytu řetězců určitých povahových rysů pouze na základě jednoho atributu. Velkou roli hrají také primární informace, na základě nichž vznikají nejprve dojmy a posléze i postoje a názory či prvky našeho hodnotového systému (Šišková 2001). Mezi hlavní překážky v přístupu ke kulturně odlišným jedincům, potažmo celým národnostním či etnickým skupinám, Hayes (2000) řadí několik vzájemně provázaných typů počinání. Předsudečné jednání se promítá v kategorizaci jedinců a je pouze malým krokem ke generalizaci jejich vlastností platných pro celé minoritní skupiny, jež zpravidla přechází ke stereotypizaci.

3.1.1. Determinanty

Systematizace a kategorizace

Nedílnou součástí každodenního života jedince je proces vytváření kategorií, systematizace a hodnocení světa, který ho obklopuje. Strauss (1996) vysvětluje, že se třídění do jednotlivých skupin odehrává na základě mnoha kritérií, které jedinec přejímá od svého nejbližšího okolí v celém průběhu socializace a poté je modifikuje na základě konfrontace s vlastními osobními a sociálními zkušenostmi. Vytváření různých kategorií slouží jedinci k orientaci ve společnosti, neboť se s určitými skupinami může ztotožnit a vůči jiným si poté naopak udržovat odstup. Při tomto procesu však může jedinec získat cenný náhled na to, z jaké perspektivy chápou svět druzí, a zvýšit tak i své kompetence k efektivnímu jednání směřujícímu k meziskupinovému konsensu.

Vytváření kritérií pro separaci jednotlivých lidských skupin dle Allporta (2004) vychází z lidské přirozenosti, kdy se jedinci identifikují na základě pocitu rovnocennosti, pospolitosti, hrdosti k vlastnímu kulturnímu dědictví či snahy o zachování svébytné identity. Uspořádání světa do kategorií se ale neděje jen racionálně na základě objektivních informací a osobních empirií, v mnohem větší míře jsou využívány iracionální strategie opírající se o zkreslené informace a nulové vlastní zkušenosti. Tato skutečnost však zákonitě vede nevhodnému uchopení a přehnanému zveličování diferencí mezi jednotlivými skupinami, což může lehce vyústit v konfliktní situaci. Jako nejvýznamnější složkou ovlivňující vymezování rámců, na jejichž základě žijeme, uvádí Šišková (2001) hodnotový systém, jež se u národnostních a etnických menšin vyvíjel v odlišném historickém kontextu,

v prostředí jiných zvyklostí, tradic a zkušeností, a tak ani nemůže kopírovat hodnoty majoritní společnosti. Tyto systémy produkují představy, postoje a vzorce chování, které se mohou při setkání dostat do problematického postavení nesoucího v sobě rozpor, jež je pak velmi těžko řešitelný, neboť hodnoty jsou vnímány často jako neměnná součást identity lidských skupin.

Předsudečné jednání

Ačkoli se předsudečné jednání se zdá být zcela legitimním a přirozeným společenským jevem, jedná se o systematicky uplatňovaný druh agresivního přístupu namířeného často právě vůči příslušníkům určitých minoritních skupin. Vytváření ať už pozitivně či negativně orientovaných postojů k jedinci je uskutečňováno předběžně bez ohledu na individuální povahu hodnoceného objektu a posléze dochází k upevňování a projevování zaujatých stanovisek bez ohledu na jakoukoli možnou alternativní interpretaci (Šišková 2001). Na negativně konstruované předpojaté postoje vůči etnickým skupinám se zaměřuje Allport (2004) a popisuje několik fází odmítavého přístupu majoritní společnosti. Počáteční slovní odmítání, pomluvy a osočování pokračuje snahou o co největší omezování kontaktu s příslušníky inkriminovaného etnika, a tedy i následnými postupy směřujícími k diskriminaci v nejrůznějších životních oblastech. Následkem je poté marginalizace doprovázená různě intenzivním fyzickým napadáním, a to od občasného ohrožování jedinců a jejich majetku až po organizované násilím poháněné útoky vůči celému etniku.

Hayes (2000) dodává, že jednání založené na předsudcích můžeme členit na základě jeho vzniku. Jedno z možných vysvětlení je jeho ukotvení v libovolné kultuře, a to vzhledem k etnocentrismu⁷⁰, na jehož základě mohou poměrně lehce vznikat negativně laděné postoje vůči jiným skupinám, které se posléze proměňují v sociální distanci. Konfliktualistická teorie udává, že předsudky vznikají také, pokud soupeří dvě skupiny o tentýž cíl, přičemž skupina s výsadním postavením se snaží svá privilegia obhajovat, zatímco druhá skupina je frustrována jejich absencí. Předsudečné jednání nalezneme častěji u jedinců s autoritářskou osobností, jež v rané fázi života zažívali despotické výchovné praktiky a dlouhodobě tuto emocionální zátěž potlačovali, následný vznik agresivních

⁷⁰ Etnocentrismus Tesař (2007) popisuje jako přesvědčení, a to ať už vědomého či nevědomého rázu, že vlastní kultura a hodnotový systém k ní náležící je nadřazený všem hodnotovým aspektům jiných kultur. Tyto názory poté mohou být východiskem pro specifické nahlížení na ostatní lidské kulturní skupiny a jejich předpojaté hodnocení.

tendencí poté ventilují směrem k lehce zranitelným objektům, především tedy jakkoli odlišným minoritním skupinám obyvatelstva⁷¹. Podobně je tomu i u osob nacházejících se v tíživé sociální či ekonomické situaci, které obvykle jednájí na základě předsudků, když projektují svou frustraci z neutěšeného života do snadného terče, tzv. obětního beránka, jímž jsou opět velmi často menšiny.

Anomie a socializace

V případě, že je předsudečné jednání se sklony k diskriminaci předáváno v rámci kulturních hodnotových systémů z generace na generaci, může být procesem socializace do určité míry legitimizováno. Rozklad morálních hodnot a norem ve společnosti neboli anomie zapříčiňuje pak negativní postoj k jakékoli skutečnosti, jež není součástí referenční skupiny, z čehož vychází i odmítání jakýchkoli diferencí příslušníků minoritních skupin. Nerovnoměrné rozvrstvení anomického jednání ve společnosti vzniká na základě vlastnictví společensky uznávaných prostředků, protože skupiny, které těmito prostředky nedisponují, mají obvykle větší sklon k využívání společensky neuznávaných způsobů k dosažení vytyčených cílů, a tedy i k anomickým činům (Merton 1938).

Na základě výzkumů české společnosti můžeme dle Katrňáka a Rabušice (2002) konstatovat kontinuitu mezi mírou anomie a zápornými postoji vůči menšinovým skupinám, přičemž mezi těmito složkami platí přímá úměra. Čím se ve společnosti vyskytuje větší úpadek morálních hodnot, tím se objevuje negativnější přístup k minoritám. Autoři vysvětlují, že jedinci, kteří se vyznačují nedostatkem interpersonální důvěry, jsou netolerantní k menšinovým skupinám a současně mají sklony anomickému jednání, čímž vytváří antisociální klima živící xenofobně⁷² orientovaná stanoviska.

Generalizace a stereotypizace

Výše zmíněné koncepty doplníme ještě o stereotypizaci. Většina předpokladů založených na zkušenostech, hodnotách a zvycích, ale i předsudcích a zkreslených

⁷¹ Nemusí se jednat pouze o cizince, ale například i o homosexuály, zastánce různých alternativních životních směrů, náboženské skupiny apod. (Šišková 2001).

⁷² Xenofobii Tesař (2007) popisuje jako záporně laděný postoj vůči rozdílným jedincům či celým skupinám obyvatelstva, kteří se mohou odlišovat skutečně, ale také pouze domněle. Tento postoj je přitom zpravidla doprovázený pocitem strachu

informacích je utvářena a zpětně formována při vzájemném působení s obdobně uvažujícími jedinci. Jedinci následně vyvozené závěry považují za obecně platné bez braní zřetele na pravdivost důkazů vedoucích k jejich utváření, a to i přestože se jedná o pouhé zobecněné představy vzniklé generalizací, jež jsou obvykle sdíleny s určitou sociální skupinou. Generalizace je přitom velmi nebezpečný jev, a to ať už je uskutečňována na základě vnitřních či vnějších vlastností, zvláště pokud jako základ pro hodnocení jedince využíváme pouze jeden aspekt, vzhledem k němuž jím pohrdáme či ho odsuzujeme. Toto zjednodušování, leč často neuvědomované, do značné míry ovlivňuje a předurčuje naše chování. V případě, že vybranou charakteristiku jedince zobecníme a připíšeme jí tím pádem i celé jeho referenční skupině, hovoříme již o stereotypizaci. Stereotypní smýšlení je důležitým aspektem formování dojmů, jež vychází z klasifikace jedinců na základě stanovených kritérií založených na povrchních charakteristikách jedinců (Hayes 2000, Šišková 2001). Stereotyp tedy vniká, pokud jedinci generalizují kulturní vlastnosti vybrané skupiny, o jejichž existenci jsou přesvědčeni, přičemž takovéto uvažování posiluje pozitivní vazby uvnitř vlastní skupiny, avšak zároveň negativní vazby přes její okraj. Problém nastává v okamžiku, kdy jsou stereotypy spojené s etnickými skupinami, neboť se zpravidla jedná o morálně zatížené postoje, které utvrzují sociální rozvrstvení a sounáležitost s vlastní skupinou a dávají tak prostor vzniku legitimních etnických hranic (Tesař 2007).

3.1.2. Mediální scéna

Jedinci ve společnosti disponují jistou celistvou představou o určitých kompetencích předávaných a rozvíjených při sociální interakci, během níž dochází ke konstruování vlastní reality, základního rámce řídícího jejich chování v běžných každodenních situacích (Berger, Luckmann 1999). Za jeden z hlavních činitelů vytvářející naši realitu každodennosti Sedláková (2002) považuje masová média, jejichž záměrem je vzbuzovat dojem pouhého předávání objektivních sdělení, i přestože se jedná o sociální konstrukty reprezentující sociální realitu, které není příjemce sto kriticky zhodnotit a selektovat tak informace pro něj prospěšné. Masmédia nám jsou prospěšná pro kategorizaci světa a orientaci v něm, ale je nutné si uvědomit, že primárně neslouží k zaznamenávání skutečnosti, nýbrž k manipulaci jedinců na základě směřování jejich pozornosti k předem

a ohrožení, které se vynořují už při uvědomování si pouhé existence či přítomnosti inkriminovaných objektů, a obvykle vyúsťují v nepřátelské jednání vůči nim.

vytyčenému cíli pomocí účelné selekce informací, jejich strukturace a podobou jejich prezentování. Jirák a Köpplová (2015) upozorňují, že média jsou obrazem nás samých, neboť pestrobarevná mozaika obsahu jednotlivých mediálních textů je vystavěna zejména na preferovaných hodnotách a postojích svých konzumentů, tedy majoritní populace. Z tohoto důvodu není mediální scéna zaměřena na šíření důležitých reálně závažných informací, ale na sdělení sloužící k zaujetí pozornosti a pobavení, jelikož to si její konzumenti žádají. Tato tzv. bulvarizace postihuje v současné době již i dříve seriózní deníky či veřejnoprávní televize, které nejsou objektivní a neověřují fakta, a to i přes existenci zákona ukládajícího usměrňování společnosti zprostředkováním podpory respektu a tolerance minoritních skupin. V reakci na tuto situaci se vyhledávání relevantních zdrojů a selekce pravdivých informací mezi masmediálními texty dostává stále více do popředí zájmu školství i nejrůznějších organizací, které si uvědomují důležitost mediální gramotnosti, přinášející s sebou především znalosti a dovednosti orientace v nepřehledném množství sdělení, které nás každodenně zaplavují.

Zajímavý je rozpor mezi vnímáním mediální scény majoritní společností a minoritními skupinami obyvatelstva, který se pro soudobý stav České společnosti jeví jako stále aktuální. Dijk (1987) popisuje, že mediální texty poskytují otázkám spojeným s etnickými menšinami zpravidla mnohem méně prostoru, než je tomu u většinové společnosti, a to i bez ohledu na jejich početnost. Převládající témata vyobrazovaná v masmédiích jsou obvykle přímo či nepřímo zaměřena pouze na problémy spojené s ohrožením zájmů, cílů a hodnot majority, kdežto tématům podstatným pro běžný život minorit, jako například zaměstnání, bydlení, vzdělání, zdravotní péče, politická situace a diskriminaci ve všech zmíněných oblastech, je pozornost věnována málokdy, většinou pouze za předpokladu, že zatěžují celé obyvatelstvo a dostávají se tak i do popředí zájmu většinové společnosti. Problémem není však jen zaměření zpravodajství, ale i perspektiva, z jaké nám nabízí náhled na etnické konflikty, ty jsou totiž zpravidla vyobrazovány z pohledu majority, jejíž zástupci jsou považováni za důvěryhodné autority a dostávají tedy i mnohem více prostoru k vyjádření svých postojů, nežli je tomu u příslušníků, popřípadě mluvčích minorit. Za zmínku stojí i skutečnost, že mediální texty vědomě systematicky neinformují o projevech rasismu ve společnosti ze strany většinové populace a jejích institucí, ale omezují se na pouhé vykreslování individuálních situací diskriminace minorit, a to ještě většinou za účelem zvýšení publicity.

V návaznosti na tyto koncepty uvádí Sedláková (2002) paradoxně nesouhlasné stanovisko s prezentováním minorit mediální scénou, které zastává většina příslušníků majority, dle níž jsou příslušníci menšin zásadním způsobem protěžováni, a to zejména vzhledem k poskytování nadměrného množství času ve zpravodajství, využívání pozitivních desinformací či například zatajování příslušnosti národnostní nebo etnické příslušnosti. Za viníka veškerých sociálních kauz objevujících se ve společnosti jsou zpravidla označovány minoritní skupiny obyvatelstva, kdežto důsledné rozbory těchto problémů odhalující příčiny jejich vzniku zůstávají nepovšimnuty.

Zalabáková (2012) poukazuje na skutečnost, že masová média zprostředkovávají „...mediální obraz „těch druhých“ – cizinců a příslušníků marginálních skupin a subkultur“, který má následně vliv na vznik a formování všeobecně sdílených představ o jedincích, s nimiž majoritní společnost většinou ani nepřišla do osobního kontaktu, nicméně prezentovaná sdělení považuje za věrný odraz reality, vlastní autentickou zkušenost. A zde právě dle Křížkové (2007) tkví jádro problému, absence možnosti komunikace s příslušníky dané menšiny způsobuje, že se do podvědomí příjemců mediálních sdělení dostanou prezentované postoje dříve, nežli je mají možnost porovnat s vlastními zkušenostmi. Dijk (1987) konstatuje, že média nemusí sama formulovat negativní stanoviska vůči menšinám, stačí pouze, když svým působením vymezují a posilují etnickou situaci, která se následně zhmotní v reálných odmítavých postojích majority bez opory v osobních zkušenostech. Tímto způsobem se mediální scéna významně podílí na konstrukci negativně zabarvených obrazů o příslušnicích minorit, které dávají prostor pro vznik předsudečného jednání, generalizace a následné stereotypizace uplatňované na celých skupinách cizinců či etnických a národnostních minorit.

Masová média si zaslouží speciální pozornost⁷³ zejména vzhledem postavení, které v současné postmoderní společnosti zaujímají, jakožto arbitr pravdy a hodnověrnosti mají zdaleka největší dosah vlivu na téměř úplně každého jedince ve společnosti, což dokazují i aktuální průzkumy evropské a české společnosti. Výzkum společnosti Ipsos Mori v roce 2016 zmapoval propast mezi představami veřejnosti a skutečností ohledně podílu muslimů na obyvatelstvu jednotlivých 40 sledovaných zemí. Ze získaných dat vyplývá, že všechny zahrnuté evropské země⁷⁴ značně nadhodnocují muslimské obyvatelstvo i jeho budoucí míru

⁷³ Z tohoto důvodu byla masmédiím vydělena samostatná subkapitola mimo ostatní determinanty sociální percepce.

⁷⁴ Nejvýraznější rozdíly mezi odhady a realitou byly zaznamenány zejména u Francie, Belgie, Německa, Velké Británie a Itálie. Česká republika bohužel nebyla do výzkumu zahrnuta. Například francouzští respondenti se domnívali,

růstu (Guardian 2016). Podle šetření Macka a kolektivu (2015) více než dvě třetiny Čechů sledují zprávy alespoň jednou, ale i víckrát denně, přičemž celých 90 % z nich k tomu využívá televizi, z čehož vyplývá, že sledování televizního vysílání stále zůstává pro všechny věkové kategorie dominantním zdrojem získávání informací, na rozdíl od tištěných médií a rozhlasu, jejichž vliv postupně ale jistě slábne. Vzestupný vliv lze poté pozorovat u internetu, zejména co se týče sociálních sítí v čele s Facebookem, který se stal běžně rozšířeným každodenně využívaným komunikačním prostředkem. Můžeme tedy předpokládat, že celostátní televizní vysílání a sociální sítě⁷⁵ patří mezi hlavní činitele při utváření názorů a postojů české společnosti, neboť sledování událostí je zpravidla zdrojem témat, jež příjemce spojují.

Platformy sociálních médií ale poskytují i prostor pro šíření ideologií a cílení na jejich potenciální příznivce, a to i pro původně velmi malé skupiny, iniciativy a hnutí. Sdílení podobných názorů, vzájemná solidarita a vytváření kolektivní identity jsou živným podhoubím pro podporu relativně rychlé mobilizace a radikalizace v zastávaných oblastech (Turner 2013, Post 2005). Výzkum zaměřený na dynamiku šíření kybernetické nenávisti na sociálních sítích uskutečnili Hanzelka a Schmidt (2017), kteří mapovali projevy anti-muslimských hnutí na jejich facebookových stránkách, využívaných coby platformy pro plánování akcí, projednávání programu a vyměňování postojů, stanovisek a emocí svých členů a následovníků. Do průzkumu byly zahrnuty dvě evropské země, za Českou republiku byla zvolena Iniciativa proti islámu a za Německo poté hnutí Pegida. Cílem šetření bylo zjistit podíl nenávistných komentářů⁷⁶ uživatelů stránek těchto hnutí, a dále pak také, co je spouštěčem daných příspěvků či na koho jsou cíleny. Z výsledků vyplývá, že v obou sledovaných zemích byly nenávistné příspěvky zaměřeny na imigranty a uprchlíky, muslimy obecně, vládní orgány, politické elity Evropské unie a Spojených států amerických, neziskové organizace i jedince zastávající pozitivní postoj vůči přistěhovalcům, označované v rámci generalizace pejorativně jako tzv. sluníčkáři. Spouštěcí faktory podněcující

že v „jejich“ zemi je muslimem každý třetí jedinec, kdežto doopravdy je to pouze každý třináctý, a dále odhadovali podíl muslimského obyvatelstva pro rok 2020 na 40 %, dle prognóz Pew Research budou však v tomto roce tvořit pouze 8,3 % na místní populaci (Pew Research 2015).

⁷⁵ Na rozdíl o sledování televize sociální sítě umožňují oboustrannou vazbu, a tudíž se zde pod rouškou anonymity má „každý“ potřebu vyjádřit po svém k jakékoli nastalé situaci (Post 2005).

⁷⁶ Byly sledovány příspěvky obsahující slovní urážky a poznámky s hanlivým podtextem a také prohlášení, která zahrnovala násilné činy (vraždy, fyzické útoky, znásilňování) ve smyslu hrozby pro místní obyvatelstvo či přímo podněcovala a vyzývala ke konání násilí (Hanzelka, Schmidt 2017).

kybernetickou nenávist byly taktéž totožné, největším katalyzátorem se ukázaly případy, kdy byli přistěhovalci a uprchlíci prezentováni jako pachatelé trestných činů, stejně jako ale i běžné otázky azylové politiky. Při komparaci dvou vybraných hnutí v kybernetickém prostoru, lze konstatovat, že v České republice byly nenávistné příspěvky více frekventované, a to i přes značně nižší míru přistěhovalců. Z tohoto důvodu byli uživatelé Iniciativy proti islámu také více zaměřeni na evropský kontext a situaci v Německu, neboť postrádali dostatek událostí či incidentů na vlastním území. Snaha o zviditelnění se pak promítala do potřeby neustálé obhajoby své ideologie vůči mediím, nevládním organizacím a politikům. Toto výzkumné šetření vycházelo z meziskupinové teorie kontaktů, jež se potvrdila, neboť u občanů České republiky je mnohem méně pravděpodobný pokles předsudků a stereotypů vzhledem k výrazně nízkému počtu cizinců v zemi, s nimiž většina obyvatelstva nepřichází do styku, což samozřejmě následně ovlivňuje i četnost projevů nenávisti v kyberprostoru.

V souvislosti s naším tématem uveďme ještě výzkum⁷⁷ Tkaczyka a kolektivu (2015), ohledně mediálního pokrytí uprchlické krize, jež poukázal na skutečnost, že v rámci sledovaného období byla tomuto tématu ponechána podstatná část vysílacího času. Pozornost byla upírána zejména k dopadům přílivu uprchlíků na Českou republiku, v menší míře byl poté prostor ponechán důsledkům i pro ostatní země evropského prostoru, či Evropskou unii jako celek. Nejčastějším hlavním tématem jednotlivých reportáží mapujících průběh krize bylo kromě aktuálního dění v různých vybraných postižených lokalitách i jednání politických špiček, v největší míře zaměřené na projednávání relokačních mechanismů, a v neposlední řadě byly akcentovány policejní zásahy v souvislosti s detencemi, kontrolami na hranicích či prošetřováním trestných činů. Ani jedna zpráva se nezaměřovala na situace ve zdrojových zemích, respektive na příčiny uprchlické krize souvisejícími s praktikami západní politiky či událostmi nastalými po arabském jaru. Tato skutečnost mohla vést ke vzniku přesvědčení majoritní společnosti, že za krizi jsou zodpovědní uprchlíci samotní, což zpravodajství nepodpořilo ani téměř nulovou invencí v zařazování příspěvků týkajících se přiblížení jedinců na útěku či možnostem, jak jim pomoci. Uprchlíci byli po celou dobu vykreslováni jako administrativní a bezpečnostní zátěž, a to za pomoci odosobňujících metaforických výrazů,

⁷⁷ Do šetření byly zahrnuty dvě nejsledovanější televizní stanice TV Nova a Česká Televize, respektive relace Televizní noviny a Události, přičemž do šetření se opíralo o 507 zpráv publikovaných v období od 4. 3. do 30. 9. 2015 (Tkaczyk a kol. 2015)

jako například „tsunami“, „postupující masa“ či „invaze“. Jako preferovaná řešení byla opakovaně zdůrazňována nutnost posílení ostrahy a kontroly na českých i vnějších evropských hranicích Schengenského prostoru. Mezi návrhy převažovaly ty akutní s cílem okamžitého zastavení příchodu běženců, dlouhodobé návrhy zaměřené na jádro problému v zemích původu byly zmiňovány okrajově. Největší prostor při vyjadřování k problematice dostal například ministr vnitra, ale odborníkům na tyto otázky nebyl poskytnut téměř žádný vysílací čas. Pokrytí uprchlické krize bylo nevyvážené a jednostranně zaměřené na rizika spojená s příchodem nových jedinců, což spolu s absencí humanitárního hlediska daného problému mohlo způsobit potlačení soucitu, a naopak vyvolat pocity strachu a nelibosti u majoritní populace, která dle šetření CVVM⁷⁸ (2017a) jevila abnormální zájem o vývoj situace, neboť průměrně 75 % všech respondentů sledovalo pravidelně aktuální dění, ke kulminaci došlo poté na počátku roku 2016 (78 %) a v současnosti již zaujetí razantně opadlo, a tak se otázkami spojenými s uprchlíky zabývá pouze 51 % dotazovaných. Mediální scéna byla tedy prokazatelně primárním činitelem při vnímání migrační krize a následném vytváření postojů vůči příchozím utečencům v české společnosti.

3.2. Mezietské klima v České republice

Dle odhadů blízké budoucnosti se má ať už nucený nebo dobrovolný pohyb na nová území stát ještě běžnějším jevem, než je tomu nyní, s čímž by mělo souběžně tedy docházet i k oslabování stejnorodosti naší země. Současná vnitřní společenská situace v České republice je charakteristická postupující emancipací již dlouhodobě usazených minoritních skupin a zároveň utvářením nových etnických komunit prostřednictvím procesů integrace rozličných skupin cizinců, kteří zde našli ať už dočasný či trvalý domov v rámci ekonomické a politické migrace. S příchodem přistěhovalců však ve společnosti vzniká zcela nová kontaktní situace, vytváří se specifické mezietské klima, které majoritní populaci neznámé (Bittnerová 2005). V reakci na tuto skutečnost může dle Becka (2007) docházet k určitým obranným sklonům vedoucím k uzavírání komunit, tzv. lokalizačním tendencím, jež jsou protipólem moderních globalizačních procesů směřujících k jednotné otevřené společnosti.

⁷⁸ *Centrum pro výzkum veřejného mínění* je výzkumným oddělením, které zaštiťuje Sociologický ústav AV ČR, v.v.i, přičemž jeho primární náplní je práce na výzkumném projektu *Naše společnost*, v jehož rámci je ročně prováděno deset průzkumů veřejného mínění na reprezentativním vzorku české populace.

3.2.1. Struktura obyvatelstva

Imigrace na naše území do roku 1989 nebyla výrazná, nelze však tvrdit, že by české země byly z hlediska migrací zcela bez historie, řada z nich však byla řízena a kontrolována státem, a velká část z nich byla koncipována jako dočasná a organizována tak, aby se nedostala do povědomí majoritní společnosti (Günter 2016). V poválečném období tak vyrůstaly generace českého obyvatelstva s vědomím občanské společnosti, kde samy tvoří majoritní podíl obyvatelstva a minoritní etnické či národnostní skupiny jsou pouhým nevýznamným zlomkem populační skladby, s nimiž lze přijít do kontaktu ve výjimečných případech a jejichž hlavním hodnotovým cílem je především úplná integrace do cizího prostředí. Takovéto vnímání se však značně proměnilo po událostech přinesených sametovou revolucí, hojné spontánní migrační pohyby způsobily postupnou modifikaci mezietnického kontaktu, neboť na naše území přicházely nejen známé, ale i zcela nové etnické skupiny⁷⁹, jež tak reagovaly na politické změny a s nimi spjaté nově vzniklé aktivity ekonomického a společenského rázu. Soužití s jinoetnickými skupinami se postupně stávalo čím dál tím aktuálnější skutečností všedního života, jíž musela většinová populace akceptovat coby součást nově nabyté demokratické společnosti, avšak respektu a toleranci vůči odlišnému kulturnímu systému, hodnotám a naučeným vzorcům chování se příslušníci českého národa ještě stále učí (Bittnerová 2005). Tuto skutečnost vysvětluje Ježek (1998) v rámci koncepce tzv. totalitního dědictví, kdy komunistická vláda vytvořila xenofobním projevům výživné podhoubí, neboť vzhledem k omezeným možnostem poznávání odlišných kultur a jejich nositelů se pro většinu občanů stala jinakost něčím zcela cizím. Tato desítky let pěstovaná neznalost různosti se samozřejmě promítá až do dnešní doby. Jednotlivé společnosti inkriminovaných postkomunistických zemí, včetně té české, jsou tedy více zpátečnické, nedůvěřivé a méně otevřené, co se čehokoli nového a neznámého týče, nežli státy, které obdobným historickým a politickým vývojem neprošly⁸⁰. A imigrace je jistě právě nositelem jinakosti a změny.

Česká republika se postupně vymaňuje z označení pouhé transitní země a pomalu ale jistě se začíná stávat cílovou destinací. I přes sílící intenzitu ekonomické či politické migrace se však naše území rozhodně nedá ještě označit jako komplexní multietnický prostor. Průnik rozmanitých etnik a jimi zprostředkovaných kulturních vlivů sice začíná

⁷⁹ Zejména ze států jižní a jihovýchodní Evropy a z arabských, afrických a asijských zemí (Bittnerová 2005).

⁸⁰ Neměli bychom však zapomínat ani na emigraci z Československa, kdy mezi roky 1948-1989 opustilo zemi proti vůli režimu dle odhadů přibližně 200 000 občanů (Günter 2016).

pozvolna měnit svou podobu a dostávat tak celorepublikový ráz, ale prozatím zůstává i nadále záležitostí spíše pouze určitých lokalit, a sice velkých měst, průmyslových center či příhraničních oblastí, jimž cizinci vtiskují osobitý charakter (Bittnerová 2005, Uherek 2016a). Poměrně pestrá mozaika etnických a národnostních menšin, ale i cizinců na našem území tedy stále rozhodně nenarušuje poměrnou kulturní stejnorodost obyvatelstva České republiky, což můžeme doložit deklarovanou českou, moravskou a slezskou národností či jejich kombinacemi zaujímavými dle censu v roce 2011 celých 70,5% podíl z celkového počtu obyvatel. Oproti předchozímu sčítání lidu uskutečněnému o deset let dříve došlo však ke značnému posunu v oslabení národnostní homogenity, a to celých 23,5 %.⁸¹ Termín národnost byl přitom v rámci obou mapování struktury obyvatelstva pojímán nejen jako příslušnost k určitému národu, ale i jako pocit náležitosti k určité etnické či národnostní menšině. Relativní uzavřenost české společnosti ilustruje i procentuální podíl národnostních menšin⁸², kdy samostatně žádná ze 14 oficiálně uznaných minorit nepřesáhla hranici 1% podílu na populaci, a v celkovém součtu pak tvořila pouhých 4 %, tedy 396 589 obyvatel. Z censu je patrné snižování počtu příslušníků tradičních nejrozšířenějších národnostních menšin, jakými jsou slovenská, polská či německá, a naopak zvyšování podílů jiných národností, zejména ukrajinské, ruské a vietnamské. V potaz musíme brát ale i možnost zkreslení údajů zastoupení jednotlivých národností ve struktuře obyvatelstva, neboť možnost neuvést žádnou národnost, ke které se jedinec hlásí, využilo v roce 2011 celých 25,4 %, a oproti tomu v předchozím censu pouze 1,7 % obyvatelstva. Odborníci si tento nárůst vysvětlují zrušením povinnosti uvádění tohoto údaje, neochotou či strachem určitou národnost deklarovat, nerozeznáváním rozdílu mezi státním občanstvím a národností či správnou funkčností systému začleňování jedinců do společnosti (ČSÚ 2014). Otázkou tedy zůstává reálný počet příslušníků národnostních menšin na našem území, neboť censy udávané početní údaje vycházející ze svobodné sebeidentifikace občana s určitým etnikem se od kvalifikovaných odhadů odborníků na tuto problematiku značně liší. Několikanásobné hodnoty počtu příslušníků minoritních skupin potvrzují i jejich samotní představitelé či zástupci.

⁸¹ V roce 2001 se k české, moravské a slezské národnosti hlásilo celých 90,4 % obyvatelstva České republiky.

⁸² V České republice se nachází 14 oficiálně uznaných menšin, které disponují statutem *národnostní menšina*, a to abecedně běloruská, bulharská, chorvatská, maďarská, německá, polská, romská, rusínská, ruská, řecká, slovenská, srbská, ukrajinská a vietnamská (RVNM 2014).

Do posledního sčítání lidu byli také poprvé zahrnuti cizinci, občané jiného státu než České republiky, včetně zemí Evropské unie či dalších států a také osoby bez státního občanství⁸³, které samozřejmě také nedílně doplňují etnickou strukturu obyvatelstva. Na našem území se v roce 2011 nacházelo 2,7 % legálních přistěhovalců s krátkodobým i dlouhodobým pobytem, což činí zhruba 283 000 osob. Aktuálnější statistiky Ředitelství služby cizinecké policie MV ČR udávají pro rok 2016 mírný pokles v počtu cizinců s dlouhodobým⁸⁴ pobytem, avšak naopak nárůst těch s pobytem trvalým, celkový souhrn cizích státních příslušníků se s 493 000⁸⁵ jedinci blíží téměř k půlmilionové hranici a dlouhodobě s mírnými odchylkami roste. V porovnání s většinou vyspělých evropských zemí jako je například se však samozřejmě jedná o naprosto zanedbatelný údaj (ČSÚ 2014, ČSÚ 2016).

Odbor azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra České republiky každoročně vykazuje mnohonásobně vyšší počet žádostí o mezinárodní ochranu než její úspěšné získání. V souvislosti s uprchlickou krizí je nutno poznamenat, že v rámci uplynulých dvaceti let se rok 2015 do těchto statistik rozhodně nijak významně nezapsal. Počet žadatelů do roku 2003⁸⁶ dosahoval značně vyšších hodnot (maximem byl rok 2011 s 18 094 žádostmi), od této doby docházelo k postupnému snížení žádostí o mezinárodní ochranu až pod 1000 za rok. Mírný nárůst se odehrál v roce 2014, kdy bylo evidováno 1 156 žádostí a o rok později, jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, u nás v rámci „přilivu utečenců“ požádalo o azyl 1 252 jedinců, z čehož ho celých 71 získalo, což činí pouze 6% úspěšnost v aplikaci mezinárodní ochrany (ČSÚ 2016).

Na základě nízkého podílu národnostních a etnických minorit včetně cizinců na celkové populační skladbě je pro českou společnost přirozené zaujímat postoje, které jsou spíše lhostejné či negativní a zároveň také relativizovat jakékoli problémy, jež jsou s těmito skupinami obyvatelstva spjaté (Leontiyeva, Novotný 2010). Ovšem paradoxně celých 81 % veřejnosti se již před více než deseti lety domnívalo, že diferenciaci na základě národnostní a rasové příslušnosti je odpovědná za společenské napětí v České republice (CVVM 2005).

⁸³ Dle zákona č. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců na území České republiky.

⁸⁴ Ve statistikách cizinecké policie MV ČR je dlouhodobý pobyt sledován již od třech měsíců přítomnosti cizího státního příslušníka na našem území, a nikoliv na základě doporučené hranice jednoho roku, což může být matoucí (ČSÚ 2016).

⁸⁵ V tomto údaji samozřejmě nejsou zahrnuti na našem území ilegálně pobývající cizinci, jejichž počet je odhadován až na 400 000 jedinců (ČSÚ 2014).

⁸⁶ Uvedené změny nastaly v souvislosti se zpřísněním podmínek pro cizince, prezentovaných novelou č. 222/2003 Sb. zákona o pobytu cizinců na území České republiky č. 326/1999 Sb.

Současné demokratické systémy se však zaměřují především na neutrální a rovnocenné vztahy ve společnosti, avšak respekt a tolerance minorit a cizinců jejich zájmu uniká, a jinak tomu není ani v České republice. Naši společnost nebudeme moci považovat za tolerantní, dokud se od pouhého trpěného přijímání jinakosti neposuneme k oceňování rozmanitosti odlišných kultur, a neporozumíme možnostem obohacení, které nám nabízí. Až si budeme schopni zachovat svou vlastní kulturní identitu a umožníme to stejné i všem ostatním, a až budeme využívat svých práv a svobod, jimiž nebudeme zasahovat do práv a svobod druhých, poté se můžeme označit za vstřícný národ (Leontiyeva, Novotný 2010).

3.2.2. Míra sociální distance

Na základě různorodé orientace jednotlivých průzkumů veřejného mínění zpracovaných veřejnými i soukromými agenturami sociálního šetření můžeme posoudit, zda se česká společnost ubírá směrem k uzavřené homogenní společnosti, anebo se již vůči etnické a kulturní pluralitě začala zvolna pootevírat. Dostupná empirická data zahrnující postoje, názory, mínění a hodnoty české populace ve vztahu k „cizímu“⁸⁷ jsou sice reprezentativního charakteru, nicméně při jejich bezprostředním srovnávání musíme být shovívaví vzhledem k odlišnosti operacionálních definic, metodického zpracování, zvolených výzkumných vzorků, kontextu sběru vybraných údajů a cílů výzkumů.

Posuzování kvality mezietnického klimatu v České republice je prováděno především výzkumnými středisky STEM⁸⁸ a CVVM, která hodnotí vztah majoritní populace k národnostním či etnickým menšinám a cizincům na základě sledování jejich postojů k různým formám jinakosti. Statistické údaje vzešlé z každoročně prováděných šetření nám poslouží jako vhodný podklad pro nastínění vývoje tolerance a vstřícnosti v české společnosti. Při komparaci dat uplynulé dekády lze pozorovat relativní stabilitu deklarovaného vztahu k příslušníkům jednotlivých národů a etnik, kteří se stále pohybují na

⁸⁷ V následujícím textu byly využity výsledky výzkumů týkajících se cizinců i etnických a národnostních menšin, neboť česká veřejnost ve většině případů stále nerozlišuje, kdo je Čechem s odlišnou národností, a tedy členem určité minority, a kdo je naopak cizím státním příslušníkem. Tato situace je pro běžného občana pochopitelně nepřehledná, a tak v praxi obě skupiny značně splývají, neboť majorita má tendenci tyto kategorie ignorovat a rozlišovat společnost pouze na „my“ a „oni“ (Leontiyeva, Novotný 2010).

⁸⁸ *Středisko empirických výzkumů* je zaměřeno na aplikovaný sociologický výzkum, který mapuje postoje, názory, hodnoty a životní podmínky české veřejnosti, povětšinou v rámci projektu *My a svět*, a to prostřednictvím pravidelných kvantitativních i kvalitativních šetření na rozsáhlých reprezentativních souborech obyvatelstva.

obdobných místech v žebříčcích jednotlivých průzkumů, maximálně dochází k posunu o jednu či dvě příčky výše, či níže, ale žádný zásadní zlom nebyl zaznamenán. Pro přiblížení dlouhodobé situace společenského klimatu nám tedy postačí převážně nejaktuálnější průzkumy veřejného mínění (STEM 2014, STEM 2016a, CVVM 2017b).

V otázce nepřijatelnosti případné nastalé situace sousedství⁸⁹ označilo cizince, krátkodobě i dlouhodobě pobývajících na území České republiky, celých 32 % respondentů, souseda s jinou barvou pleti odmítá 37 % a s představou bydlení vedle rodiny s odlišným náboženským vyznáním by se nedokázalo smířit 19 % odpovídajících, přičemž všechna tato nesusouhlasná stanoviska a jejich kombinace vypovídají o značné míře sociální distance vůči jakékoli jinakosti v české společnosti. Nutno poznamenat, že tyto údaje výrazně vzrostly⁹⁰ v souvislosti se zvýšením počtu příchozích imigrantů do evropského prostoru, a tudíž se v předchozích dvou letech držely na ještě vyšší úrovni, než je tomu nyní (CVVMc). Mimo susedství jsou často ve výzkumech zjišťovány také postoje k dalším kategoriím, které nám umožní odhalit odstup vůči vybraným sociálním skupinám, jedná se například o pracovní spolupráci, přátelství, partnerský vztah či manželství, přičemž s přibývajícím mírou intimity jsou odpovědi respondentů samozřejmě ještě více kontrastní. Havlík (2007) uvádí, že Češi dlouhodobě explicitně odmítají důvěrné vztahy především s Romy, Afričany, Araby a muslimy.

Tyto poznatky potvrzuje i nejnovější výzkum CVVM uskutečněný v roce 2017, který se zaměřuje na sympatie a antipatie projevované majoritní populací vůči národnostním menšinám v České republice. Z výsledků vyplývá, že největší náklonost je chována tradičně ke Slovákům, s mírným odstupem poté k Polákům, Maďarům a Němcům, k nimž veřejnost stabilně deklaruje kladný a bezproblémový vztah, a to na základě faktoru středoevropského prostoru, tradice susedství či historie společného státu. Sympatie převažují i u vietnamské a bulharské minority a přibližně neutrální názor byl zaznamenán vůči Rusům, Ukrajincům, u nichž tedy nelze jednoznačně určit, zdali k nim česká populace zaujímá spíše kladný, či záporný postoj. Do vztahu k těmto příslušníkům cizích národů se odráží sympatie spojené se začleněním se do společnosti a naopak antipatie, ať už více či méně opodstatněné, které

⁸⁹ Toto kritérium využívané v mnohých výzkumných šetřeních je jedním ze základních ukazatelů postoje dvou rozlišných skupin obyvatelstva, včetně těch etnických či národnostních, jelikož susedství jako jedno z běžných způsobů soužití ve společnosti může lehce indikovat míru sociální distance (Leontiyeva, Novotný 2010).

⁹⁰ Nejdramatičtější výkyv byl zaznamenán zejména ve vztahu k lidem s vírou odlišnou od většinové české společnosti, což může souviset s projevy radikálního islamismu v Evropě v podobě teroristických útoků (CVVMc).

vyvolává nelegální migrace, domnělá kriminalita či zkrátka jinakost prezentována vlastní kulturou a jazykovou bariérou. Nejhorší vztah, a tedy i absolutní převahu nesympatií chová většinová společnost k Rumunům, Romům, Albáncům a Arabům, zde hraje opět roli domnělé páchaní trestní činnosti, malé pracovní zapojení, ilegální přistěhovalectví či odlišné náboženství (CVVM 2017d). Mezi konkrétní národy, k nimž je v naší zemi vstřícnost na nejnižší úrovni, STEM (2016b) řadí kromě Turků, Egyptanů a Syřanů i Afgánce, kteří se do výzkumu promítli v souvislosti s posílením imigračního toku vrcholícího v předchozím roce. Gabal (1999, s. 78) vysvětluje, že tito jedinci pocházející z méně vyspělých zemí jsou vzhledem odlišné etnicitě a z ní vyplývající svébytné kultuře vnímáni většinovou společností jako problematičtí, nevhodní, popřípadě až nepřijatelní pro každodenní soužití a bez jakéhokoli přínosu pro cílovou zemi. I přes jejich dlouhodobé usídlení v České republice a následné získání občanství je na ně často pohlíženo jako na „...nejcizější cizince...“.

Časové srovnání jednotlivých šetření tedy odhalilo relativní stabilitu v zastávaných názorech ohledně jednotlivých příslušníků minoritních skupin, jediným významným skokem je nárůst antipatií vyjadřovaných k Arabům sledovaný postupně od roku 2014 a kulminující v roce 2016 s 77 % odpověďmi „spíše nesympatičtí“ a „velmi nesympatičtí“, nyní byla zaznamenáno stagnace tohoto trendu. Tato skutečnost je zřejmě následkem medializace uprchlické krize a její prezentace imigrantů z arabských zemí, jakožto bezpečnostního rizika. Zajímavé je, že v této souvislosti došlo poprvé po mnoha letech k mírnému poklesu míry antipatií k romskému etniku, což však nelze v žádném případě považovat za jakýkoli úspěch, neboť se hněv ve společnosti pouze dočasně přenesl na nově identifikovaného nepřítele. Otázkou zůstává, zdali se po zklidnění vlny nenávistných projevů vůči uprchlíkům i všem imigrantům obecně, neprojeví negativní nahlížení na romské etnikum ještě ve větší míře, než tomu bylo v předchozích letech (CVVM 2016, s. 2, CVVM 2017d).

Gabal (2004) shrnuje faktory, na jejichž základě česká společnost vnímá odlišné skupiny obyvatelstva a uvádí, že diferenciaci v toleranci a postojích k jednotlivým cizincům potažmo poté i celým minoritám je determinováno geografickou, a tedy i kulturní blízkostí. Velký vliv má také samozřejmě i přímá či zprostředkovaná historická zkušenost, a v neposlední řadě předsudečné smýšlení a následná stereotypizace platná pro celé skupiny daného etnika. Vzhledem ke skutečnosti, že lidé, kteří přicházejí do kontaktu s cizinci, mají prokazatelně pozitivnější přístup k minoritním skupinám obyvatelstva i k migraci jako takové je zaujímání předsudečných postojů a následné uplatňování předsudečného jednání

v české společnosti nediskutabilní. Lehkost, s jakou Češi povrchně zevšeobecňují určité rysy jednotlivce pro všechny příslušníky určité menšiny, již následně kolektivně odsoudí, je přinejmenším zarážející. Tento fakt si ale respondenti zřejmě dle STEMu (2016b) v posledních letech čím dál tím více uvědomují a dochází tak k určité pozitivní sebereflexi, což je patrné vzhledem k 59 % dotazovaných, kteří připouští zaujatost v přístupu k cizím státním příslušníkům.

3.2.3. Míra tolerance

Míru tolerance vůči národnostním minoritám a cizincům zmapoval rozsáhlými výzkumy⁹¹ etnického klimatu české společnosti Gabal (2004), jež se pokusil nastínit možné příčiny vzniku interetnických problémů. Tento autor konstatuje, že i přes mírný posun v pozitivním vnímání příchodu jiných etnik na naše území, je česká společnost stále relativně uzavřená, co se přijímání a usazování cizinců týče, neboť podstatná její část má obavy z jinoetnických skupin, požaduje jejich plné přizpůsobení místním zvyklostem, a dokonce v nich nespaturuje žádný valný přínos. Svě poznatky shrnuje charakteristikou České republiky jako poměrně silně odmítavé vůči migraci. Žádné výrazné změny nepřineslo dle CVVM (2017b) ani následující desetiletí, což dokazuje skutečnost, že 81 % respondentů považuje zvyšující se počet cizinců a příslušníků národnostních menšin za nepříznivý. V rámci tohoto aktuálního šetření postojů české veřejnosti k cizincům se převážná část dotazovaných (64 %) domnívá, že nově příchozí občané představují pro naši zemi vážný problém. V časovém srovnání se za posledních dvanáct let, kdy je tato testová otázka zodpovídána, nikdy nedostal podíl respondentů považujících migranty za problém pod 50 % hranici, v rámci uprchlické krize v roce 2015 byl zaznamenán pochopitelně nárůst, a to na 69 %. Prudký (2004) v souvislosti s touto skutečností poukazuje na rys typický pro Čechy, a sice vidět sporné otázky ohledně migrace většinově, avšak její přínosy už standardně menšinově.

Z dlouhodobého hlediska vzrůstá i podíl těch, kteří vnímají cizince coby ohrožující element národní identity a našeho způsobu života, toto stanovisko můžeme pozorovat již téměř u poloviny respondentů (49 %), a proto není překvapující ani 78% podíl souhlasných odpovědí s názorem, že by se cizinci měli v co v největší míře adaptovat na místní poměry,

⁹¹ Tato šetření byla provedena v letech 1994, 1996, 1999.

pro alespoň částečné přizpůsobení je poté 22 %, a pouhé 1 % dotazovaných by umožnilo etnickým minoritám žít libovolně, dle jejich vlastních mravů a tradic, což ilustruje přítomnost vysoké míry intolerance v české společnosti. Tlak většinové společnosti na upuštění od vlastní kultury a úplné splynutí místním prostředím se promítá i do nadpolovičního podílu (54 %) nesouhlasných odpovědí s tvrzením, že by příchozí jedinci mohli specifickými aspekty své kultury obohatit tu naši (CVVM 2017b).

Majoritní společnost si již dlouhodobě s příchodem cizích státních příslušníků spojuje různé negativní jevy, a to i přestože se ve valné části případů jedná o neopodstatněné či zcela mylné předsudečné úvahy. V očích veřejnosti dlouhodobě usídlení cizinci podle údajů CVVM (2017b) způsobují nárůst kriminality (67 %), představují zdravotní riziko (64 %), zvyšují celkovou nezaměstnanost (46 %) a nikterak nepřispívají k rozvoji hospodářské úrovně hostitelské země (43 %). Zjištěné údaje potvrzuje i STEM (2016b, s. 1), v jehož výzkumu 71 % respondentů spatřuje v jakýchkoli cizincích „*příliš velké bezpečnostní riziko*“. Přitom trestná činnost cizinců představuje dlouhodobě přibližně pouze 6% podíl na celkové kriminalitě a v regionech s největším počtem cizinců je zároveň i vysoce podprůměrná míra nezaměstnanosti (ČSÚ 2016). Co se týče často obávaného přenosu infekčních onemocnění, dle statistik ÚZIS (2014) nelze konstatovat, že by cizinci představovali větší procentuální podíl na přenosných infekčních onemocněních, než je přiměřené jejich zastoupení v české populaci.

Na otázku, zdali by cizincům mělo být umožněno dlouhodobě se usadit na území České republiky, 78 % dotazovaných odpovědělo, že pouze za určitých podmínek a 17 % absolutně nesouhlasí s jakoukoli možností získat zde nový domov, oproti tomu pouhá 3 % české veřejnosti by umožnila cizincům pobyt bez omezení. Tyto odpovědi přibližně korespondují s názorem 39 % respondentů, že je u nás přespříliš příslušníků jiných etnik a jejich počet by se měl snížit. Pokud by však Češi měli rozhodnout na základě jakých důvodů by zde cizinec mohl setrvat, hodnotí nejlépe studijní pobyty a stáže (76 %) a potřebu sloučení rodiny (65 %). Uprchlíky před válkami, hladomorem a environmentálními katastrofami a také pronásledované osoby na základě rasy, náboženství či politických názorů by přijalo překvapivých 57 % dotazovaných. Oproti tomu zaměstnání jako důvod uznává pouze necelá polovina (48 %) a obyčejný zájem o to stát se součástí této země, na základě sympatií a svobodné volby, by uznala pouhá 3 % respondentů (CVVM

2017b, CVVM 2017e). Leontiyeva a Novotný (2010) dodávají, že česká veřejnost v otázce přijímání cizinců klade největší důraz na trestní bezúhonnost, jazykovou vybavenost, kvalifikaci a příslušnou úroveň vzdělání.

3.2.4. Míra xenofobie

Vzhledem ke komparaci údajů z mezinárodních výzkumných šetření European Value Study⁹² v roce 1991 a 1999 lze konstatovat, že míra xenofobie není v naší společnosti až tak vysoká, neboť v evropském měřítku dosahuje průměrných hodnot. Česká republika dokonce vykazuje jedny z nejpříznivějších výsledků v rámci postkomunistických zemí, přičemž východní státy jsou samozřejmě reprezentovány konstantně mnohem vyšší mírou xenofobie nežli vyspělé západní státy. Výsledky posledního šetření v roce 2008 však tuto skutečnost vyvrací, neboť odhalují rapidní nárůst xenofobně orientovaných postojů, a to vůči všem sledovaným skupinám obyvatelstva, tedy i k etnickým a národnostním minoritám a cizincům, což poukazuje na zvyšování interetnického napětí v české společnosti (Burjanek 2001, Rabušic, Hamanová 2009). Mezi veřejným míněním určité země a její imigrační politikou můžeme pozorovat dynamický vztah. Jedním z nástrojů pro měření vstřícnosti a otevřenosti vybraných zemí vůči uprchlíkům i imigraci jako takové je *migrant integrational policy index* vyjadřovaný pomocí skóre nabývajících hodnot od 0 do 100, které je vypočítáno na základě zhodnocení přístupu hostitelské země v osmi oblastech důležitých pro běžný život imigrantů⁹³, jakými jsou mobilita na trhu práce, kvalita vzdělávacího systému a zdravotní péče, možnost participace na politickém rozhodování, postoj vůči odlišným národnostem, antidiskriminační opatření, pravděpodobnost získání trvalého pobytu a uplatnění práva na sjednocení rodiny. Česká republika získala skóre 45, dle něhož se je její přístup k migraci napůl příznivý, v porovnání s ostatními zeměmi Evropské unie tento výsledek zcela odpovídá geografické poloze, avšak rozhodně není pozitivní, nižší hodnocení nalezneme již pouze v ostatních zemích Visegrádské čtyřky, zemích Balkánského poloostrova a Pobaltí. Mezi nejlépe hodnocené státy se zařadilo suverénně Švédsko (78), následované Norskem, Belgií a Německem (MIPEX 2015).

⁹² *European Value Study* (EVS) je výzkumné šetření longitudinálního charakteru, které si klade za cíl osvětlení postojů, přesvědčení, hodnot, názorů a představ příslušníků jednotlivých zemí napříč evropským kontinentem, a také samozřejmě možnost komparace zjištěných statistických údajů.

⁹³ Dle průzkumů *Migration Policy Group a British Council* z let 2004, 2007, 2010.

Nejnovější zpráva o postojích k přistěhovalcům European Social Survey⁹⁴ zahrnující výsledky průzkumů z 21 evropských zemí uskutečněných mezi roky 2014 a 2015, však poukázala na skutečnost, že Česká republika (společně s Maďarskem a Portugalskem) má nejvíce záporný a skeptický postoj k imigraci, což koresponduje se skutečností, že v rámci všech sledovaných států pouze čeští občané (s Rakušany) uvažují nad imigrací jako zátěží pro svou zemi, neboť z ní činí horší místo k životu (EVS 2016).

Xenofobní nahlížení majoritních populací jednotlivých evropských států na migraci brilantně dokumentuje šetření, které na základě ESS dat uskutečnily Čermáková a Leontiyeva (2017). Jádro výzkumu leží v komparaci dvou dimenzí ovlivňujících utváření názorů a mínění ve společnosti na mezinárodní pohyb obyvatelstva. Na jedné straně byly tedy zkoumány postoje k migrantům, ve smyslu individuálních reálných či potencionálních kontaktů, a na druhé straně pak postoje k migraci jako fenoménu, kdy došlo k odosobnění migrantů a respondenti hodnotili pohyb obyvatelstva a jeho možné dopady na společnost v obecné rovině. Výsledky u všech sledovaných zemí včetně Česka potvrdily existenci propastného rozdílu v těchto postojích, přičemž migrace byla vždy respondenty vnímána výrazně negativněji než samotný vztah k přistěhovalcům. Tento výzkum nanejvýš vhodně ilustruje neopodstatněný strach z neznámého, který se poté v reálné životní situaci enormně snižuje, což můžeme aplikovat na problematiku vnímání uprchlíků v naší společnosti. Skutečnost, že Česká republika v rámci uprchlické krize dosud zaznamenala počet žadatelů o azyl rovný přibližně 0,1 % žádostí o mezinárodní ochranu v Evropské unii, se s ohledem na výše uvedené šetření odráží v postojích k přijímání běženců, které jsou dlouhodobě negativní. Samozřejmě existují i další faktory, jako dramtizace celé situace mediální scénou, nárůst populismu v politické sféře či historický vývoj etnicky a národnostně homogenní české populace, nicméně natolik odmítavý postoj vůči něčemu, co se ve skutečnosti neděje, je natolik paradoxní, že se na něj nelze nezaměřit.

Názory na tuto problematiku byly sledovány v měsíčním sledu od září roku 2015 a až do nejaktuálnějších údajů z dubna 2017 tvrzení „*ne, neměli bychom přijímat uprchlíky*“, zvolilo nejméně 50 % a nejvíce poté 64 % respondentů (nyní tento názor zastává 60 % veřejnosti). Zároveň dochází i k selekci běženců na základě země původu, neboť příslušníky ukrajinského národa by neuvítalo 59 % dotazovaných, a oproti tomu nesouhlasné stanovisko s příchodem osob z Blízkého východu a zemí severní Afriky zastává o poznání více,

⁹⁴ *European Social Survey* (ESS) je mezinárodní akademický projekt zaštitěný City University London, který pomocí výzkumných šetření v evropských zemích mapuje postoje, ideje a vzorce chování obyvatelstva více než třiceti zemí.

a to celých 79 % respondentů, neboť je vnímají jako nositele islámského náboženství, se kterým si spojují bezpečnostní rizika pro naši zemi (CVVM 2017a, s. 1). Toto současné rozpoložení české veřejnosti mapuje i šetření agentury Phoneix (2016, s. 1), ve kterém se celé tři čtvrtiny respondentů vyjádřily o islámu jako „o náboženství, že kterého mám strach“, a totožný podíl se domnívá, že muslimové by se nechtěli ani neuměli adaptovat v českém prostředí a společné soužití by přineslo pouze problémy, jelikož nemá šanci fungovat. Alarmující je poté 47 % odpovědí, v nichž se dotazovaní vyjádřili o svém postoji k islámu jako o natolik silném, aby ovlivnil jejich výběr politických stran při volbách. Zde totiž leží skutečné nebezpečí přinesené uprchlickou krizí, a sice nárůst extremismu a posílení podpory politických stran ležících na okraji pravého i levého politického spektra⁹⁵, které zneužívají situace k identifikaci vnějšího nepřítele vyvolávajícího v běžných občanech obavy, neboť ho poté vnímají jako ohrožení vlastní kultury či fyzické existence. Zahrávání si s tématem sekuritizace migrace je však fatálně nebezpečné, jelikož šířený strach ve společnosti se dříve či později zformuje v odpor a následně i nenávist a agresi, která bude s největší pravděpodobností na vybraném cíli ventilována. Pro ilustraci uveďme v české společnosti aktuálně zviditelňované názory na nutnost ozbrojování či uskutečnění referenda o vystoupení z Evropské unie, které se promítly do šetření uskutečněného společností Median (2016, s. 2), dle kterého se 20 % respondentů domnívá, že „nárůst počtu vlastních zbraní povede k zvýšení bezpečnosti“ v naší zemi, neboť se lidé budou moci lépe chránit, či průzkumu CVVM (2017f, s. 4), kde názor, že „suverenitu našeho státu je třeba ochraňovat za jakoukoli cenu“, který zastává 88 % respondentů.

Pojítkem mezi všemi uvedenými (i neuvedenými) šetřeními jsou sociodemografické charakteristiky, na základě nichž lze pozorovat, které skupiny obyvatelstva se staví k přijímání cizinců s tedy i kulturní pluralitě především záporně, a které naopak mnohem pozitivněji. Diference v postojích je přitom způsobena standardně v závislosti na kategoriích, jakými jsou věk, ekonomické a sociální postavení, nejvyšší dosažené vzdělání, politická orientace, ale například i národní vědomí, velikost sídla či osobní kontakty s cizinci. Xenofobně zatížené postoje, intolerance, silnější sklony k nacionalismu, předsudečné smýšlení a zastávání plné asimilace příchozích jedinců

⁹⁵ V souvislosti se zvýšením počtu imigrantů do evropského prostoru se vznikla politická hnutí jako Blok proti islámu (z původního spolku Islám v ČR nechceme, poté se zformovaly i další odnože jako Blok proti islamizaci či Iniciativa Martina Konvičky), Národní demokracie, Úsvit přímé demokracie (následně rozštěpený na stranu Svoboda a přímá demokracie a Úsvit – Národní koalice), či posílily již existující strany například Dělnická strana sociální spravedlnosti (Phoneix 2016). Tento trend byl však pozorovatelný v převážně většině zemí Evropy (Hanzelka, Schmidt 2017).

je patrná především u osob v postreprodukčním věku, s nižším vzděláním (ve většině případů s ukončenou základní školní docházkou či učilištěm), řadících se k dolní sociální vrstvě a tedy deklarující nízkou životní úroveň, voličů levicově orientovaných politických stran (často KSČM), ale také u jedinců, kteří nemají mezi jinými etniky či národy žádné známé či přátele, což souvisí i s absencí schopnosti komunikovat v cizím jazyce, a popřípadě u silných zastánců patriotismu a nacionalismu. Hluboce zakořeněná nespokojenost s vlastním životem a vnitrostátními poměry vede ke vzniku společenské frustrace a politicky zaměřené agrese, kterou určité jedinci uplatňují na snadném a zranitelném cíli, a to menšinovým skupinám, které jsou odlišné od majoritní populace (Konvička 2001, Leontiyeva 2010).

Překvapivé závěry, které dokládají, že tyto sociodemografické charakteristiky nemají při utváření postojů české veřejnosti k odlišným etnikům a národům až takový vliv, přinesl průzkum Kudrnáče a Hrubé (2015), jehož cílem bylo zjistit, které skupiny většinového obyvatelstva se staví k jinakosti negativně. Z vybraných skupin (Slováci, Ukrajinci, Rusové, Vietnamci, muslimové, Syřani a Romové) dopadli v očích majority tradičně nejhůře Romové, a v těsném závěsu poté muslimové a Syřané, o nichž představy respondentů téměř korespondují, nicméně muslimové jsou vnímáni v průměru hůře⁹⁶, což zřejmě souvisí s utkvělou domněnkou o islámu jakožto ohrožujícím a násilnickém náboženství, založenou na stereotypním přisuzování teroristických útoků radikalizovaných muslimských jedinců všem vyznavačům islámu. Přitom právě muslimové jsou největší míře obětmi terorismu, jak uvádí například BBC (2015) s odkazem na americké vládní Národní středisko boje proti terorismu, dle kterého jsou vyznavači tohoto náboženství obětmi v 82–97 % případů, tuto skutečnost potvrzuje i Národní konsorcium pro studium terorismu a reakcí na něj pracující při universitě Marylandské univerzity, jež uvádí, že se mezi lety 2004 a 2013 přibližně polovina všech útoků na světě odehrála v Iráku, Pákistánu a Afganistánu, tedy v zemích s muslimskou populací. Přestože je západ v posledních letech ochromen strachem z možného útoku, asijské a africké země vykazují mnohem intenzivnější, pravidelnější a ničivější zásah terorem, o této skutečnosti však evropská i česká média již tak horlivě neinformují. Tuto situaci kromě mediální scény přirostřují

⁹⁶ Postoje vůči muslimům mohou být poměrně zkresleny, neboť česká veřejnost má tendenci považovat za muslima každého jedince, který pochází z některé ze zemí s převažujícím islámským náboženstvím. V rámci uprchlické krize jsme mohli zaznamenat paušalizování víry v islám na všechny příchozí z blízkovýchodního, středoasijského i severoafrického prostoru.

také politické elity⁹⁷, které generalizují islám a prezentují ho jako nebezpečné náboženství, čímž utvrzují stereotypizaci všech muslimů vnímaných coby nositelů reálné hrozby pro evropskou civilizaci, a napomáhají tak záměru islámských fundamentalistů vnést do západní společnosti boj prostřednictvím psychologické války teroru vyvolávajícího panický strach.

Vraťme se ale k výzkumnému šetření Kudrnáče a Hrubé (2015), které ještě poukázalo na znepokojivou realitu postojů české společnosti, neboť více než 50 % respondentů souhlasí s tvrzením, že „*některé rasy se rodí méně inteligentní než jiné*“ a zároveň celých 70 % dotázaných se domnívá, že „*některé kultury lze označit jako lepší než ostatní*“. Uvedené výsledky celého průzkumu byly přitom pozorované v napříč celým reprezentativním vzorkem populace bez ohledu na jeho sociodemografické charakteristiky, což je naprosto zřetelným důkazem přítomnosti enormní míry etnocentrismu, xenofobie a rasismu⁹⁸ v naší společnosti.

Závěrem této analytické části práce nutno podotknout, že jakékoli uvedené subjektivní postoje respondentů sice nutně neznamenají jejich následné explicitní naplňování prostřednictvím konkrétního chování a jednání v reálném životě, neboť to je formováno ještě vnímáním sociálních norem a sociální kontroly. Nicméně odmítání jakékoli kulturní a etnické plurality českou společností je na základě uvedených statistických dat více než patrné. Měli bychom si tedy uvědomit, že názory veřejného mínění zaznamenávané výzkumnými šetřeními jsou názory rodičů dětí, kteří je projektují do postojů svých potomků, a proto je nezbytné do výuky výchovy k občanství kontroverzní témata, jako je právě problematika uprchlictví, nejen zařazovat, ale pokusit se je správně uchopit, a poté je především i vhodně a citlivě interpretovat.

⁹⁷ Takovéto jednání však můžeme pozorovat zejména v zemích, kde se téměř žádná muslimská komunita nevyskytuje, jako právě v České republice či ostatních zemích Visegrádské čtyřky.

⁹⁸ Rozsah rasové zaujatosti v české společnosti reflektuje i výzkum nazvaný *Project Implicit* uvedený v deníku, ve kterém Evropané bílé pleti mohli mezi léty 2002–2015 spojovat na webových stránkách Harvardské univerzity fotky jedinců černé pleti s vybranými pocity. Výsledek poté ukazuje, jak snadno naše mysl automaticky vytvoří vazbu mezi kategoriemi, tedy náš *implicitní rasový postoj*, přičemž Česká republika vyšla z průzkumu jako nejrasističtější země celé Evropy (Conversation 2017).

PRAKTICKÁ ČÁST

4. Interaktivní výuka

Učitel jako nositel kultury a hodnot

Význam vzdělávání v současném světě vzrůstá, neboť vhodně orientovaná výuka je důležitým a zároveň účinným prostředkem při stírání sociálních nerovností a směřuje tedy ke společenské stabilitě a jejímu všestrannému rozkvětu. Pedagogové jsou v této souvislosti vnímáni nejen jako zprostředkovatelé faktických poznatků, ale především coby vychovatelé a nositelé morálních hodnot. Vzhledem k možnosti formovat a ovlivňovat mladé jedince je ze sociálního hlediska dle Kotrby a Laciny (2011) učitelská profese nedocenitelně mimořádným povoláním, které je v podstatě uměním nabývajícím až podoby poslání. Kvalitní učitelé jsou tedy klíčovým prvkem realizace kvalitního výchovně-vzdělávacího procesu, jelikož mimo zprostředkování primárních znalostí a dovedností poskytují žákům oporu, a ukazují jim směr cesty utváření hodnotových soustav a od nich odvislých životních názorů, postojů a vzorců jednání, které následně reprezentují jejich charakter (Dytrtová, Krhutová 2009). Osobnost pedagoga stále zůstává rozhodujícím aspektem při předávání určitých perspektiv pohledu na svět svým žákům, a proto by měl učitel kromě profesionální výbavy disponovat i tzv. lidským potenciálem, v rámci něhož je vzorem ve vztahu k vědě, ale zároveň autoritou hodnou následování při řešení více či méně běžných otázek lidského života (Kotrba Lacina, 2011).

Vašutová a kolektiv (2008) poukazují na skutečnost, že současná doba vytváří novou, velmi náročnou dimenzi vzdělávání, s čímž souvisí neustálé rozšiřování role pedagogů, jíž by měli zastávat, včetně zvyšování požadavků na ně kladených. Stupňující nároky však nejsou spojeny jen s pedagogovou osobností, nárůstem nových poznatků, pokrokem vědy a komplexním rozvojem společnosti, Bendl a kolektiv (2011) zmiňují také sílící multikulturní ráz sociálního prostředí, který se do výuky notně promítá. V této optice Helus (2015) hovoří o učitelích jako o socializačních a kultivačních činitelích, neboť zajišťují předávání kulturních aspektů, na základě nichž je udržována lidská pospolitost. Žáci by si tedy prostřednictvím výuky měli uvědomit podstatu svobody a nezávislosti, ale i potřebu sounáležitosti a zodpovědnosti při rozhodování ve svém životě, které v dnešním globalizovaném světě utváří také životy jiných. V souvislosti s postmoderní společností

by měli být obeznámeni s možnostmi porozumění a participace na světových událostech, avšak zároveň také s nutností respektu a tolerance cizích individuálních hodnot, stejně jako zachování vlastních lokálních kulturních rysů.

Výuka uprchlictví jako kontroverzního tématu

Jednou z nedílných skutečností propojenosti světa a součástí naší každodennosti je právě mezinárodní migrace a uprchlictví, jež v ní má své nezastupitelné místo. S touto problematikou se setkáváme stále častěji, ať už ze strany mediální scény a sociálních sítí, prostřednictvím diskusí s blízkými či v rámci vzdělávacího procesu, a tudíž se jí tedy rozhodně nelze vyhnout. Pohyb obyvatelstva přes hranice jednotlivých států není však pouze politickou či ideologickou otázkou, jedná se především životní realitu milionů osob po celém světě, se kterou se vzhledem k předpokládanému trendu budoucího růstu budeme setkávat čím dál tím častěji. Je tedy nezbytné se v tomto tématu nejen orientovat, ale i ho dokázat vhodně uchopit a pracovat s ním takovým způsobem, abychom mu my samotní i naši žáci porozuměli. Zároveň se jedná o jednu ze silně kontroverzních otázek soudobé společnosti, jelikož „...nedává jasné odpovědi, vzbuzuje silné emoce a rozděluje společnost...“, a proto je vyučovat problematiku uprchlictví nelehkým úkolem vyžadujícím odvahu, nadhled a velmi podrobnou přípravu (Malířová a kol. 2016, s. 3). Tentýž kolektiv autorů (2016) dále nastiňuje primární důvody, proč je nanejvýš vhodné takováto rozporuplná témata do výuky žáků zařazovat:

- téma uprchlictví je důležité, neboť se v něm jedná o lidská práva a životy jedinců a zároveň do značné míry ovlivňuje evropskou, potažmo českou společnost
- diskuse kontroverzních témat je základem demokratické společnosti, podporující participaci na občanské společnosti, rozvoj aktivního občanství prezentovaného otevřeností, porozuměním, respektem, tolerancí a nenásilným řešením sporů
- prostředí školy by mělo být bezpečným místem pro kladení otázek a prozkoumávání dilemat života i světa, přičemž žáci by po nalezení odpovědi měli být schopni vyhledávat řešení napříč ideovým i hodnotovým spektrem společnosti

- nastolovaná otázka uprchlictví i ostatních témat by měla vždy vycházet z rovnosti všech lidí na světě bez ohledu na jejich původ, kulturu, zastávané hodnoty, jazyk, barvu pleti, náboženství či místo v sociální stratifikaci, což si by si žáci měli osvojovat jako stavební kámen často zmiňovaných evropských hodnot, které jsou prospěšné těm, kteří je vyznávají, stejně tak jako těm, kteří v jejich duchu jednají
- kontroverzní témata mají pozitivní vliv na rozvoj kritického myšlení, lze je využít při odhalování manipulativních technik mediální scény, a v neposlední řadě mohou být významným faktorem při osobnostním a emočním rozvoji žáků, kteří si pomocí nichž formují hodnoty, o než se opírají, a reflektují se tak i v jejich životních postojích

Výuka uprchlictví tedy pro pedagoga zahrnuje především vyhledávání a kritické ověřování informací či statistických dat a hledání jednotlivých spojitostí mezi nimi, ale také práci s pocity svých žáků, jejich postoji a hodnotovým systémem. Vhodným prostředkem pro naplnění takového záběru je dle Buryánka (2002) interaktivní výuka a její metody, jež skýtají možnost vtažení žáků do probíraného tématu, neboť využívají potenciál žáků pro získání nových znalostí a dovedností i dosažení výukových cílů, a poskytují žákům prostor pro samostatné uvažování, které ve výsledku umožňuje dlouhodobé uchování nabytých poznatků.

Vymezení pojmu interaktivní výuky

Interaktivní výuka, jak je patrné již z názvu, je edukačním procesem založeným na vzájemném partnerském vztahu, oboustranné účasti a spolupráci učitele s jeho žáky. Tento koncept využívá při plnění vzdělávacích a výchovných cílů oproti tradiční výuce žáka coby aktivní subjekt, zdroj komunikovatelných myšlenek. Pedagog je poté pouze jakýmsi průvodcem daným tématem, oporou a pomocníkem, který usměrňuje průběh výuky spoluvytvářené a modifikované samotnými žáky. Cílem tohoto procesu je všechny žáky v co největší míře motivovat k zapojení do jejich vlastního vzdělávání, aby byli co nejvíce schopni samostatně přemýšlet a pracovat v rámci jakéhokoli nastoleného tématu (Buryánek 2005). Takto koncipovaná výuka přispívá k tvůrčímu třídnímu klimatu, zažehává tendence k projevování žáků ohledně svých představ, mínění a názorů a směřuje tedy i k vzájemné důvěře a spolupráci. Důležité je zejména jasně formulovat úkoly, aby nezůstal ve třídě nikdo,

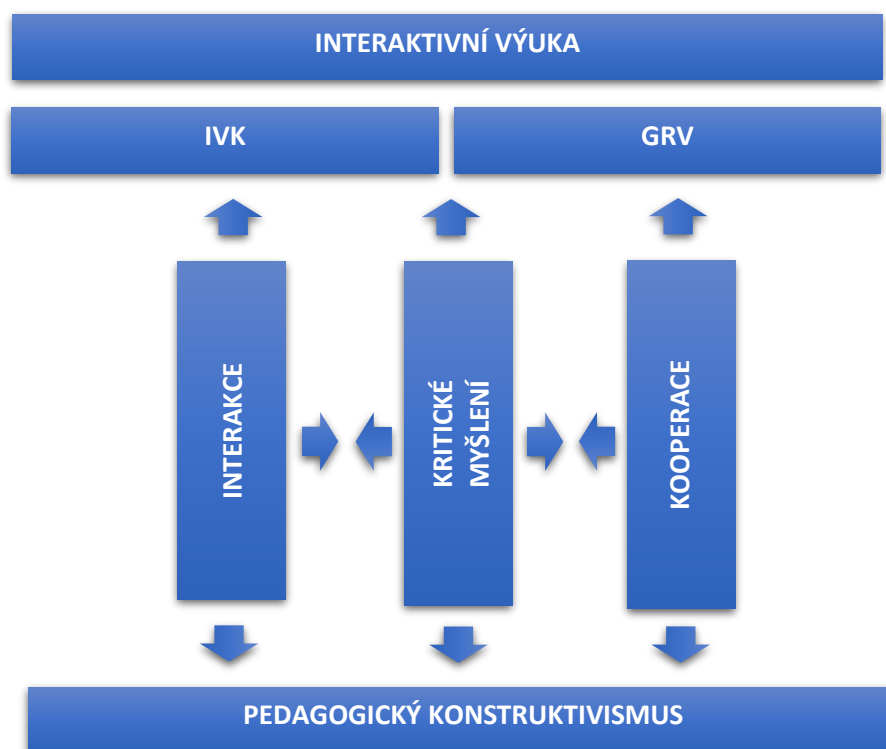
kdo neví, co má v určitou chvíli dělat. Pokud je žákům poskytnut prostor k sebevyjádření, na které dostanou pozitivní zpětnou vazbu, a zároveň i dostatek času na reflektování jednotlivých aktivit, zvyšuje se u nich míra aktivizace a zaujetí pro probírané téma. Zásadou interaktivní výuky je volit taková témata, která jsou aktuální a přitažlivá, což uprchlictví beze zbytku splňuje, a také neuhýbat konfliktním názorům mezi žáky, neboť vyjasňováním kontroverzních stanovisek se pod vedením pedagoga mohou sami dobrat vhodných řešení, jež jim nejsou předem zdůrazňována či dokonce vnucována (Buryánek 2002).

4.1. Vybrané interaktivní metody výuky

Nejlépe využitelnými interaktivními metodami pro výuku tématu uprchlictví, jsou zajisté globální rozvojové vzdělávání a interkulturní výchova, jejichž náplně jsou v odborné literatuře často zaměňovány a panuje zde značná terminologická nejednotnost⁹⁹. To je však zřejmě způsobeno tím, že stojí na společných pilířích prezentovaných oblastmi, které jsou spolu úzce provázány, jedna se zrcadlí v druhé, neboť se jedná o ideová východiska a na ně navazující konkrétní didaktické nástroje. Za stavební kameny interaktivní výuky, a tedy i jejích metod, lze podle Buryánka (2002) považovat pedagogický konstruktivismus, a z něj vycházející koncepty interakce, kooperace a kritického myšlení. Pedagogický konstruktivismus je výrazem postupného odklonu od informativní výuky k pedagogice s formativním přístupem. Celá jeho koncepce vychází z teze, že každé poznání je individuálním vnitřním psychickým procesem, na jehož základě se konstruuje vlastní koncepce předkládaného učiva tak, že se do již existující struktury poznatků zařadí dílčí části nově získaných informací, a posléze mezi nimi probíhá interakce. Při procesu učení tedy dochází k aktivnímu objevování, rozšiřování a modifikaci poznatků na základě spontánního učení, oproti tradiční výuce prezentované transmisivní pedagogikou, kdy jsou žákům předávány neproblematizované rigidní obecně platné skutečnosti (Vyskočilová, Dvořák 2002). Smyslem je tedy dle Buryánka (2002, s. 9) především „...vybavit žáka schopností orientovat se v záplavě poznatků a naučit se je správně využívat...“.

⁹⁹ V různém kontextu dochází dle Buryánka (2002) k volnému střídání pojmů multikulturní a interkulturní vzdělávání a jejich zaměňování s globálním vzděláváním, či výchovou ke světoobčanství. Pro tuto práci bylo zvoleno na jedné straně globální rozvojové vzdělávání (GRV), jelikož v širším pojetí zahrnuje i výchovu ke globálnímu občanství, a na straně druhé interkulturní vzdělávání, z latinského slova *inter*, které znamená *mezi*, a implikuje společný dialog, vzájemné vztahy a spolupráci, a lze tedy pod něj zařadit i multikulturní vzdělávání (popř. výuku) značící pouhou paralelní koexistenci více kultur v jednom prostoru.

Schéma pilířů interaktivních metod výuky (Buryánek 2002)¹⁰⁰

Tyto metody spojuje především stav současného světa, v reakci na nějž byly zformovány, jak podotýká Buryánek (2002, s. 5) „...*ještě nikdy nebylo tak problematické reflektovat a chápat svět, v němž žijeme, ještě nikdy nebylo tak obtížné rozumět sobě, svému okolí a vlastní úloze v něm...*“. Jedná se o koncepty vycházející z úzce propojeného, avšak značně pluralitního neustále se vyvíjejícího světa, které zdůrazňují potřebu uplatňování demokratických hodnot, a to stejnou měrou pro všechny jedince.

4.1.1. Globální rozvojové vzdělávání

Globální rozvojové vzdělávání je vzdělávacím konceptem, který vychází z předpokladu, že porozumět problémům lze pouze z globální perspektivy. Nabízí tedy orientaci v dnešním dynamicky proměnlivém světě prostřednictvím propojování celosvětových souvislostí s osobním jednáním v lokálním měřítku a rozvíjí schopnosti kritického posuzování různorodých informací či nastalých problémů. Zároveň pomáhá vytvářet hodnoty, postoje a názory, které je jedinec schopen uplatnit v dialogu s ohledem

¹⁰⁰ Vlastní zpracování autorky.

na toleranci, solidaritu a lidská práva druhých, a také učí nenásilně řešit případné konfliktní situace (Miléřová 2015). Cílem je podporovat žáky v aktivizaci globálního občanství, naplnění svého potenciálu, kdy cítí potřebu participace na občanském životě a zároveň určitou spoluzodpovědnost za formování a zachovávání spravedlivějšího a trvale udržitelného světa. Výsledkem by tedy měly být nejprve změny v osobnostních dispozicích žáků a následně i změny společenské, na nichž se oni sami budou podílet, přičemž tato skutečnost je založena na tezi, že každý jeden člověk může přispět ke změně světa (Bourn 2016).

4.1.2. Interkulturní vzdělávání

Interkulturní vzdělávání je založeno na podpoře vztahů mezi jakýmkoli sociokulturními skupinami, ale především je cíleno na upevňování obousměrných vzájemných vazeb mezi většinovou společností a menšinovými skupinami obyvatelstva. Cílem tohoto konceptu je pomoci žákům v porozumění různorodosti jako přínosu pro společnost, možnosti obohacení o nové aspekty, nikoliv pouze potenciálu vzniku ohnisek konfliktních situací. U žáků by měly být rozvíjeny hodnoty založené na úctě k jinakosti, aby nedocházelo k formování intolerantních, xenofobních či rasistických postojů, přičemž je samozřejmě nutné vycházet z předpokladu, že jsou si všechny kultury a od ní odvislé hodnotové systémy bezpodmínečně rovny. Zároveň je stejně důležité, aby si žáci uvědomovali důležitost zachování individuální identity všech kulturních skupin ve společnosti, a to bez ohledu na jejich početní velikost, a naučili se možnostem, jak rozlišné kulturní identity a jejich sociokulturní vzorce lze poznávat, ale také jak jim i porozumět (Buryánek 2002)

5. Výuka tématu uprchlictví v praxi

5.1. Úvod

Pro realizaci sestaveného didaktického materiálu na téma uprchlictví byla zvolena klasická základní škola nacházející se v centru krajského města Vysočiny, konkrétně Základní škola Jihlava, Křížová 33, jejíž kapacita je přibližně tři sta žáků, a ročníky jsou koncipovány vždy v rámci dvou paralelních tříd. Uvedená škola se řídí školním vzdělávacím programem Škola pro život, v rámci něhož je hlavním cílem vytváření pozitivního prostředí, partnerství a vzájemné spolupráce mezi žáky a učiteli, ale především také propojení praktických aspektů s jednotlivými oblastmi ve výuce takovým způsobem, aby žáci mohli v budoucnu uplatnit své poznatky v reálném životě. Zvláštností je zřízení speciálních tříd pro žáky se specifickými poruchami učení, které jsou obsazené většinou polovičním počtem žáků nežli standardní třídy. Vzhledem k minimálním zkušenostem s možností komparace takto odlišných kolektivů, se tato škola jevila coby prostředek k nabytí nových poznatků pro budoucí pedagogické povolání. Zmínit lze také určitě nadstandardní technickou výbavu této instituce, jelikož všechny učebny jsou vybaveny moderní technikou zahrnující počítače, dataprojektory, promítací plátna a interaktivní tabule.

Lze konstatovat, že v rámci školy je prostoupena velmi pozitivním klimatem, a to jak v učitelském sboru, tak i v jednotlivých třídách, kde byla výuka realizována. Aplikace didaktického materiálu byla vzhledem k náročnosti a rozsahu tématu uprchlictví uskutečněna v dvouhodinových blocích ve dvou paralelních třídách sedmého a osmého ročníku, pod vedením Mgr. Michaely Vackové v rámci hodin výchovy k občanství. Celkový rozsah odučených hodin činil tedy 8 standardních hodin, anebo lépe řečeno, čtyři dvouhodinové bloky výuky. Kupodivu mezi 7. A a 7.B, stejně tak jako 8. A a 8. B nebyl zaznamenán žádný podstatný rozdíl, ač by dle předpokladů, na základě předchozího upozornění pedagogy, měly být dvě třídy (vždy s označením „B“) vzhledem k přítomnosti žáků se speciálními vzdělávacími potřebami méně výkonné, či dokonce problematické. Stírání diferencí napomohl jistě velmi rozlišný počet žáků, neboť běžné třídy zahrnovaly 21 a 24 žáků, kdežto ty speciální pouze 11 a 12 žáků. Obecně lze říci, že ve všech uvedených třídách se vyskytovali žáci nadprůměrní, podprůměrní a největší podíl byl pak tvořen, jak tomu tak bývá, průměrnými žáky, kteří však v průběhu vyučování pracovali nadstandardním způsobem. Tato skutečnost může být však dána zvoleným tématem, které je velmi poutavé,

či odlišnou koncepcí hodiny od tradiční frontální výuky, popřípadě i změnou učitele, která žáky samozřejmě velmi ovlivňuje a nechovají se tedy zcela tak, jak je jim vlastní a přirozené v průběhu celého školního roku.

5.2. Vlastní didaktický materiál

PŘÍPRAVA NA VYUČOVÁNÍ TÉMATU UPRCHLICTVÍ

Didakticko-metodické zpracování

Název	Uprchlík můj (ne)přítel?
Vzdělávací oblast	Člověk a společnost
Vzdělávací obor	Výchova k občanství
Tematické celky	Člověk ve společnosti, Člověk jako jedinec, Člověk, stát a právo
Průřezová témata	Multikulturní výchova, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Výchova demokratického občana, Osobností a sociální výchova, Mediální výchova
Tematické okruhy	kulturní diference, lidské vztahy, princip sociálního smíru a solidarity; jsme Evropané; občan, občanská společnost a stát; kooperace a kompetice; hodnoty, postoje, praktická etika; kritické čtení a vnímání mediálních sdělení
Klíčové kompetence	kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, kompetence občanské, kompetence sociální a personální, kompetence k učení
Doporučený ročník	6.-9. třída základní školy, věkové rozmezí 12-15 let
Mezipředmětová návaznost	zeměpis
Vyučovací metody	informativně-receptivní, individuální, skupinová, kooperativní, diskuzní, brainstorming
Časová dotace	2 x 45 minut čili 2 standardní vyučovací hodiny

Soupis pomůcek

- AV technika
- tabule, fix/křída
- URL odkaz na internetové stránky s audiovizuální ukázkou (popřípadě umístěno na přiloženém CD)
- ukázka „Experiment: Tváří v tvář syrským uprchlíkům“, časová stopa 00:00 – 03:07
- ukázka „Most Shocking Second a Day Video“, časová stopa 00:00 – 1:27
- obrázky s životním příběhem uprchlíků (pro každou skupinu)
- příběhy uprchlíků s fotkami a indiciemi
- kartičky s obrázky pro přidělení do nahodilých skupin
- hoaxy
- atlas (pro každou skupinu)

I. ÚVOD DO VYUČOVÁNÍ (0–2 min)

Jak je dobrým zvykem, úvod tohoto vyučovacího bloku zahájíme přivítáním s žáky a zapíšeme do třídní knihy.

II. PŘÍPRAVNÁ FÁZE (3–20 min)

Vyučovací hodinu započneme již klasickou metodou **brainstorming**, aneb „*Co se vám vybaví, když se řekne uprchlík, migrace, uprchlická krize?*“. Samozřejmě je předpokládána jistá znalost tématu vzhledem k jeho aktuálnosti, a tudíž i možnost vybavení si hesel s ním souvisejících. V zájmu přehlednosti, zapamatovatelnosti a dynamického vývoje výuky je vhodné tato hesla zapisovat na tabuli, což mohou dělat sami žáci, popřípadě vybraný zástupce z jejich řad, při možných hrozících komplikacích je po uvážení situace ve třídě zapisuje vyučující. Žáci jsou předem upozorněni, aby využívali pouze slova, či krátká slovní spojení, ne složité věty. Metodická poznámka: Brainstorming je výtečná vyučovací metoda, jelikož si žáci vlastně ani neuvědomují, že se jedná o nějakou zvláštní aktivitu, což je její nespornou výhodou, neboť žáci odpovídají povětšinou spontánně a neuvažují nad tím, že by jejich odpovědi mohly být posléze nějakým způsobem vyhodnoceny. Na začátku hodiny slouží k „probuzení“ žáků a navození studijní atmosféry. V další části hodiny se k brainstormingu vyučující ještě navrátí a dokončí tím tuto počáteční aktivitu.

Po úvodním brainstormingu vyučující zprostředkuje žákům v rámci sensibilizace krátkou **audiovizuální ukázkou** nesoucí název *Most Shocking Second a Day Video* na URL adrese <https://www.youtube.com/watch?v=RBO-IoHfimQ> v celkovém časovém úseku 01:27, které je tvořeno z koláží fotografií a krátkých sekvencí záběrů společně tvořících jeden rok života malé syrské dívky, během něhož se jí rapidně změnil život v důsledku občanské války v její vlasti. Toho video končí větou *Jenom protože se to neděje tady, neznamená, že se to neděje*. Vyučující ihned po skončení snímku žákům položí otázku „*Jaký na vás udělal tento snímek dojem? Vyvolal ve vás nějaké pocity?*“, přičemž žáci dostanou pokyn, aby se pokusili pocity, které se v nich zformovaly na základě sledování výše zmíněné audiovizuální ukázky, vystihnout pouze jedním slovem. Posléze může vyučující sumarizovat, jaké pocity se vyskytovaly ve třídě nejvíce, respektive lze zhruba porovnat poměr pozitivních či negativních dojmů. Po reflexi pocitů může

následovat i krátká volná diskuze ohledně dojmů z výše zmíněné ukázky. Metodická poznámka: Reflektovat pocity žáků bezprostředně po zhlédnutí audiovizuální ukázky je nesmírně důležité. Zjistíme, jak snímek, potažmo celá problematika uprchlické krize, na žáky působí, jak ji vnímají, zdali si situaci ve třetích zemích vůbec uvědomují. Pokud takto získáme informace o tom, jak se k uprchlictví žáci staví, pomůže nám to v následné výuce tohoto tématu, a sice skrze formování jejich názorů, postojů a hodnot. Uvedené ukázky nemusí být samozřejmě jediné, které lze využít, a proto jsou na přiloženém CD umístěny pro inspiraci i další varianty.

Následuje nácvik, v němž nejprve vyučující žákům zadá aktivitu ohledně **žebříčku jejich hodnot**,

při níž mají žáci za úkol zapsat na papír sedm pro ně nejdůležitějších hodnot, a poté škrtnutím slov na vyzvání vyučujícího dojdou k nejdůležitějším pěti hodnotám, třem hodnotám, až v závěru aktivity zakroužkují pouze jednu jedinou pro ně nejvíce nepostradatelnou hodnotu, které by se nikdy nebyli schopni a zároveň ochotni vzdát, bez které by se zkrátka nedokázali obejít. V závěru této aktivity se pedagog dotáže, kdo se chce podělit svou hodnotu, která mu zůstala jako poslední na seznamu. Metodická poznámka: Na této aktivitě se dají přehledně a jednoduše sledovat postoje a hodnoty daných žáků, což je velmi důležité pro správnou orientaci v tématu mezinárodní migrace a s ní úzce spjatého uprchlictví. Žáci by si ideálně měli uvědomit, co je v jejich životě, potažmo na světě, opravdu důležité a jak moc v dnešní uspěchané době tyto hodnoty opomíjíme. Ideálním případem je samozřejmě, pokud si žáci uvědomí hodnotu své rodiny a domova jako takového. Vyučující do výběru hodnot žáků nezasahuje a nechá je zvolit si, zdali do svého seznamu napíší materiální či nemateriální oblasti svého hodnotového systému.

III. HLAVNÍ FÁZE (21–70 min)

Dále přichází na řadu skupinová práce, kdy vyučující rozdělí žáky do menších skupin, tak aby z celkového počtu žáků ve třídě ve výsledku vzniklo přibližně 5-6 skupin o 5 žácích. Rozřazení probíhá na základě rozdaných ilustračních kartiček (viz příloha č. 1), čímž zabráníme diskriminaci méně oblíbených žáků. Metodická poznámka: Ve třídě, kde jsou ustálené a dobře spolupracující skupiny, a zároveň jsme si jisti, že se žáci umí bez problému sami rozdělit, kartičky samozřejmě využívat nemusíme. Do každé skupiny je přidělena **sada obrázků** (viz příloha č. 2), které charakterizují jednotlivé kroky z **osudu cesty uprchlíků**, a žáci mají za úkol obrázky seřadit tak, jak se domnívají, že se příběh dané rodiny odehrával. Vyučující skupiny obchází a vždy požádá, aby žáci příběh, který sestavili, krátce převyprávěli. Metodická poznámka: Výhodou této aktivity je skutečnost, že žádné řešení není správné ani špatné, je pouze na individuální uvážení dané skupiny, jak příběh vytvoří, respektive jaký příběh v pozadí ilustrací vidí. Někteří žáci mohou fotografie zachycující šťastné chvíle řadit na začátek příběhu, jiné zase na konec, a tak můžeme sledovat, jak uvažují.

Poté vyučující rozdává do skupin **příběhy uprchlíků s fotografiemi**, kde je vždy vynechán stát, ze kterého prchají (viz příloha č. 3), a zároveň tedy také **indicie**, jež by měly žáky dovést k dané zdrojové zemi (viz příloha č. 4), neboť obsahují obrys země se zeměpisnými souřadnicemi její polohy, fotografii prezidenta, fotografii hlavního města, či typického místa, vlajku a vybrané základní údaje (státní zřízení, rozloha, počet obyvatel a měna). Žáci mají za úkol uhodnout,

popřípadě vyhledat v atlase stát, o který se jedná a zároveň se rozhodnout, zdali se domnívají, že by daní uprchlíci měli v České republice získat mezinárodní ochranu či ne. Před třídu se pak postaví vždy vybraní zástupci skupiny, kteří mají za úkol krátce vlastními slovy převyprávět přidělený příběh a zároveň interpretovat verdikt o udělení či zamítnutí ochrany, na kterém se jejich skupina shodla. Vyučující se vždy ještě zeptá na názor celé třídy a následně řekne „správnou odpověď“, jež samozřejmě i odůvodní. Metodická poznámka: U této aktivity je nutné důsledně okomentovat jednotlivé „ano“ či „ne“ na základě poznatků současného stavu věci, popřípadě zahrnout i rozdíl mezi azylem a doplňkovou ochranou. Vzhledem k dynamickému vývoji imigrace a uprchlictví v mezinárodním kontextu se jednotlivé odpovědi mohou v průběhu let, ale i měsíců, měnit ve smyslu, jak by to ideálně mělo být, jaká je poté praxe, jaké jsou rozdíly v zemích východní, střední a západní Evropy apod. Nanejvýš vhodné je uvést, že rozřešení je vždy relativní. Žákům slouží spíše k uvedení do problematiky často zmiňované ekonomické migrace oproti uprchlictví. Současně v aktivitě nejsou zohledňována kritéria jako národnost či státní příslušnost, jelikož by se poté jevila moc komplikovanou pro druhý stupeň základní školy. Tato aktivita neslouží primárně k tomu, aby žáci přesně věděli, kdo v České republice či evropských zemích může získat mezinárodní ochranu, mají se spíše vcítit do příběhů konkrétních jedinců či celých rodin, které jsou v bezvýchodné situaci, a to bez ohledu na důvody, které k tomu vedly, avšak na základě „něčeho“ se zřejmě příslušné orgány rozhodují, a to je právě náplň další aktivity, do které tyto příběhy vyúsťují. Vystavení této aktivity má v žácích právě vzbudit zájem dozvědět se, jak přijímání či odmítání uprchlíků funguje, a na základě čeho je tato volba uskutečňována. Odpovědi: 1. Kosovo – Ano (příslušnost k sociální vrstvě reprezentovaná homosexualitou)/Ne (uprchlíci z Kosova byli hromadně vraceni zpět do své země), 2. Sýrie – Ano (občanská válka), 3. Indie – Ne (ekonomické důvody), 4. Afganistán – Ano (náboženské důvody), 5. Eritrea – Ano (politické důvody), 6. Nigérie – Ne (již udělená mezinárodní ochrana v jiné zemi) - odpovědi vznikly v reakci na uprchlickou krizi, která měla a má svá specifika.

Následuje **výuka**, při níž žáci mohou stále zůstat ve skupinách a vyučující objasní základní obsah učiva uprchlictví. Vyučující poskytne žákům především faktické údaje, jako zjednodušenou definici uprchlíka z Úmluvy o právním postavení uprchlíků známé jako Ženevská konvence (viz příloha č. 5), což poskytne odpovědi na otázky vyvstalé z předchozí aktivity. Vzhledem k časovému rámci, věku, aktivizaci a znalostem žáků ohledně uprchlické krize, zhodnotí vyučující, zdali se přikloní ještě k dalším tématům, jakými jsou například: proč je ve slovním spojení s uprchlictvím používáno slovo ilegální; hlavní trasy migrace do Evropy; Dublinský systém; počet cizinců a počet uprchlíků v České republice oproti jiným zemím Evropy; země, odkud lidé nejvíce prchají; tranzitní vs. cílové země v Evropě, celkové nucené přesídlení na světě versus počet imigrantů do Evropy; počet žádostí o azyl vs. přidělené azyly v České republice; udělená mezinárodní ochrana v České republice dle národností; počet uprchlíků v zemích třetího světa versus počet uprchlíků v Evropě; podíl mužů a žen v uprchlické vlně; odvětví, která dle budoucích předpokladů budou potřebovat doplnění o ekonomicky aktivní obyvatelstvo; kolik procent uprchlíků tvoří ekonomicky aktivní obyvatelstvo; jaké evropské problémy může příliv uprchlíků pomoci řešit atd. Metodická poznámka: Vyučující dává v průběhu výkladu žákům přirozeně možnost dotázat se na cokoliv ohledně tohoto tématu i jeho dílčích částí. Rozsah výkladu není i přes zdání přesprávně velký, je nutné reagovat na to, co žáky zajímá. Vybrané

uvedené oblasti byly sestaveny na základě nejfrekventovanějších oblastí mediální scénou, a proto lze očekávat zaujetí žáků pro některé z nich.

Další neméně podstatnou částí přípravné fáze je senzibilizace, a to pomocí zhlédnutí ilustrativní ukázky “Experiment: Tváří v tvář syrským uprchlíkům”. Vyučující poskytne žákům tuto krátkou **audiovizuální ukázkou** dokumentárního charakteru o krizi konzumní společnosti z roku 2015, jež je dostupná na URL adrese <https://www.youtube.com/watch?v=C5jdi0rI8P4>, a to v celkovém časovém úseku 03:07. Video je koncipované jakožto sociální experiment v Kolíně, aneb co se stane, když syrští uprchlíci přijedou do naší obce. Poutavý záznam je složen z odpovědí jednotlivých českých občanů, kterým syrská rodina pokládá otázku, zdali by bylo možné zde sehnat nějaké ubytování a práci, i když nemají doklady ani potřebné finance. Metodická poznámka: Toto video bylo vybráno za účelem navození atmosféry pro tvůrčí práci žáků a podnětí jejich racionálních argumentů při diskuzi. Záměrem je zejména upoutání pozornosti žáků díky zpracování videa, jež se tímto palčivým tématem zabývá bez skrupulí a dotýká se tak každého z nás, ale také zároveň nastínění samotného obsahu dále probíraného učiva. Vyučující se ihned po skončení snímku **navrátí k brainstormingu** z počátku hodiny a zhodnotí, zdali na tabuli převládají výrazy pozitivního či negativního ladění, pomocí barevného fixu/křídly, vyznačí slova negativního rázu a diskutuje s žáky, proč se domnívají, že došlo právě k takovému poměru pozitivních a negativních hesel, zdali vnímají či nevnímají uprchlickou krizi a uprchlictví jako předem negativně zabarvený pojem. Následně žákům položí otázku “*Proč se domníváte, že lidé ve snímku odpovídali syrské rodině takovým způsobem? Proč tak jednali, když je osobně neznali, a proč ve vašich odpovědích převažují pozitivní/negativní slova?*” Metodická poznámka: Vyučující by měl společně s žáky dojít k závěru, co naše smýšlení nejvíce ovlivňuje, proč se bojíme něčeho, co neznáme, kde získáváme nejvíc informací o migraci apod. Odpovědi jsou samozřejmě masmédiu a mediální scéna jako taková.

Vyučující pokračuje kladením otázek s cílem reflexe dílčí aktivity a zároveň sebereflexe žáků:

- *Jaká média využíváte a jak často?*
- *Setkali jste se na nich s informacemi o uprchlické krizi?*
- *Jakého rázu dané informace byly?*
- *Z jakého důvodu nám média podávají takovéto informace?*
- *Na kterou skupinu podle vás média cílí?*
- *Připouštíte, že nás média mohou spoluvtvořet?*

IV. ZÁVREČNÁ FÁZE (71–90 min)

Reflexi žáků na téma mediální scény následně střídá krátký výklad na téma **hoaxy**, aneb poplašné zprávy, které v tomto konceptu výuky zastupují sociální sítě společně s jejich manipulativními technikami. Vyučující žákům objasní, o co se jedná a zároveň kde se tyto zprávy nejčastěji šíří. Pro ilustraci vyučující promítne žákům alespoň tři vzory hoaxů (viz příloha č. 6) a objasní způsob, jakým je lze lehce vytvořit. Metodická poznámka: Vzhledem k věku je však velmi pravděpodobné, že žáci budou již vědět, o co se jedná. Vždy je vhodné použít nejnovější hoaxy, co se šíří na sociálních sítích. Nutné je také zdůraznit, že média nejsou samozřejmě jenom

prostorem desinformací a kybernetické nenávisti, ale můžou nám být velmi prospěšná, pokud si umíme kriticky vybírat informace.

Vyučující na závěr zavede s žáky volnou **diskuzi** na téma:

- *Co si myslíte o uprchlické krizi?*

Při špatném plynutí konverzace lze využít i následující otázky:

- *Jste pro přijímání uprchlíků? Proč?*
- *Znáte nějakého uprchlíka?*
- *Máte nějakého přítele jiné než vaší národnosti?*
- *Jaké u nás nejčastěji potkáváte cizince, jakých jsou národností?*
- *Jak se o uprchlické krizi vyjadřuje vaše rodina?*
- *Domníváte se, že migrace tu byla vždy, nebo se rozmáhá až nyní?*
- *Proč lidé migrují do Evropy?*
- *Jaké jsou jejich důvody?*
- *Jaké jsou hlavní migrační proudy do zemí Evropské unie?*
- *Jaké si myslíte, že může mít migrace důsledky?*
- *A jak se bude vyvíjet do budoucna?*
- *Domníváte se, že je migrace přínosná, nebo naopak přináší pouze samá negativa?*
- *Myslíte si, že to mají uprchlíci lehké? Utíkají bezdůvodně?*
- *Co je nutí odejít ze své země?*
- *Umíte si představit, jaké je to opustit svůj domov a rodinu?*
- *Sledujete uprchlickou krizi, zajímá vás toto téma?*
- *Jaké hodnoty sjednocují lidi a co rozumíme integrací?*
- *Je vůbec možné realizovat společnou evropskou azylovou politiku?*
- *Může se střední a poté i východní Evropa stát v budoucnosti cílovým imigračním prostorem po vzoru západního bloku?*
- *Je možné, že kvůli imigračnímu tlaku vystoupí nějaké státy z EU? Nebo že se dokonce EU může rozpadnout? Či se naopak posílí vztahy mezi jednotlivými státy?*
- *Měly by se státy EU „spravedlivě“ podělit o uprchlíky. Víte, co jsou to kvóty?*
- *Myslíte si, že bychom měli bránit vnější hranice Schengenského prostoru?*
- *Co znamená islamizace Evropy? Mohl by příliv migrantů způsobit válečný konflikt?*
- *Co způsobuje rozpor mezi tím, jakou má veřejnost představu o míře a jaká tato míra ve skutečnosti je?*
- *Sdílette sami na sociálních sítích také někdy příspěvky, o nichž nevíte, jestli jsou pravdivé?*
- *Víte, kde lze najít relevantní informace o migraci?*

Metodická poznámka: U diskuze samozřejmě záleží na zbývajícím času v závislosti na předchozím zvládnutí aktivit ve vymezených časových úsecích, ale také na motivaci a zájmu žáků a zejména na jejich znalostech ohledně tématu uprchlictví.

Následuje závěrečná část prezentovaná **transferem do života**.

- *Co jste si odnesli z dnešní hodiny?*

- *Dozvěděli jste se něco nového?*
- *Byla pro vás nějakým způsobem přínosná?*
- *Jak byste zhodnotili svou práci?*

Metodická poznámka: Transfer do života je vždy velmi důležitou kapitolou, neboť se dotýká každého z žáků bez výjimky, otázky by měly být vždy směřovány přímo na život žáků, aby si uvědomili, že na každém jedinci záleží, aby měli pocit, že mohou něco změnit, že je podstatné, jakým způsobem se budou v životě nadále ubírat. Měli by se samozřejmě zapojit nejlépe všichni

V. PŘÍLOHY

- Příloha č. 1 – rozřazovací kartičky
- Příloha č. 2 – sada obrázků příběhu cesty uprchlíků
- Příloha č. 3 – příběhy uprchlíků s fotografiemi
- Příloha č. 4 – indicie k příběhům uprchlíků s fotografiemi
- Příloha č. 5 – zjednodušená definice uprchlíka vyňatá z Ženevské konvence
- Příloha č. 6 - hoaxy

5.3. Reflexe odučených hodin

Hodnotit vlastní výkon v rámci čtyřech dvouhodinových bloků zasvěcených vybranému tématu není jednoduchým úkolem. Do celého učebního procesu se zajisté promítla atraktivita a rozporuplnost otázky uprchlictví, neboť žáci v obou třídách dvou zvolených ročníků byli velmi motivovaní a aktivní ve všech probíraných aktivitách. V podstatě nedošlo k žádnému závažnějšímu problému, co se týče kázně či zkrátka nezájmu o probíranou látku, a to ani ve třídách se speciálními vzdělávacími potřebami. Tato skutečnost samozřejmě může být ovlivněna mnoha faktory v pozadí, jakými jsou nesporná kvalita kolektivu či vysoká úroveň dlouhodobě působících učitelů v dané instituci, avšak ty nejsou předmětem této práce. Ač se v žádném případě nejednalo o jakoukoli formu reprezentativního vzorku školního prostředí, na kterém bychom mohli postavit obecně platné závěry, lze konstatovat, že výchova k občanství je mimořádně vhodným prostorem pro aplikaci interaktivní výuky a jejích metod, jako například zvolené interkulturní a globální rozvojové vzdělávání. Tyto koncepty se opírají především o oblasti jednotlivých průřezových témat, jež jsou naprosto zásadním pilířem propojujícím žáky s aktuálními problémy současného světa, a navrch pomáhají také rozvíjet jejich osobnostní charakteristiky na základě formování názorů, mínění, postojů a hodnotového systému.

Zhotovený didaktický materiál si neklade za cíl postihnout problematiku uprchlictví v celé své šíři, snaží se pouze poukázat na možnosti, jak toto kontroverzní téma lze vyučovat odlišným způsobem než v rámci běžného výkladu neproblematizovaných faktických informací prezentovaného metodou frontální výuky. Výhodou předkládaného materiálu je bezesporu neomezená možnost modifikace jeho vybraných částí v souvislosti s obměnou či zařazením aktuálních údajů, otázek a hledisek na uprchlictví i mezinárodní migraci jako takovou. Lze zároveň využít samostatně jakoukoli vybranou aktivitu nebo se kreativně vypořádat s jejich pořadím, a tudíž je možné jednotlivé úseky aplikovat dle uvážení vyučujícího napříč ročníky druhého stupně, a dokonce ho uplatnit i při výuce na středních školách.

Jako forma zhodnocení efektivity interaktivní výuky byla zvolena netradiční, relativně prostá, avšak velmi názorná možnost, jak zjistit, zda daná výuka naplnila svůj cíl ohledně posunu vnímání žáků v možnosti podílet se na společnosti, a měnit tak svět svůj i svého okolí. V úvodní části byla na tabuli nakreslena úsečka, přičemž její levý okraj byl označen jako bod nula, a pravý okraj naopak jako nekonečno. Žáci byli posléze vyzváni, ať na ní vyznačí bod, který reprezentuje jejich domnělou možnost změnit cokoli ve světě. Totožná aktivita byla zopakována taktéž na konci dvouhodinového vyučovacího celku. Jako nesmírné pozitivum shledávám, že pouze 5 žáků ze všech tříd, kde jsem měla možnost vyučovat problematiku uprchlictví, se v závěru hodiny nerozhodlo svůj bod posunout kupředu, všichni ostatní žáci tedy své vnímání o sobě samých a jejich místě ve světě přehodnotili, a i když někteří pouze v malé míře, i to považuji za opravdu velký úspěch. Aplikace praktické části ve školním prostředí pro mne byla velmi přínosná a jsem vděčná za zkušenosti, které mi do mého budoucího povolání přinesla.

ZÁVĚR

Lidská mobilita tvořila vždy organickou součást dějin, nyní je však na vzestupu, jelikož představuje součást přeshraničních toků, které jsou posilovány globalizačními procesy. Mezinárodní migrace se tak pomalu ale jistě stává opravdu celosvětovým fenoménem, který má svojí aktuální důležitost a významné historické, geografické, demografické, sociologické, ale i ekonomické aspekty. Současná doba je přímým vyjádřením prohlubujících se tendencí směřujících čím dál, tím více ke stírání zřetelných kulturních odlišností a jejich relativizaci. Identita vycházející z kulturního vědomí nabývá značně uniformní povahy, čím lidstvo směřuje k jednotné globalizované společnosti zbavené etnických charakteristik.

V souvislosti pohybem obyvatelstva přes hranice jednotlivých států se objevují stále nové výzvy. Je nadmíru důležité, aby se Evropská unie zaměřila na racionální politiku orientovanou na zabezpečování ekonomických podmínek pro zvládnutí integračních procesů přistěhovalců a uprchlíků do majoritní společnosti, ale zároveň se také věnovala otázkám souvisejícím se sociálními a bezpečnostními aspekty imigrace. Nesmíme však zapomínat ani na emigrační regiony a jejich potřeby a zájmy. Dokud Evropská unie a ostatní bohaté a mocné státy nezačnou přispívat větší měrou k řešení tíživých situací v oblastech, kde se lidé ocitají v těch nejhorších životních podmínkách, budou muset v následujících letech převzít svůj díl zodpovědnosti za současný lhostejný přístup k problematice uprchlictví. Nynější imigrační politika evropského prostoru selhává, a to zejména vzhledem k neujasněnosti faktorů, které pohyb obyvatelstva podněcují, a také neznalosti pravděpodobného vývoje migrace, neboť stále přetrvává relativně krátkodobé zaměření politiky jako i výzkumů pohybu obyvatelstva.

Zkoumání teoretických východisek migrace, příčin a důsledků minulých a současných migračních vln může však významně usnadnit pochopení řešených problémů a rozhodování v rámci politik migrace. Předkládaná diplomová práce orientovaná primárně na fenomén uprchlictví a jeho zařazení do problematiky mezinárodní migrace, právě tyto teoretické koncepty pohybu obyvatelstva zahrnuje, a to včetně příčin vzrůstající tendence počtu žadatelů o mezinárodní ochranu a ekonomických migrantů, ale zároveň také o odezvách, které tato skutečnost vyvolává. Následně je upuštěno od širokého záběru

imigrace do Evropské Unie a dochází k akcentování kontextu vztahu české společnosti k uprchlictví i etnické pluralitě a jinakosti obecně. V neposlední řadě je prostor ponechán vybraným metodám interaktivní výuky a na nich založeném didaktickém materiálu, jenž byl aplikován při vyučování kontroverzního tématu uprchlictví v hodinách výchovy k občanství na druhém stupni základní školy, a ukázal se jako relativně dobře využitelný pro uchopení této emotivně diskutované problematiky, jež do značné míry rozděluje evropskou společnost, a to takovým způsobem, aby žáci porozuměli svému místu ve světě a možnostem, jakým ho lze utvářet.

SEZNAM LITERATURY

Monografie

ALLPORT, W., Gordon, 2004. *O povaze předsudků*. 1. vyd. Praha: Prostor. 576 s. ISBN 80-7260-125-3.

BARŠA, Pavel, BARŠOVÁ Andrea, 2005. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, Evropě a Česku*. 1 vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav. 308 s. ISBN 80-210-3875-6.

BENDL, Stanislav a kol., 2011 *Klinická škola: místo pro výzkum a praktickou přípravu budoucích učitelů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta. 554 str. ISBN 978-80-729-0517-1.

BERGER, Peter, L., LUCKMANN, Thomas, 1999. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 214 s. ISBN 80-85959-46-1.

BITTNEROVÁ, Dana, 2005. Sebepojetí etnik v „otevřené“ české společnosti. In: BITTNEROVÁ, Dana, MORAVCOVÁ, Mirjam, a kol. *Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky*. 1. vyd. Praha: Sofis, Pastelka, s. 5-13. ISBN 80-902785-8-2.

BRÁZOVÁ, Věra-Karin, 2011. Odvrácená strana migrace a rozvoje. In: BRÁZOVÁ, Věra-Karin, EZZEDINE Petra, GLADIŠOVÁ, Lucie a kol. *Migrace a rozvoj: rozvojový potenciál mezinárodní migrace*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, s. 113-146. ISBN 978-80-87404-10-2.

BRETTELL, B. Caroline, HOLLEFIELD, F. James, 2015. *Migration Theory: Talking across Disciplines*. 3. vyd. New York: NY Routledge, 344 s. ISBN 978-0415954273.

BRIAN, Tara, LACZKO Frank, 2014. *Fatal Journeys: Tracking Lives Lost during migration*. 1. vyd. Switzerland: International Organisation for Migration. 212 s. ISBN 978-92-9068-698-9.

CASTLES, Stephen, HAAS, de, Hein, MILLER, J., Mark, 2014. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. 5. vyd. Palgrave Macmillan. 401 s. ISBN 978-1462513116.

- DIJK, Teun A. van, 1987. *Communicating racism. Ethnic Prejudice in Thought and Talk*. [online]. 1. vyd. Beverly Hills: Sage publications. [cit. 2017-02-10]. ISBN 0-8039-3627-3. Dostupné z: <http://www.discourses.org/OldBooks/Teun%20A%20van%20Dijk%20-%20Communicating%20Racism.pdf>
- DOHNALOVÁ, Eva, 2012. *Úvod do sociální práce s migranty*. Olomouc: CARITAS, Vyšší odborná škola sociální Olomouc. 78 s. ISBN 978-80-87623-02-2.
- DRBOHLAV, Dušan a kol., 2010. *Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. 207 s. ISBN 978-80-7419-039-1.
- DYTRTOVÁ, Radmila, KRHUTOVÁ, Marie, 2009. *Učitel: příprava na profesi*. 1. vyd. 208 s. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2863-6.
- GABAL, Ivan, 1999. Etnické klima české společnosti. In: GABAL, Ivan, a kol. *Etnické menšiny ve střední Evropě. Konflikt nebo integrace*. 1. vyd. Praha: G plus G, s. 70-92. ISBN 80-86-103-23-4.
- GRAHAM, T., David, 2000. The people paradox. Human Movements and Human Security in A Globalizing World. In: GRAHAM, T., David, POKU, K. Nana. *Migration, Globalisation and Human Security*. 1. vyd. London: Routledge, s. 198-236. ISBN 978-0415184366.
- GRYGAR, Jakub, 2016. *Děvušky i cigarety: o hranicích, migraci a moci*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. 256 s. ISBN 978-80-7419-234-0.
- GÜNTER, Vladislav, 2016. Imigrace do Československa a Česka po Druhé světové válce. In: UHEREK, Zdeněk, OŠŤÁDALOVÁ, Šárka, HONUSKOVÁ, Věra, GÜNTER, Vladislav. *Migrace: Historie a současnost*. 1. vyd. Ostrava: Občanské sdružení PANT, s. 67-92. ISBN 978-80-905942-9-6.
- HAYES, Nicky, 2009. *Základy sociální psychologie*. 5. vyd. Praha: Portál. 168 s. ISBN 978-80-7367-639-1.
- HELUS, Zdeněk (2015). *Sociální psychologie pro pedagogy 2., přepracované a doplněné vydání*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing. 400 s. ISBN 978-80-247-4674-6.

HONUSKOVÁ, Věra, OŠŤÁDALOVÁ, Šárka, 2016. Mezinárodní ochrana. In: UHEREK, Zdeněk, OŠŤÁDALOVÁ, Šárka, HONUSKOVÁ, Věra, GÜNTER, Vladislav. *Migrate: Historie a současnost*. 1. vyd. Ostrava: Občanské sdružení PANT, s. 93-122. ISBN 978-80-905942-9-6.

HOWARD, N. Philip, HUSSAIN, M. Muzammil, 2013. *Democracy's Fourth Wave? Digital Media and the Arab Spring* [online]. 1. vyd. Oxford: Oxford University Press. 145 s. ISBN 978-0-19-993695-3. [cit. 2017-6-22]. Dostupné z: <http://philhoward.org/wp-content/uploads/2014/09/Democracys-Fourth-Wave-First-3-Chapters.pdf>

JEŽEK, Vlastimil, 1998. Nedůvěra k jinakosti je součástí dědictví totality. In: ŽANTOVSKÝ, Petr, ed. *Česká xenofobie*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, s. 73-75. ISBN 80-7220-044-5.

JIRÁK, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbara, 2015. Masová média. 2. vyd. Praha: Portál. 392 s. ISBN 978-80-262-0743-6.

KATRŇÁK, Tomáš, RABUŠIC, Ladislav, 2002. Anomie a vztah k minoritám v české společnosti. In: SIROVÁTKA, Tomáš, ed. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita a Georgetown, s. 95-107. ISBN 80-86251-13-6.

KOSER, Khalid, 2011. *International Migration*. 3. vyd. Stuttgart: Reclam. 204 s. ISBN 978-3-15-018693-0.

KOTRBA, Tomáš, LACINA, Lubor, 2011. *Aktivizační metody ve výuce. Příručka moderního pedagoga*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal. 190 s. ISBN 978-80-87474-34-1.

KRAUS, Jiří, a kol., 2011. *Nový akademický slovník cizích slov, A – Ž*. Praha: Academia. 880 s. ISBN 978-80-200-1415-3.

KRITZ, Mary, LIM Lin, ZLOTNIK, Hania, 1992. *International Migration Systems: A Global Approach*. Oxford: Clarendon Press, Oxford University Press, 345 s., ISBN 0-198-88356-3.

KŘÍŽKOVÁ, Martina, 2007. Neviditelná menšina. Analýza mediálního obrazu českých muslimů. In: *Cizinci, našinci a média: Mediální analýzy*. 1. vyd. Praha: Multikulturní centrum Praha, s. 48-53. ISBN 80-239-8475-6.

- LEONTIYEVA, Yana, NOVOTNÝ, Lukáš, 2010. Je česká společnost tolerantní? Postoje vůči národnostním menšinám. In: MAŘÍKOVÁ, Hana, KOSTELECKÝ, Tomáš, LEBEDA, Tomáš, ŠKODOVÁ, Markéta, eds. *Jaká je naše společnost? Otázky, které si často klademe*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 216-230. ISBN 978-80-7419-025-4.
- MASSEY, S. Douglas, a kol., 1998. *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium: Understanding International Migration at the End of the Millennium*. 1. vyd. Oxford: Clarendon Press. 376 s. ISBN 978-0199282760.
- MATOUŠEK, Oldřich, 2003. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o. 288 s. ISBN 80-7178-549-0.
- MENDEL, Miloš, 2015. *Arabské jaro: Historické a kulturní pozadí událostí na Blízkém východě*. 1. vyd. Praha: Academia. 349 s. ISBN 978-80-200-2474-9.
- NIESSEN, Jan, ed., 2000. *Rozmanitost a soudržnost: nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin*. 1. vyd. Strasbourg: Rada Evropy, 115 s. ISBN 928-7143-45-5.
- NUSCHELER Franz, 2004. *Internationale Migration: Flucht und Asyl*. 2. vyd. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. 233 s. ISBN 978-3-8100-3757-2.
- PALÁT, Milan, 2013. *Ekonomické aspekty mezinárodní migrace: Teorie a praxe v Evropské unii*. 1. vyd. Ostrava: Key Publishing s.r.o. 92 s. ISBN 987-80-7418-161-0.
- PALÁT, Milan, 2014. *Determinanty vzniku migrace a statistiky cizinců v Evropské unii*. 1. vyd. Ostrava: Key Publishing s.r.o. 71 s. ISBN 987-80-7418-228-0.
- PRUDKÝ, Libor, 2004. *Přináležitost k národu vztahy k jiným národnostem a k cizincům v České republice*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií. 32 s. ISBN 978-80-7204-359-0.
- ROLNÝ, Ivo, LACINA, Lubor, 2001. *Globalizace, etika, ekonomika*. 1. vyd. Boskovice: Albert Publishing. 255 s. ISBN: 80-7326-000-X.
- RUBENSTEIN, M. James, 2005. *An Introduction to Human Geography: The Cultural Landscape*. 8 vyd. USA, New Jersey: Pearson Prentice Hall. 539 s. ISBN 0-13-142939-6.
- SEDLÁKOVÁ, Renáta. 2002. Menšiny v denním tisku (zpráva o výzkumu). In: SIROVÁTKA, Tomáš, ed. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. 1 vyd. Brno: Masarykova univerzita a Georgetown, s. 109-130. ISBN 8086251136.

- SHANNÁH, Šádí, 2013. Islamismus od jara do zimy? Islámská zima nebo soumrak islamistů? In: BERÁNEK, Ondřej, ed. *Arabské revoluce: Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady* [online]. 1. vyd. Praha: Academia, s. 87-144. ISBN 978-80-200-2298-1. [cit. 2017-6-22]. Dostupné z: <http://www.insaan.cz/docs/Kapitola%20Shanaah.pdf>
- SIMMONS, B., Alan, 2010. *Immigration and Canada: Global and Transnational Perspectives* Toronto: Canadian Scholar's Press Inc. 307 s. ISBN 978-1-555130-362-8.
- STOJANOV, Robert, KELMAN, a kol., 2014. *Migration as adaptation: Population Dynamics in the Age of Climate Variability*. 1. vyd. Brno: Global Change Research Centre AS CR, v.v.i. 67 s. ISBN 978-80-87902-03-5.
- STRAUSS, Claude Lévi, 1996. *Myšlení přírodních národů*. 1. vyd. Praha: Dauphin. 365 s. ISBN 80-901842-9-4.
- ŠIŠKOVÁ, Tatjana, 2001. O komunikaci s druhými. In: ŠIŠKOVÁ, Tatjana, ed. *Menšiny a migranti v České republice. My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. 1. vyd. Praha: Portál, s. 13-16. ISBN 80-7178-648-9.
- ŠTICA, Petr, 2014. *Etika a migrace: vybrané otázky současné imigrace a integrační politiky*. 1. vyd. Ostrava: Moravapress. 104 s. ISBN 978-80-87853-20-7.
- TESAŘ, Filip, 2007. *Etnické konflikty*. 1. vyd. Praha: Portál. 251 s. ISBN 978-80-7367-097-9.
- TOUŠEK, Václav, KUNC, Josef, VYSTOUPIL, 2008. *Ekonomická a sociální geografie*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o. 416 s. ISBN 978-80-7380-114-4.
- UHEREK, Zdeněk, 2008. Migrace, postmigrační procesy a jejich teoretické tematizace. In: UHEREK, Zdeněk, a kol. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., s. 75-84, ISBN 978-80-87112-12-0.
- UHEREK, Zdeněk, 2016a. Úvod. In: UHEREK, Zdeněk, OŠŤÁDALOVÁ, Šárka, HONUSKOVÁ, Věra, GÜNTER, Vladislav. *Migrace: Historie a současnost*. 1. vyd. Ostrava: Občanské sdružení PANT, s. 7-12. ISBN 978-80-905942-9-6.
- UHEREK, Zdeněk, 2016b. Migrace ve společenských vědách. In: UHEREK, Zdeněk, OŠŤÁDALOVÁ, Šárka, HONUSKOVÁ, Věra, GÜNTER, Vladislav. *Migrace: Historie a současnost*. 1. vyd. Ostrava: Občanské sdružení PANT, s. 31-48. ISBN 978-80-905942-9-6.

UHEREK, Zdeněk, 2016c. Migrace v moderní historii. In: UHEREK, Zdeněk, OŠTÁDALOVÁ, Šárka, HONUSKOVÁ, Věra, GÜNTER, Vladislav. *Migrace: Historie a současnost*. 1. vyd. Ostrava: Občanské sdružení PANT, s. 13-30. ISBN 978-80-905942-9-6.

UHEREK, Zdeněk, 2016d. Konceptualizace současných migrací. In: UHEREK, Zdeněk, OŠTÁDALOVÁ, Šárka, HONUSKOVÁ, Věra, GÜNTER, Vladislav. *Migrace: Historie a současnost*. 1. vyd. Ostrava: Občanské sdružení PANT, s. 123-140. ISBN 978-80-905942-9-6.

VAŠUTOVÁ, Jaroslava a kol., 2008. *Vzděláváme budoucí učitele*. 1. vyd. 205 s. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-405-2.

VYSKOČILOVÁ, Eva, DVOŘÁK, Dominik, 2002. Úvod: Didaktika jako věda a jako nástroj učitele. In: KALHOUS, Zdeněk, OBST, Otto, a kol. 2. vyd. *Školní didaktika*. Praha: Portál, s. 17-61. ISBN 978-80-7367-571-4.

WILSON, M. Thomas, DONNAN, Hastings, 2012. *A Companion to Border Studies*. 1. vyd. Wiley-Blackwell. 636 s. ISBN 978-1-4051-9893-6.

YAAKOUB, Hussein, 2011. Revolutions for Democracy. In: AL-ZUBAIDI, Layla. *Perspectives: Political analysis and commentary from the Middle East. People's 'Power – The Arab World in Revolt* [online]. 1. vyd. Heinrich Böll Stiftung, s. 35-46. [cit. 2017-5-20]. Dostupné z: https://www.boell.de/sites/default/files/perspectives_middle_east_issue_2.pdf

Publikace a metodiky

BOURN, Douglas, 2016. *Global Citizenship & Youth Participation in Europe. Schools for Future Youth*. Research report [online]. 1. vyd. Oxfam GB and Institute of Education. Development Education Research Centre. 86 s. ISBN 978-0-9934888-0-1. [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: <http://policy-practice.oxfam.org.uk/publications/global-citizenship-and-youth-participation-in-europe-605919>

BURCIN, Boris, KUČERA, Tomáš, 2010. *Prognóza populačního vývoje české republiky na období 2008–2070*. [online]. [cit. 2017-04-11]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/8842/Prognoza_2010.pdf

BURYÁNEK, Jan, ed., 2002. *Interkulturní vzdělávání I. Projekt Varianty* [online]. Praha: Člověk v tísni, o.p.s. 399 s. [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/128_interkulturni-vzde-la-va-ni-i.pdf

BURYÁNEK, Jan, ed., 2005. *Interkulturní vzdělávání II. Doplněk k publikaci interkulturní vzdělávání nejen pro středoškolské pedagogy. Projekt Varianty* [online]. Praha: Člověk v tísni, o.p.s. 170 s. ISBN 80-903510-5-0. [cit. 2017-04-10]. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/484_interkulturni-vzde-la-va-ni-ii.pdf

FRONTEX, 2016. *Risk Analysis for 2016. Detections of illegal border-crossing between BCPs* [online]. [cit. 2017-5-17]. Dostupné z: http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annula_Risk_Analysis_2016.pdf

GABAL, Ivan, 2004. *Analýza postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků. Pracovní studie* [online]. Ivan Gabal Analysis & Consulting. 26 s. [cit. 2017-5-18]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/511/postaveni_cizincu.pdf

HOßMANN, Iris, KARSCH, Margaret, KLINGHOLZ, Reiner, KÖHNCKE, Ylva, KRÖHNERT, Steffen, PIETSCHMANN, Catarina, SÜTTERLIN, Sabine, 2008. *Europe's Demographic Future, Growing Imbalances. 1. vyd. Berlín: Berlin Institute for Population and Development.* [online]. [cit.2017-03-26]. Dostupné z: http://www.berlininstitut.org/fileadmin/user_upload/Studien/Europa_e_Kurzfassung_sicher_o_B.pdf

KICINGER, Anna, 2004. *International Migration as a Non-Traditional Security Threat and the EU Responses to This Phenomenon. Working Paper* [online]. Warsaw: Central European Forum For Migration Research. 13 s. ISBN 83-920313-6-9. [cit.2017-04-18]. Dostupné z: http://www.cefmr.pan.pl/docs/cefmr_wp_2004-02.pdf

MALÍŘOVÁ, Eva, a kol., 2016. *Lidé v pohybu. Metodika pro práci s kontroverzními tématy uprchlictví a migrace. 1. vyd. Praha: Junák – český skaut, Tiskové a distribuční centrum, z. s. a NaZemi, z. s. 128 s. ISBN 978-80-7501-098-8.*

PAVLÍK, Zdeněk, KUČERA, Milan, 2002. *Populační vývoj České republiky 1990-2002. 1. vyd. Praha: Katedra demografie a geografie, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze. 94 s. ISBN 80-902686-8-4.*

PAVLÍK, Zdeněk, 2016. Minulost a budoucnost migrace. In: ŠÍDLO, Luděk, BURCIN, Boris, eds. *Migrace a demografické výzvy. Sborník vybraných příspěvků z XLVI. konference České demografické společnosti* [online]. 1. vyd. Praha: Oeconomica, Nakladatelství VŠE, s. 4-10. ISBN 978-80-245-2183-1. [cit. 2017-6-22]. Dostupné z: <http://www.czechdemography.cz/res/archive/002/000318.pdf?seek=1485543409>

POST, M., Jerrold, 2005. Psychology. In: NEUMANN, R., Peter, ed. *Addressing the Causes of Terrorism*. The Club de Madrid Series on Democracy and Terrorism. Volume I. The International Summit on Democracy, Terrorism and Security 8-11 March 2005 Madrid [online]. Club de Madrid, s. 7-12. [cit. 2017-6-22]. Dostupné z: <http://www.clubmadrid.org/img/secciones/Club de Madrid Volume I The Causes of Terrorism.pdf>

RABUŠIC, Ladislav, BURJANEK, Aleš, 2003. *Imigrace a imigrační politika jako prvek řešení české demografické situace?* Výzkumné zprávy. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. 58 s. ISBN 80-239-2257-2.

RABUŠIC, Ladislav, HAMANOVÁ, Jana, 2009. *Hodnoty a postoje v ČR 1991-2008*. Pramenná publikace European Values Study [online] 1. vyd. Brno: Muni Press. [cit. 2017-3-12]. ISBN 978-80-2104-952-9. Dostupné z: https://is.muni.cz/repo/856411/Hodnoty_a_postoje_yqmbvabi.pdf

UNHCR, 2016b. *Global Trends Forced Displacement in 2015* [online]. [cit. 2017-4-26]. Dostupné z: <http://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/576408cd7/unhcr-global-trends-2015.html>

VYSTOUPIL, Jiří, 2003. *Prognózy a modely v regionálním rozvoji*. Pracovní texty [online]. [cit. 2017-04-12]. Dostupné z: http://www.regionalka.wz.cz/vystoupil/vystoupil%20web.htm#_Toc59269162

Příspěvky v odborných časopisech

BENDL, Jiří, ed. Životní prostředí, migrace a bezpečnost úvod do problematiky. Environmentální migrace [online]. *Edice PLANETA*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2000, č. 1, s. 9-21 [cit. 2017-05-27]. ISSN 1210-4124. Dostupné z: [http://www.mzp.cz/web/edice.nsf/8BD65AB992350ABDC1256FAF0049ECF0/\\$file/stopa.pdf](http://www.mzp.cz/web/edice.nsf/8BD65AB992350ABDC1256FAF0049ECF0/$file/stopa.pdf)

- BLAŽEK, Jiří. Teorie regionálního vývoje. Je na obzoru nové paradigma či jde o pohyb v kruhu? [online]. *Geografie Sborník České geografické společnosti*. Praha: Česká geografická společnost, 1999. č. 3, s. 141-159 [cit. 2017-05-27]. Dostupné z: http://geography.cz/sbornik/wpcontent/uploads/downloads/2014/03/1999_104_3_Blazek_Teorieregionalnihovyvojejenaobzorunoveparadigma.pdf
- BURJANEK, Aleš. *Xenofobie po česku-jak si stojíme mezi Evropany? Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity: Sociální studia* [online]. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001, č. 6, s. 73-89 [cit. 2017-03-26]. ISSN 1212-365X. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080319134116.pdf>
- DRBOHLAV, Dušan, UHEREK, Zdeněk. Reflexe migračních teorií. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*. Praha: Česká geografická společnost, 2007, č. 2, s. 125-141. ISSN 1212-0014.
- DRBOHLAV, Dušan. Současné trendy mezinárodní migrace v Evropě. *Demografie*. Praha: Český statistický úřad, 1997, č. 4, s. 234-242. ISSN 0011-8265.
- HANZELKA, Jan, SCHMIDT, Ina, 2017. Dynamics of Cyber Hate in Social Media: A Comparative Analysis of Anti-Muslim Movements in the Czech Republic and Germany. *International Journal of Cyber Criminology*. Diamond Open Access, 2017, č. 1, s. 143-160. ISSN 0973-5089.
- HAVLÍK, Radomír. Postoje k cizincům a menšinám ve světle sociologického výzkumu. *Paideia: Philosophical E-Journal of Charles University* [online]. Praha: Univerzita Karlova, 2007, č. 4, s. 1-7 [cit. 2017-03-26]. ISSN 1214-8725. Dostupné z: <http://paideia.pedf.cuni.cz/download/havlik.pdf>
- HENIG, David. Migrace. *Přehledové studie*. Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu (CAAT) [online]. Plzeň: Filosofická fakulta Západočeské univerzity, katedra antropologických a historických věd, 2007, č. 9, s. 35-41 [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <https://otik.uk.zcu.cz/xmlui/bitstream/handle/11025/15623/Henig.pdf?sequence=1>
- JANKŮ, Kateřina. Moderní migrace. Stěhování se zvláštním významem. *Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity: Sociální studia*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2006, č. 1, s. 13-27. ISSN 1214-813X.

- LEE, S. Everett. A Theory of Migration. *Demography* [online]. Springer, Population Association of America, 1966, č. 1, s. 47-57 [cit. 2017-01-30]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2060063>
- MERTON, K., Robert. Social Structure and Anomie. *American Sociological Review* [online], 1938, č. 5, s. 672-682 [cit. 2017-02-15]. Dostupné z: <http://www.d.umn.edu/cla/faculty/jhamlin/4111/Readings/MertonAnomie.pdf>
- PETERSEN, William. A General Typology of Migration. *American Sociological Review* [online], 1958, č. 3, s. 256-266 [cit. 2017-02-16]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/2089239.pdf?refreqid=excelsior%3Ac788e0e5cd379c8ae41c10074a2f7841>
- PICHÉ, Victor. Contemporary Migration Theories as Reflected in their Founding Texts. *Population* [online], Montreal: University of Montreal, Department of Demography, 2013, č. 1, s. 141-164 [cit. 2017-05-27]. Dostupné z: <https://pdfs.semanticscholar.org/3434/a6a534c9e06bf157e9feed5b23791045551a.pdf>
- REICH, Michael, GORDON, M., David, EDWARDS, C. Richard. Dual Labor Markets: A Theory of Labor Market Segmentation. *American Economic Review* [online]. American Economic Association, 1973, č. 2, s. 359-365 [cit. 2017-03-02]. Dostupné z: <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=econfacpub>
- RYSTAD, Goran. Immigration History and the Future of International migration. *International Migration Review*, Winter, 1992, č. 4, s. 1168-1199. ISSN-0197-9183.
- TURNER, Eric. New Movements, Digital Revolution, and Social Movement Theory. *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 2013, č. 25, s. 376-383. ISSN 1469-9982. Dostupné z: http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/41304385/ContentServer.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1500474847&Signature=IrQ9fglAnnRMJMlsz1TrrTUD1Lk%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DContent_Server.pdf
- WIMMER, Andreas, GLÜCK-SHILLER, Nina. Methodological Nationalism and Beyond: Nation-State Building, Migration and Social Sciences. *Global Networks* 2 [online], 2002, sv. 4, s. 301-334 [cit. 2017-04-12]. Dostupné z: <http://iner.udea.edu.co/grupos/GET/Seminario Geografia Perla Zusman/4-Wimmer,Schiller.pdf>

ZALABÁKOVÁ, Jitka. *Afričané, Romové a další „cizinci“ v české mediální realitě*. *Antropowebzin* [online]. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Filozofická fakulta, Katedra antropologie, 2012, č. 2, s. 79-87. [cit. 2017-04-12]. Dostupné z: http://www.antropoweb.cz/media/document/art_zalabakova.pdf

ZELINSKI, Wilbur. The Hypothesis of the Mobility Transition. *The Geographical review*, Wiley-Blackwell, American Geographical Society, 1971, č. 2, s. 219-249. ISSN 0016-7428.

Elektronické zdroje

AMO, 2016. *Uprchlíká krize v roce 2015 a evropská odpověď*. Briefing Paper 5/2016 [online]. [cit. 2017-4-10]. Dostupné z: https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2016/05/amocz_BP_05_2016_web.pdf

BUCHTÍKOVÁ, Lucie, 2015. Uprchlíci v ČR. *Čtrnáctideník*. CEVRO – Liberálně-konzervativní akademie [online]. č. 5, s 1-2 [cit. 2017-03-07]. Dostupné z: http://www.cevro.cz/web_files/soubory/ctrnacni-deniky/14denik_5_2015_.pdf

CAMBRIDGE DICTIONARY, 2017. *No-go area* [online]. [cit. 2017-04-25]. Dostupné z: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/no-go-area>

ČSÚ, 2004. *Populační prognóza ČR do r. 2050*. Projekce obyvatelstva ČR. Očekávaný vývoj zahraniční migrace. [online]. [cit.2009-09-26]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20538390/4025rra.pdf/9142790b-9517-463c-860b-8fc78897f30d?version=1.0>

ČSÚ, 2014. *Národnostní struktura obyvatel*. Analýza [online]. [cit. 2017-1-12]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551765/170223-%2014.pdf/d0d27736-ef15-4f4f-bf26-e7cb3770e187?version=1.0>

ČSÚ, 2016. *Cizinci v České republice*. [online]. Praha: Český statistický úřad. 208 s. ISBN 978-80-250-2725-7 [cit. 2017-1-12]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/32912864/29002716.pdf/305b67a9-9dea-4b46-a1c5-bb7926d20a5f?version=1.0>

EU, 2009. *Listina základních práv a svobod EU*. Článek 18: Právo na azyl, článek 19: Ochrana v případě vystěhování, vyhoštění nebo vydání [online]. [cit. 2017-1-12]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>

EU, 2014. Evropská komise. Vnitřní věci. *Společný evropský azylový systém* [online]. [cit.2017-06-02]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/docs/ceas-fact-sheets/ceas_factsheet_cs.pdf

EU, 2015a. Evropská rada. *Mimořádné zasedání Evropské rady konané dne 23. dubna 2015 – prohlášení* [online]. [cit.2017-06-02]. Dostupné z: <http://www.consilium.europa.eu/cs/press/press-releases/2015/04/23-special-euco-statement/>

EU, 2015b. *EU budget for the refugee crisis*. Brussels [online]. [cit. 2017-5-12]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/eu_budget_for_the_refugee_crisis_20160210_en.pdf

EU, 2016a. *EU a uprchlická krize* [online]. [cit. 2017-5-22]. Dostupné z: euhrou.cz/getFile.aspx?itemID=4714

EU, 2016b. *Prohlášení EU a Turecka, 18. března 2016*. Tisková zpráva [online]. [cit. 2017-5-21]. Dostupné z: <http://www.consilium.europa.eu/cs/press/press-releases/2016/03/18-eu-turkey-statement/>

EU, 2017a. European Parliament: EU Legislation in Progress. *Reform of the Dublin system* [online]. [cit.2017-06-02]. Dostupné z: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586639/EPRS_BRI\(2016\)586639_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586639/EPRS_BRI(2016)586639_EN.pdf)

EU, 2017b. *Relokace a přesídlování: bylo dosaženo stabilního pokroku, avšak ke splnění cílů je zapotřebí větší úsilí*. Tisková zpráva Evropské komise [online]. [cit. 2017-4-30]. Dostupné z: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-908_cs.htm

EU, 2017c. *Report From The Commission to The European Parliament. The European Council And The Council Sixth Report on The Progress Made in The Implementation of The Eu-Turkey Statement* [online]. [cit. 2017-5-12]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20170613_sixth_report_on_the_progress_made_in_the_implementation_of_the_eu_turkey_statement_en.pdf

EU, 2017d. *Report from The Commission to The European Parliament, The European Council and The Council. Twelfth report on relocation and resettlement* [online]. [cit. 2017-5-22]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20170516_twelfth_report_on_relocation_and_resettlement_en.pdf

EU, 2017e. *Relokace: Komise zahajuje řízení o nesplnění povinnosti proti České republice, Maďarsku a Polsku*. Evropská komise. Tisková zpráva [online]. [cit. 2017-5-12]. Dostupné z: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1607_cs.htm

EUROSKOP, 2017. *Dohoda s Tureckem přináší podle Evropské komise výsledky* [online]. [cit. 2017-5-32]. Dostupné z: <https://www.euroskop.cz/8962/28678/clanek/dohoda-s-tureckem-prinasi-podle-evropske-komise-vysledky/>

EUROSTAT, 2016. *Asylum in the EU Member States. Record number of over 1.2 million first time asylum seekers registered in 2015* [online]. [cit. 2017-5-22]. Dostupné z: https://emnbelgium.be/sites/default/files/attachments/eurostat_newsrelease_2015.pdf

EUROSTAT, 2017. *Asylum in the EU Member States 1.2 million first time asylum seekers registered in 2016* [online]. [cit. 2017-5-32]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7921609/3-16032017-BP-EN.pdf/e5fa98bb-5d9d-4297-9168-d07c67d1c9e1>

FRONTEX, 2016b. *Number of migrants arriving in Greece dropped 90 % in April*. [online]. [cit. 2017-5-17]. Dostupné z: <http://frontex.europa.eu/pressroom/news/number-of-migrants-arriving-in-greece-dropped-90-in-april-4WEOIQ>

FRONTEX, 2016c. *Profiting From Misery – How Smugglers Bring People To Europe* [online]. [cit. 2017-5-12]. Dostupné z: <http://frontex.europa.eu/pressroom/hot-topics/profitting-from-misery-how-smugglers-bring-people-to-europe-aUYY2f>

IOM, 2017. *Migration Flows – Europe. Dead/missing*. [online]. [cit. 2017-5-20]. Dostupné z: <http://migration.iom.int/europe/>

MKČR, 1999. *Listina základních práv a svobod České republiky. Článek 43*. [online]. [cit. 2017-1-03]. <https://www.mkcr.cz/listina-zakladnich-prav-a-svobod-395.html>

MVČR, 2016a. *Azyl: Společný evropský azylový systém*. [online]. [cit. 2017-4-18]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/spolecny-evropsky-azylovy-system.aspx>

- MVČR, 2016b. *Azyl: Dublinský systém. Historie.* [online]. [cit. 2017-4-18]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/dublinsky-system.aspx>
- MVČR, 2016c. *Mezinárodní ochrana.* Statistické zprávy o mezinárodní ochraně za jednotlivé měsíce v roce 2015 [online]. [cit. 2017-5-12]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/migrace/docDetail.aspx?docid=21880966&doctype=ART>
- MVČR, 2017a. *Terminologický slovník. Slovník nejčastěji používaných termínů v oblasti azylu a migrace.* [online]. [cit. 2017-4-18]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/terminologicky-slovník.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d>
- MVČR, 2017b. *Občané třetích zemí. Kdo je občan třetí země?* [online]. [cit. 2017-4-16]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/kdo-je-obcan-treti-zeme.aspx>
- NESEHNUTÍ, 2017. *Migrace a uprchlictví v dějinách lidstva* [online]. [cit. 2017-7-03]. Dostupné z: <http://uprchlik.ecn.cz/cz/historie.html>
- OECD, 2014. *Glossary of Statistical Terms.* Long-term migrants [online]. [cit. 2017-4-18]. Dostupné z: <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=1562>
- OSN, 2015. *Úmluva o právním postavení uprchlíků. Protokol týkající se právního postavení uprchlíků z 31. ledna 1967. 31. 1. 1967.* [online]. [cit. 2017-5-22]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/uprchlici.pdf>
- PSP ČR. *Sbírka zákonů a mezinárodních smluv. Předpis 221/2003 Sb.* [online]. [cit. 2017-6-21]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?r=2003&cz=221>
- RVNM ČR, 2014. *Statut Rady vlády pro národnostní menšiny* [online]. [cit. 2017-6-08]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/141120_iii_statut_rada_nm_zmena_listopad.pdf
- UNHCR, 2015. UNHCR viewpoint: ‚Refugee‘ or ‚migrant‘ – Which is right? [online]. [cit. 2017-4-07]. Dostupné z: <http://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html>
- UNHCR, 2016a. ‚Refugees‘ and ‚Migrants‘ - Frequently Asked Questions (FAQs) [online]. [cit. 2017-6-11]. Dostupné z: <http://www.unhcr.org/56e95c676.html>

UNHCR, 2016c. *Europe Refugees & Migrants Emergency Response Nationality of Arrivals to Greece, Italy And Spain* [online]. [cit. 2017-5-22]. Dostupné z: <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/20160208->

[Dec_Nationality_of_arrivals_to_Greece_Italy_and_Spain-Monthly_Jan-Dec_2015.pdf](http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/20160208-Dec_Nationality_of_arrivals_to_Greece_Italy_and_Spain-Monthly_Jan-Dec_2015.pdf)

UNHCR, 2017. *Operational Portal. Refugee Situations*. [online]. [cit. 2017-5-12].

Dostupné z: <http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean>

ÚZIS, 2014. *Infekční nemoci 2013. Zdravotnická statistika* [online]. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. 60 s. ISBN 978-80-7472-100-7. [cit. 2017-5-12].

Dostupné z: <http://www.uzis.cz/katalog/zdravotnicka-statistika/infekcni-nemoci-drive-prenosne-nemoci>

Výzkumná šetření a zprávy

CONVERSATION, The, 2017. *This map shows what white Europeans associate with race – and it makes for uncomfortable reading* [online]. [cit. 2017-4-19]. Dostupné z:

<https://theconversation.com/this-map-shows-what-white-europeans-associate-with-race-and-it-makes-for-uncomfortable-reading->

[76661?utm_campaign=Echobox&utm_medium=Social&utm_source=Twitter#link_time=1493796701](https://theconversation.com/this-map-shows-what-white-europeans-associate-with-race-and-it-makes-for-uncomfortable-reading-76661?utm_campaign=Echobox&utm_medium=Social&utm_source=Twitter#link_time=1493796701)

GUARDIAN, The, 2016. *Europeans greatly overestimate Muslim population, poll shows* [online]. [cit. 2017-4-19]. Dostupné z:

<https://www.theguardian.com/society/datablog/2016/dec/13/europeans-massively-overestimate-muslim-population-poll-shows>

CVVM, 2005. *Sociální rozdíly mezi skupinami* [online]. [cit. 2017-4-19]. Dostupné z:

https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a1082/f9/100541s_ov51220.pdf

CVVM, 2016. *Vztah české veřejnosti k národnostním skupinám žijícím v ČR – březen 2016* [online]. [cit. 2017-5-11]. Dostupné z:

https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a2050/f9/ov160420.pdf

CVVM, 2017a. *Postoj české veřejnosti přijímání uprchlíků – duben 2017* [online]. [cit. 2017-5-28]. Dostupné z:

https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4364/f9/pm170622.pdf

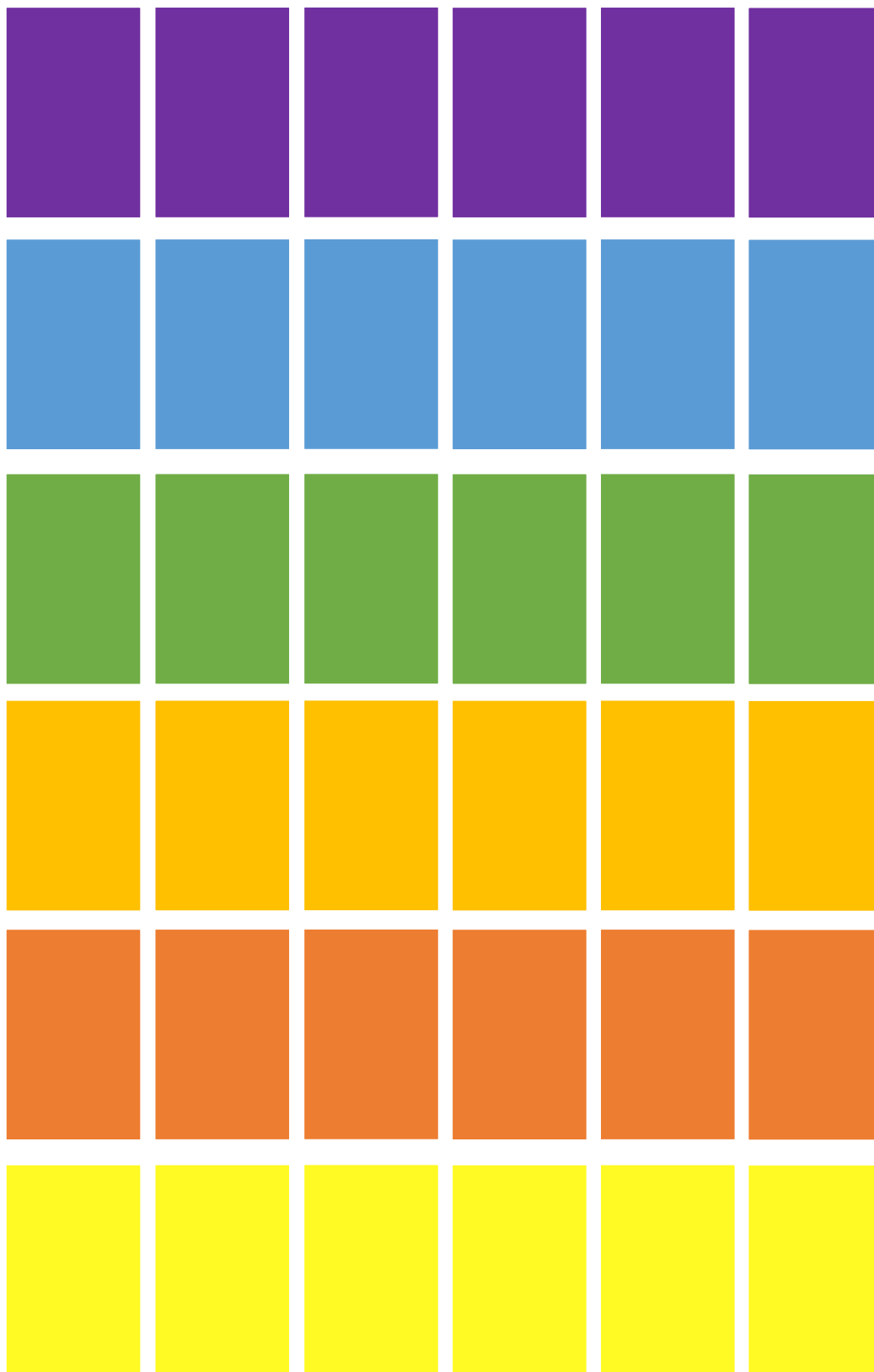
- CVVM, 2017b. *Postoje české veřejnosti k cizincům – březen 2017* [online]. [cit. 2017-5-17]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4285/f9/ov170426.pdf
- CVVM 2017c. *Tolerance k vybraným skupinám obyvatel – březen 2017* [online]. [cit. 2017-5-12]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4287/f9/ov170428.pdf
- CVVM, 2017d. *Vztah české veřejnosti k národnostním skupinám žijícím v ČR – březen 2017* [online]. [cit. 2017-5-08]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4322/f9/ov170523.pdf
- CVVM, 2017e. *Názory veřejnosti na usazování cizinců v ČR – březen 2017* [online]. [cit. 2017-5-10]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4322/f9/ov170523.pdf
- CVVM, 2017f. *Postoje českých občanů k obraně ČR – leden 2017* [online]. [cit. 2017-5-22]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a2161/f9/pm170216b.pdf
- CYRRUS, 2016. *Dopady Migrace a ekonomický růst a pracovní trh*. [online]. [cit. 2017-1-12]. Dostupné z: <http://www.cyrrus.cz/zpravodajstvi/analyza-migrace-2016>
- ČERMÁKOVÁ, Dita, LEONTYIEVA, Yana, 2017. *Postoje k mezinárodní migraci a individuální vztahy s migranty nejsou vždy shodné*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [online]. [cit. 2017-4-18]. Dostupné z: http://sites.ff.cuni.cz/css2017/wp-content/uploads/sites/95/2017/02/C3_Cermakova.pdf
- EVS, 2016. *Attitudes Towards Immigration and their Antecedents* [online]. [cit. 2017-5-17]. Dostupné z: <http://www.europeansocialsurvey.org/about/news/essnews0013.html>
- KONVIČKA, Libor, 2001. *Jsou Češi nacionalisty a xenofoby?* Tisková konference STEM. [online]. [cit. 2017-01-24]. Dostupné z: <http://www.stem.cz/clanek/208>
- KUDRNÁČ, Aleš, HRUBÁ, Lucie, 2015. *Co si Češi myslí o muslimech, Syřanech a Romech?* Tisková zpráva. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [online]. [cit. 2017-5-21]. Dostupné z: http://www.soc.cas.cz/sites/default/files/soubory/tz_-_20151216_-_20%20C2%B7%20co_si_cesi_mysli_o_muslimech_syranech_a_romech_0.pdf

- MACEK, Jakub, a kol. 2015. *Stará a nová média v každodennosti českých publik. Výzkumná zpráva* [online]. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií [cit. 2017-1-12]. Dostupné z: https://is.muni.cz/repo/1306158/Stara_a_nova_media_v_kazdodennosti_ceskych_public.pdf
- MEDIAN, 2016. *Vlastnictví zbraní* [online]. [cit. 2017-5-03]. Dostupné z: http://www.median.eu/cs/wp-content/uploads/2016/07/1516421_Bleskovy_pruzkum_2016_III_zbrane.pdf
- MIPEX, 2015. *How Countries Are Promoting Integration Of Immigrants. Czech republic* [online]. Migration Policy Group a British Council. [cit. 2017-5-03]. Dostupné z: <http://www.mipex.eu/czech-republic>
- PEW RESEARCH, 2015. Religion & Public Life. *Religious Composition by Country, 2010-2050* [online]. [cit. 2017-5-12]. Dostupné z: <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projection-table/2010/percent/all/>
- PHONEIX, 2016. *Krajské volby a uprchlická krize* [online]. [cit. 2017-5-20]. Dostupné z: <http://www.phoenixresearch.cz/dnld/PhoenixResearch-Krajske-volby-a-uprchlicka-krize-03-2016.pdf>
- STEM 2014. *Jaký je vztah občanů ČR k různým národům a etnikům?* [online]. [cit. 2017-5-26]. Dostupné z: https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2015/12/2941_1759.pdf
- STEM 2016a. *Jaký je vztah občanů ČR k různým národům a etnikům?* [online]. [cit. 2017-5-26]. Dostupné z: <https://www.stem.cz/jaky-je-vztah-obcanu-cr-k-ruzny-m-narodum-a-etnikum/>
- STEM 2016b. *Vstřícnost českých občanů k cizím státním příslušníkům se snížila 2017* [online]. [cit. 2017-4-26]. Dostupné z: <https://www.stem.cz/vstricnost-ceskych-obcanu-k-cizim-statnim-prislusnikum-se-snizila/>
- TKACZYK, Michal, a kol. 2015. *Analýza mediálního pokrytí uprchlické krize. Výzkumná zpráva* [online]. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií [cit. 2017-1-12]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/286454922>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – rozřazovací kartičky.....	II
Příloha č. 2 – sada obrázků příběhu cesty uprchlíků.....	III
Příloha č. 3 – příběhy uprchlíků s fotografiemi.....	IV
Příloha č. 4 – indicie k příběhům uprchlíků s fotografiemi.....	X
Příloha č. 5 – zjednodušená definice uprchlíka vyňatá z Ženevské konvence.....	XVI
Příloha č. 6 – hoaxy.....	XVIII

Příloha č. 1 – rozřazovací kartičky

Пříloha č. 2 – sada obrázků příběhu cesty uprchlíků

Příloha č. 3 – příběhy uprchlíků s fotografiemi

Masiela se svou životní partnerkou Oltou pochází z/ze . Kvůli nejen etnický, ale i nábožensky odlišnému složení místního obyvatelstva se zde odehrála na konci minulého století válka, která skončila vojenskou intervencí NATO, neustálé konflikty a boje jsou však přítomny stále. Ač parlament této země vyhlásil již před sedmi lety nezávislost, jedná se stále o sporné území, které nebylo všemi státy OSN uznáno. Masiela se zabývá bytovým designem a Olta pracuje jako novinářka. Jelikož ze své země nechtěly odejít a opustit své rodiny, snažily bojovat za mír mezi znepřátelenými etniky, několikrát však byly vyslyšány, zejména Olta, která k propagaci využívala své profese. Neboť se partnerky bojí nejen netolerance vůči své homosexuální orientaci, ale i o své životy, rozhodly se uprchnout a pokračovat ve své práci v cizině, a proto chtějí požádat v České republice o azyl. Obě budou usilovat o jeho získání a doufají, že nebudou nuceny k návratu do znepřátelené oblasti, kde je jejich budoucnost nejistá.

Akbar je umělec pocházející z/ze , kde se živil jako sochař. Po finanční stránce jeho rodina nešťádala, a tak se jeho manželka mohla věnovat domácnosti a péči o jejich tři malé děti, dvě dcery a syna. Před téměř pěti lety začaly v této zemi poklidné demonstrace proti vládě, které však postupně přerostly ve vyhrocený ozbrojený politický konflikt. Nynější absurdní, krvavá občanská válka po sobě zanechává pouze ruiny a oběti na životech. V zemi nic nefunguje, není možné pracovat, infrastruktura, školy, úřady i nemocnice jsou poničeny, neustále zde vybuchují bomby, není bezpečné ani vycházet na ulice. Akbar se domnívá, že žít zde už zkrátka není možné, jelikož řešení situace je v nedohlednu, a proto vybral všechny své úspory a společně s rodinou se rozhodl uprchnout do Evropy. Rád by, aby se Česká republika stala jeho novým domovem, kde se již nebude muset bát o svůj život a svých blízkých a čeká je tak lepší budoucnost.

Kumar a jeho rodina pochází z/ze , kde se živil zemědělstvím. Vzhledem k místním podmínkám jsou velmi chudí, jejich políčko nestačí uživit ani všechny členy rodiny. Manželka Kumara je bohužel dlouhodobě velmi vážně nemocná a rodina nemá finanční prostředky ani na návštěvu lékaře, natož na poskytnutí základní péče. Jejich dcera by velmi ráda studovala, což ale není za takové situace možné, neboť musí pomáhat otci s prací a zároveň se starat o matku. Životní podmínky této rodiny tedy nejsou vůbec ideální, a jelikož žádná z žádostí o pomoc v jejich zemi neuspěla, rozhodli se investovat všechny své úspory a uprchnout do Evropy. Rádi by dostali příležitost v České republice, kde se rozhodli zažádat o azyl. Kumar by si přál zde vydělat peníze, aby manželce mohl poskytnout odpovídající péči, dceři vzdělání a aby se tak rodina měla konečně lépe.

Fadia se svou sestrou Anikou pochází z oblasti v , kterou ovládá radikální nábožensko-politické hnutí Tálibán. Nejen, že se zde ženy nemohou vzdělávat se a chovat se svobodně, jsou zde naprosto potlačována veškerá jejich základní lidská práva a svobody. Korán je společností mužů vykládán důsledně tak, že žena je otrokyní svého muže, podřízeným stvořením, kterému je souzena budoucnost plná bezpráví, života v bolesti, poslušnosti a strachu ze ztráty cti. Dle místních zvyklostí chtěli rodiče obě dcery prodat k sňatku - starci, hrubému vdovci či zmrzačenému válečnému veteránovi - podařilo se jim však uprchnout a skrýt se v horách. Nyní jsou pronásledovány a hrozí jim trest smrti ukamenováním, proto se rozhodly opustit definitivně svou zemi a dostat se do Evropy. Rády by získaly azyl v České republice a pracovaly pro neziskové organizace angažující se proti porušování práv žen. Věří, že se jim tento sen u nás splní.

Biniam, obchodník, pocházející z/ze zakusil, že tato země není srovnávána s KLTR jenom náhodou. Jeden z nejchudších států světa, totalitní diktatura, absence jakýchkoli voleb, věznění odpůrců režimu, povinná vojenská služba pro muže i ženy trávající po dekády, otroctví, upírání náboženského vyznání, zákaz jakéhokoli vstupu zvenčí do země, tvrdá cenzura, neustálý vládní dohled, absolutní moc armády, i tak by se dala charakterizovat momentální situace v zemi. Vláda se odlivu mladých nepohodlných občanů nebrání, velký počet z nich na hranicích armáda zkrátka postřílí a po těch, co se jim podaří uprchnout, po odchodu do zahraničí vymáhá tzv. výpalné, což činí 2% daň ze mzdy, pod výhružkou smrti zbylých členů rodiny. Biniam tyto podmínky k životu považoval za neúnosné, chtěl uniknout především branné povinnosti, a tak se společně se svou ženou a 3 dětmi rozhodli zažádat o azyl Českou republiku.

Hakeem je kněz pocházející z/ze [], jeho domov se nachází v konfliktní oblasti, kde vyostřený spor díky radikálnímu islámu vyústil v občanskou válku. Tisíce křesťanů zde umírají brutálním násilím ze strany muslimského hnutí Boko Haram. Z budov škol, soudů i vládních úřadů jsou pouze trosky a i přes to, že se humanitární organizace snaží v oblasti co nejvíce pomoci, Hakeem se obává dalšího stupňování nastalé situace, a tak uprchl. Nebylo to však vůbec lehké rozhodnutí, nemá totiž ponětí, kde je zbytek jeho rodiny a jestli vůbec žijí. Na cestu do Evropy se vypravil tak se svým kamarádem a jeho ženou. Azyl získali všichni tři ve Švédsku, kde se ale momentálně zvedá vlna nevole podpořená demonstracemi místních obyvatel proti přívalu uprchlíků, a tak by rád začal nový život v České republice a konečně zapomněl na strašlivé události, co musel ve své rodné vlasti zakusit.

Příloha č. 4 – indicie k příběhům uprchlíků s fotografiemi

republika (částečně uznaný nečlenský stát OSN)

10 912 km²

1 900 000 obyvatel

euro

vojenská diktatura

185 180 km²

22 500 000 obyvatel

s. libra

federativní parlamentní republika

3 287 590 km²

1 266 609 584 obyvatel

i. rupie

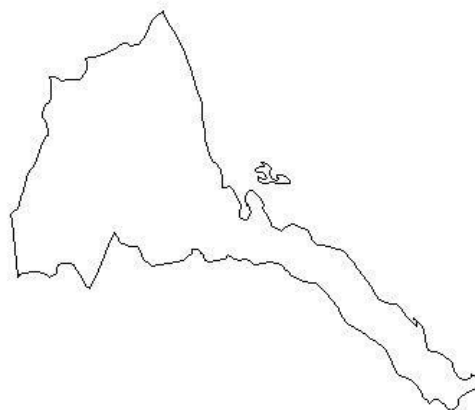

islámská republika

647 500 km²

29 835 392 obyvatel

afghání

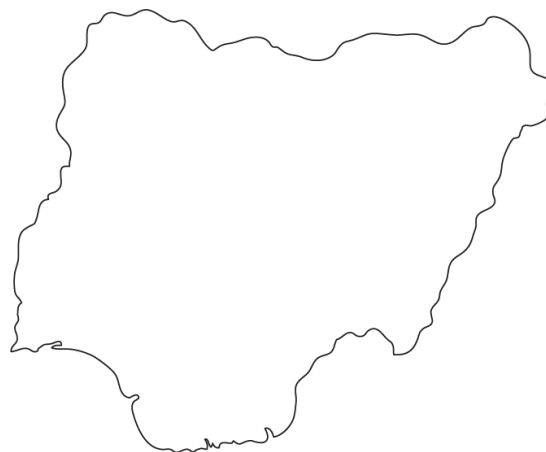

prezidentská republika, vojenský režim

124 399 km²

5 037 000 obyvatel

nakfa

republika, vojenský režim

923 768 km²

177 155 754 obyvatel

n. naira

Příloha č. 5 – zjednodušená definice uprchlíka vyňatá z Ženevské konvence

Kdo je uprchlík?

*Uprchlík je osoba, která "se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů **rasových, náboženských** nebo **národnostních** nebo z důvodů **příslušnosti k** určitým společenským **vrstvám** nebo i zastávání určitých **politických názorů**, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti..."*

Úmluva o právním postavení uprchlíků

Kdo je uprchlík?

*Uprchlík je osoba, která "se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů **rasových, náboženských** nebo **národnostních** nebo z důvodů **příslušnosti k** určitým společenským **vrstvám** nebo i zastávání určitých **politických názorů**, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti..."*

Úmluva o právním postavení uprchlíků

Kdo je uprchlík?

*Uprchlík je osoba, která "se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů **rasových, náboženských** nebo **národnostních** nebo z důvodů **příslušnosti k** určitým společenským **vrstvám** nebo i zastávání určitých **politických názorů**, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti..."*

Úmluva o právním postavení uprchlíků

Kdo je uprchlík?

*Uprchlík je osoba, která "se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů **rasových, náboženských** nebo **národnostních** nebo z důvodů **příslušnosti k** určitým společenským **vrstvám** nebo i zastávání určitých **politických názorů**, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti..."*

Úmluva o právním postavení uprchlíků

Kdo je uprchlík?

*Uprchlík je osoba, která "se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů **rasových, náboženských** nebo **národnostních** nebo z důvodů **příslušnosti k** určitým společenským **vrstvám** nebo i zastávání určitých **politických názorů**, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti..."*

Úmluva o právním postavení uprchlíků

Kdo je uprchlík?

*Uprchlík je osoba, která "se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů **rasových, náboženských** nebo **národnostních** nebo z důvodů **příslušnosti k** určitým společenským **vrstvám** nebo i zastávání určitých **politických názorů**, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti..."*

Úmluva o právním postavení uprchlíků

Příloha č. 6 – hoaxy

HOAX: Uprchlíci na střeše vlaku v Chebu, aneb fotoshop

HOAX: Loď s „Afričany” v italském přístavu, aneb sto let stará fotografie

HOAX: Imigranti ničí auta v Itálii, aneb natáčení filmu

Tady protestují imigranti v Itálii. Takto se chovají ti kdo prý utíkají před válkou. Možná naši budoucí spoluobčané - ti co nám prý budou vydělávat na důchody.

<https://www.facebook.com/liviello.giuseppe/videos/10204156480648660/>

448.793 zhlédnutí

Liviello Giuseppe

Viva l'Italia.....

ZDROJE PŘÍLOH

Vzhledem ke snaze zachovat možnost aplikování uvedených aktivit při výuce, nejsou v přílohách uvedeny zdroje primárně u jednotlivých obrázků, neboť by to činilo materiál nepřehledným.

Příloha č. 1: vlastní zpracování autorky

Příloha č. 2:

http://assets.1weiter.net/images/Stanslav-Krupar_2.jpg

<https://4thmusketeerblog.files.wordpress.com/2015/10/image-11.jpg>

http://www.lequotidien.lu/wp-content/uploads/2015/03/TOPSHOTS-SYRIA-CONFLICT-KOBANE-JIHADISTS-afp_com_20150322_PH-REF-TS-Par8127861.jpg

<http://russia-insider.com/sites/insider/files/rtr4xz1c.jpg>

<https://scontent-vie1-1.xx.fbcdn.net/v/t35.0->

[12/20226582_10207857346666663_62469194_o.jpg?oh=cc4f581f92a26c9ef0de234bb82287ae&oe=5971F943](https://scontent-vie1-1.xx.fbcdn.net/v/t35.0-12/20226582_10207857346666663_62469194_o.jpg?oh=cc4f581f92a26c9ef0de234bb82287ae&oe=5971F943)

https://www.teckbote.de/cms_media/module_img/62/31410_1_org_566f669cebcc1.jpg

Příloha č. 3: <http://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpointrefugee-migrant-right.html>

Příloha č. 4:

Kosovo:

https://u.smedata.sk/blogidnes/article/0/48/483410/483410_article_photo_t5Vp2WX0_900

[x.jpeg?r=27b3a http://www.freeworldmaps.net/europe/kosovo/kosovo-outline-map.jpg](http://www.freeworldmaps.net/europe/kosovo/kosovo-outline-map.jpg)

<https://blog1.fking.com/wp-content/uploads/2016/01/austin-texas-aerial-view.jpg>

http://www.infocherkessia.com/wp-content/uploads/2017/01/20170121_011022.png

Sýrie:

https://images.gutefrage.net/media/fragen/bilder/was-bedeutet-dieser-umriss-aehnelt-syrien-und-nigeria-siehe-foto/1_big.jpg?v=1481747239000

<http://www.visitcapitalcity.com/imagens/city/Damascus/Damascus.jpg>

http://1gr.cz/fotky/idnes/11/082/cl6/AHA3d3b93_SIN303_SYRIA_USA_0818_11.JPG

<https://i.ytimg.com/vi/Ctf5fBA8p0/maxresdefault.jpg>

Indie:

<https://easterndaily.com/wp-content/uploads/2017/02/india.jpg>

http://www.private-trip.co.il/wp-content/uploads/2016/02/New.Delhi_.original-1024x658.jpg

<http://www.d-maps.com/m/asia/india/inde/inde04s.gif>

http://presidentofindia.nic.in/writereaddata/Portal/Speech/Images/483/1_rday_speech.jpg

Afganistán:

https://im.novinky.cz/820/218200-top_foto1-brmjw.jpg

<http://www.conceptdraw.com/How-To-Guide/picture/geo-map-asia-afghanistan/Geomap-asia-Afghanistan-contour.png>

http://ip4img.goiphonewallpapers.com/2013/03/25/56fbde61b1d787be_640x960.jpg

http://i.dailymail.co.uk/1/2017/04/17/12/wire-412247-1492429196-729_634x441.jpg

Eritrea:

<http://khaatumonews24.com/wp-content/uploads/2016/04/President-Isaias-Afwerki-interview-2.jpg>

<https://globalfilmlocations.files.wordpress.com/2016/04/u-s-bank-tower-3d.png?w=636>

https://guide.merhawie.com/wp-content/uploads/sites/18/2015/04/Flag_of_Eritrea-e1430023335560.png

<http://d-maps.com/m/africa/erythree/erythree42s.gif>

Nigérie:

<http://www.globalsecurity.org/military/world/nigeria/images/goodluck-jonathan.jpg>

[\[z.ch/_ip/iCQPIYKtitwJoY6qXeajkS8pe4Q/1745761762ea23495ac09ff524ff1236c1f18c0c/remote.adjust.rotate=0&remote.size.w=1280&remote.size.h=639&local.crop.h=638&local.crop.w=1118&local.crop.x=70&local.crop.y=0,n-full-16x9\]\(https://static.a-z.ch/_ip/iCQPIYKtitwJoY6qXeajkS8pe4Q/1745761762ea23495ac09ff524ff1236c1f18c0c/remote.adjust.rotate=0&remote.size.w=1280&remote.size.h=639&local.crop.h=638&local.crop.w=1118&local.crop.x=70&local.crop.y=0,n-full-16x9\)](https://static.a-</p></div><div data-bbox=)

<http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/africa/outline/ngout.gif>

<http://tdri.or.th/wp-content/uploads/2017/07/bg-01-01.png>

Příloha č. 5: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/uprechlici.pdf> (výstřižky z publikace)

Příloha č. 6: vlastní screenshot z Facebooku